

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studium humanitní vzdělanosti

Hana Svačinková

**Festivita jako prostor vyjednávání etnických
hranic. Havířský průvod v Jihlavě.**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Hana Svačinková**

Vedoucí práce: **PhDr. Mirjam Moravcová DrSc.**

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

ŠVAČINKOVÁ, H.: *Festivita jako prostor vyjednávání etnických hranic. Havířský průvod v Jihlavě*, Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2011, 94 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Mirjam Moravcová DrSc.

Anotace

Bakalářská práce „Festivita jako prostor vyjednávání etnických hranic. Havířský průvod v Jihlavě.“ pojednává o jedinečné dětské městské slavnosti, která v průběhu své víc jak stoleté existence prodělala značné změny a stala se také prostředkem demonstrace etnické jednoty jihlavských Němců. Jihlava se v minulosti proslavila především svou slavnou historií stříbrného dolování ve 13. století. Havířský průvod navázal na tradici průvodů, které procházely od roku 1799 Jihlavou na svátek sv. Jana 24. června ke kostelíku sv. Jana Křtitele ve Staré Jihlavě – těchto průvodů se účastnila malá skupinka chlapců v havířských krojích. Havířský průvod pak založil jihlavský Němec Johannes Haupt roku 1890 jako průvod žáků chlapecké měšťanky v havířských krojích ušitých podle vzorů z 16. století. Slavnost havířského průvodu byla od počátku čistě německou městskou slavností a hrála důležitou roli při vymezování se německého etnika vůči české menšině ještě za existence Rakouska-Uherska. Po vzniku Československé republiky se pak stala prostředkem vyjádření jednoty a kulturní jedinečnosti Němců ve městě, které bylo nově pod českou správou. Existence Protektorátu Čechy a Morava scénář průvodu poznamenala zesvětštěním celé slavnosti, která v té době stála na nacistickém ideovém základě. Vysídlení němečtí obyvatelé pak potvrdili svůj vztah k Jihlavě založením nové tradice havířského průvodu, který procházel zejména ulicemi Heidenheimu a Vídně. Původní kostýmy zůstaly v Jihlavě a několikrát byly využity v socialistických průvodech na Den horníků v září, naposledy roku 1967. Průvod se do Jihlavy vrátil až roku 1999. Jeho organizátoři se hlásí k odkazu Johanna Haupta, spolupracují s odsunutými Jihlavany a jihlavští havíři se několikrát zúčastnili i dnes již nekonaného havířského průvodu v Heidenheimu. Tak se slavnost, která rozdělovala, stala slavností, která znovu spojila jihlavské Čechy a Němce.

Annotation

Bachelor's thesis: „Festivities - negotiation of ethnic boundaries. Miners' parade in Jihlava.“ deals with the topic of unique children town festival, which has gone through a number of significant changes during its more than hundred-year history and has also become a way for Germans living in Jihlava how to demonstrate their ethnical union. Jihlava has become famous mainly for its glorious history of silver mining in the 13th century. The miners' parade follows tradition of parades that

have been passing through Jihlava on the 24th June, feast of St. John, to the Chapel of St. John the Baptist in Old Jihlava since 1799. A small group of boys in miners' costumes has participated in those parades. The miners' parade was later on established in 1890 by Jihlava German Johannes Haupt as a parade of children from boys' town school dressed in miners' costumes made in accordance with 16th century models. The festival of miners' parade has been ever since only German town festival and has played important role in defining the German ethnic group against Czech minority even during the existence of Austro-Hungarian Empire. After the creation of Czechoslovak Republic it became a mean of expressing unity and cultural uniqueness of Germans in a city that was under Czech administration. The existence of the Protectorate of Bohemia and Moravia has marked the parade scenario by secularisation of the whole festival, which was based on Nazi ideology at that time. The expelled German inhabitants then confirmed their relation to Jihlava by establishing new tradition of miners' parade which used to pass through the streets of Heidenheim and Wien. The original costumes were kept in Jihlava and were used several times for socialist parades on the Miners' day in September, for the last time in 1967. The parade returned to Jihlava in 1999. The organizers of the parade claim allegiance to Johannes Haupt. They cooperate with expelled citizens of Jihlava and Jihlava miners participated in nowadays suspended miners' parade in Heidenheim several times. That way the festival, that used to divide, became a festival that reunited Czechs and Germans from Jihlava.

Klíčová slova

festivita, česko-německé vztahy, urbánní antropologie, jihlavský jazykový ostrov, hornický průvod, svatojánské slavnosti

Keywords

festivities, Czech-German relations, urban anthropology, Jihlava language island, miners' parade, St. John's celebration

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila a řádně citovala jen uvedené prameny a literaturu. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Dávám také svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 6. ledna 2012

Hana Svačinková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala lidem, díky nimž bylo možné tuto práci realizovat. Ráda bych vyjádřila svůj dík mé vedoucí práce paní PhDr. Mirjam Moravcové DrSc. za její cenné rady, připomínky a nápady. Děkuji také panu Ing. Milanu Kolářovi za vstřícnost, se kterou přijal můj záměr psát o havířském průvodu, o jehož obnovení se tolik zasloužil, a také za všechny materiály, které mi poskytnul. Mé poděkování patří i manželům Sládkovým, kteří mě na dva dny přijali ve svém domově a poskytli mi svědectví o svém životě, které tím nebude ani v Jihlavě zapomenuto. Děkuji také pracovníkům Státního okresního archivu v Jihlavě, kteří mi velmi pomohli s mým výzkumem. Ještě bych ráda vyjádřila můj dík všem přátelům, bez jejichž podpory a pomoci by tato práce nemohla vzniknout.

Obsah

Úvod.....	8
1. Teoretické zakotvení.....	9
2. Metodologie.....	11
2.1 Výzkumný problém a výzkumné otázky.....	11
2.2 Prameny.....	11
2.2.1 Písemné prameny.....	11
2.2.2 Prameny shromážděné v terénu.....	12
2.3 Výzkumná strategie.....	12
2.4 Techniky sběru dat.....	13
2.5 Výběr vzorku	14
2.6 Analytické postupy.....	14
2.7 Hodnocení kvality výzkumu.....	15
2.8 Etické otázky výzkumu.....	15
3. Česko-německé poměry v Jihlavě.....	16
3.1 Vznik Jihlavy a rané osídlení.....	16
3.2 Skladba obyvatel Jihlavy do roku 1848.....	17
3.3 Národnostní poměry v Jihlavě 1848 – 1918.....	18
3.4 Česko-německé vztahy v Jihlavě v období ČSR 1918 – 1939.....	21
3.5 Češi a Němci v Jihlavě za Protektorátu Čechy a Morava 1939 – 1945.....	29
3.6 Odsun jihlavských obyvatel německé národnosti 1945 – 1946.....	32
3.7 Česko-německé vztahy 1945 – 1989.....	34
3.8 Obnova dobrých česko-německých vztahů v Jihlavě po roce 1989.....	35
4. Dolování stříbra na Jihlavsku.....	37
5. Historie havířského průvodu v Jihlavě.....	39
5.1 Návrat k havířské historii Jihlavy.....	39
5.2 Havířský průvod 1890 – 1944 (1. fáze).....	41
5.2.1 První havířský průvod (1890).....	41
5.2.2 Průběh slavností 1890 – 1918.....	43
5.2.3 Havířský průvod v letech 1919 – 1938.....	48
5.2.4 České slavnosti konané ve dnech kolem německých slavností havířského průvodu 1890 – 1938.....	53
5.2.5 Havířský průvod pod vlivem nacistické propagandy 1939 – 1944.....	55
5.3 Havířský průvod 1945 – 1989 (2. fáze).....	57
5.3.1 Obnovení průvodu v Německu.....	57
5.3.2 Snahy o obnovení průvodu v socialistické Jihlavě.....	61
5.4 Havířský průvod po roce 1989 (3. fáze).....	64
Závěr.....	69
Prameny.....	70
Seznam příloh.....	74

Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem zvolila festivity jako prostor pro vyjednávání etnických hranic. Problém řeším na příkladu havířského průvodu v Jihlavě, dětské slavnosti, která byla ve své ustálené formě vytvořena v roce 1890 jihlavským Němcem Johannesem Hauptem a v různých společenských souvislostech fungovala ve dvacátém století a funguje dodnes, byť v přerušované kontinuitě. Na vnímání festivity se odrazily česko-německé vztahy v samotné Jihlavě, ale také politické události bouřlivého 20. století.

Tématem havířského průvodu se zabývá práce doktora Jaroše¹ a podrobněji pak bakalářská práce Pavly Kasalové², ovšem oba dva pojednávají výlučně historií této slavnosti. Já si však kladu otázku funkce festivity v mezietnické česko-německé komunikaci ve 20. a na počátku 21. století. Chci zohlednit i její dvojí vývoj po roce 1945 v Jihlavě a v Německu, a to jak z hlediska společenského významu, tak z hlediska mezietnické komunikace mezi obyvateli Jihlavy a Němci, kteří byli nuceni Jihlavu opustit. Zvlášť se věnuji i vývoji festivity po roce 1989, kdy byl navázán kontakt mezi českými a německými pořadateli havířských průvodů.

Proměny, které zasáhly průvod, bezesporu odrážely politickou situaci. Úkolem, který si kladu, je tedy zjistit, jak ovlivnila pojednávanou festivity etnická příslušnost pořadatelů i aktérů, jak se měnilo vnímání slavnosti v dobovém tisku (českém a německém) a jak o průvodu v současnosti hovoří jeho organizátoři.

Pro zpracování takovéto studie je klíčové pochopení vzájemných česko-německých vztahů na území Jihlavy, která byla centrem tzv. jihlavského německého jazykového ostrůvku. Na počátku sledování festivity je ve městě jen malá česká menšina, která postupně narůstá. S národnostním uvědoměním obou etnik tak vzrůstá vzájemná nevraživost.

Teoretickými východisky pro mou práci jsou studie Jiřího Peška a Miroslava Hrocha.

Toto téma jsem si pro svou práci zvolila, protože jsem z Jihlavy a zajímá mě historie tohoto původně převážně německého města stejně jako přesahy této historie do současnosti.

---

1 **JAROŠ, Z.:** *Jihlavský havířský průvod*. In Hejnal, P. a kol.: Havíření na Jihlavsku: Sborník k 13. setkání hornických měst a obcí, domnělému 760. výročí jihlavského městského a horního práva (1249 – 2009) a 10. výročí obnoveného havířského průvodu (1999 – 2009). Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009. s. 101 – 135.

2 **KASALOVÁ, P.:** *Historie a současnost jihlavských havířských průvodů*, Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií, Katedra historických věd, 2002. Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Petr Vorel, CSc.

1. Teoretické zakotvení

Teoretickými východisky mého výzkumu jsou práce o významu festivit Miroslava Hrocha³ a Jiřího Peška⁴. I navzdory tomu, že Hrochova koncepce národních slavností spadá časově do doby ještě před vznikem havířského průvodu a že tematizuje vysloveně národní slavnosti, lze na havířských průvodech vyzorovat jisté jím popisované významové charakteristiky slavností, které byly budovány jako slavnosti národní. Slavnost havířského průvodu v Jihlavě navíc vzniká v 90. letech 19. století, kdy jsou vztahy mezi Čechy a Němci velmi napjaté – a obzvlášť na Jihlavsku, kde v tomto období sílí hlas českých obyvatel, kteří byli ještě donedávna tichou menšinou. Právě ve druhé polovině 19. století začíná v regionu také rapidně přibývat etnických Čechů. A po roce 1918 se jihlavští Němci stávají dokonce cizím nevládnoucím etnikem – v tomto momentě je síla sledované festivity nezastupitelná a plně odpovídá hodnocení významu národních slavností, jak je formuloval M. Hroch. Znovu se pak v tomto smyslu ukazuje jako důležitý faktor sounáležitosti jihlavských Němců v Německu v 50. letech 20. století v Německu. Tyto momenty dokumentují, jak význačná byla právě tato festivity při formování identit. Proto ve svém výzkumu mohu použít Hrochovo uchopení národních slavností.

Podle M. Hrocha slavnosti nemají povahu jednosměrně provozované činnosti, ale podstatou je interakce mezi organizátory a adresáty, veřejná povaha národních slavností a jejich začlenění do veřejného prostoru nabízí možnost ovlivnění či formování kolektivního vědomí. Mým cílem je ověřit, zda toto platí i v jednotlivých obdobích průběhu průvodu. Podle M. Hrocha *„Takové slavnosti pod širým nebem vyvolávaly v účastnících pocity sjednocení a pospolitosti, i když po jejich skončení se lidé vrátili ke svým obvyklým sporům a konfliktům. Vedle vytváření masové loajality byly slavnosti významným prostředkem komunikace „dovnitř“ a odstrašovací demonstrace síly „navenek“.*“⁵ V našem případě by šlo o demonstraci německví v první fázi průvodu, vymezení se vůči Čechům. Chlapci v německých průvodech cvičili pochod několik týdnů předem, toto by mohlo odkazovat také na vnitřní disciplinaci, která je dle Hrocha kompatibilní s demonstrací síly navenek. Ve druhé fázi vývoje festivity pak jde především o průvody pořádané v Německu, kde prostřednictvím jihlavských slavností, jejichž hlavní součástí je i havířský průvod, utvrzují bývalí Jihlaváci vzájemnou sounáležitost pramenící ze společného původu, ačkoliv jsou roztroušeni po celém Německu.

Podle Jiřího Peška je slavnost mimojiné i prostředkem k potvrzení vlastní identity, tuto funkci mají slavnosti, i když se modernizují a jsou plněny jinými obsahy. Mění se v závislosti na politickém

3 HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: Slon, 2009. Národní slavnosti, s. 248 – 257.

4 PEŠEK, J.: *Slavnost jako téma dějepisného zkoumání*. In Documenta Pragensia XII: Pražské slavnosti a velké výstavy: sborník příspěvků z konferencí Archivu hlavního města Prahy 1989 a 1991 [sestavil Jiří Pešek]. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 1995, s. 7 – 27.

5 HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: Slon, 2009. Národní slavnosti, s. 249.

a sociálním vývoji a nacházejí nový účelový kontext. Slavnost do sebe může navíc pojímat další nové významy, které jí přikládají organizátoři nebo účastníci – J. Pešek hovoří o Jubilejní všeobecné zemské výstavě roku 1891, v níž se spojily průmyslové, umělecké a komerční aspekty s politickou a sociální rovinou.⁶ Něco podobného se vyjeví právě při zkoumání vývoje havířského průvodu. Vnímání slavnosti je účelově přizpůsobováno současné politické a sociální situaci – v národnostně vyhrocených letech je slavnost pojímána jako festivita udržující národní kontinuitu německého národa – jsou v ní nalézány symboly prolínající slavnou německou minulost města, ale zároveň mladí chlapci v havířských krojích symbolizují i budoucí německou Jihlavu. V letech následujících po odsunu jihlavských Němců jsou pak v Čechách do slavnosti vpravovány symboly dělnické rovnosti a pracovitosti.

Společnost, která má být jednotná, potřebuje pro svůj život společné slavnosti, které se v průběhu času dotváří podle jejích potřeb. „*Komunita, která nedokáže zachovat alespoň jádro, minimum svých rituálů a slavností, se hroutí, zaniká.*“⁷ Tento pozvolný konec sledujeme u stárnoucí komunity jihlavských Němců, kteří i přes vzdálenosti mezi jednotlivými rodinami až donedávna fungovali jako velmi živé společenství. Ale generace, která si ještě pamatuje život v Jihlavě, pomalu odchází a jejich děti mají k městu na hranici Čech a Moravy vlažnější vztah, děti jejich dětí už si často ani nevzpomenou, kde město leží. Už nemají potřebu udržovat při životě slavnost spojující německé Jihlavany, protože v nové zemi navázali nové vztahy, které jsou pro ně daleko přítomnější než jihlavský původ.

---

6 PEŠEK, J.: *Slavnost jako téma dějepisného zkoumání*. In Documenta Pragensia XII: Pražské slavnosti a velké výstavy: sborník příspěvků z konferencí Archivu hlavního města Prahy 1989 a 1991 [sestavil Jiří Pešek]. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 1995, s. 26.

7 PEŠEK, J.: *Slavnost jako téma dějepisného zkoumání*. In Documenta Pragensia XII: Pražské slavnosti a velké výstavy: sborník příspěvků z konferencí Archivu hlavního města Prahy 1989 a 1991 [sestavil Jiří Pešek]. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 1995, s. 10.

2. Metodologie

2.1 Výzkumný problém a výzkumné otázky

Stanovila jsem si výzkumný problém: odraz vztahů mezi jihlavskými Čechy a Němci ve vývoji jedinečné jihlavské slavnosti – havířského průvodu dětí. Mým druhým cílem je postihnout změny funkce této slavnosti v závislosti na společenském vývoji od konce 19. do začátku 21. století.

Na základě takto formulovaného výzkumného problému pak vyvstaly tyto výzkumné otázky:

- Jak se k havířskému průvodu v průběhu jeho vývoje vztahovalo české a německé etnikum?
- Jak se změnil význam průvodu v postojích Čechů a Němců?
- Jak se odrazily společenské ideologie a česko-německé nálady na podobě festivity?
- V jakých obdobích a jak přispíval havířský průvod k vyjednávání etnických hranic?
- Jak došlo k nynější vzájemné spolupráci měst Jihlava a Heidenheim?

2.2 Prameny

„Téma má určit, jak budeme postupovat.“⁸

Vzhledem k formulaci problému a na něj navazující otázky se budu opírat o dva druhy pramenů:

1. prameny písemné povahy: archivní prameny (fond Spolku pro havířský průvod atd.) a prameny ze soukromých sbírek (organizátorů slavnosti), zprávy z tisku a internetu, odborné články,
2. prameny shromážděné v terénu.

2.2.1 Písemné prameny

Pátrala jsem především ve Státním okresním archivu Jihlava, kde jsou uloženy dokumenty Spolku pro havířský průvod v Jihlavě. Využila jsem také materiálů ze „soukromých sbírek“ organizátorů průvodu (fotografie, textové dokumenty) a internetových stránek Iglauer Sprachinsel i stránek jihlavského havířského průvodu.

Dalším zdrojem informací byl německý i český periodický tisk: Jihlavské listy, Jiskra a Mährischer Grenzbote - vydávané od roku 1848. Oba tituly vychází až do dnešní doby.

Jihlavské listy vycházely od roku 1892 s přerušením v době první světové války až do roku 1941, kdy jsou definitivně zastaveny kvůli germanizačnímu tlaku. Od roku 1946 však jejich místo přebírají jediné oficiální noviny na Jihlavsku – Jiskra, které jsou vydávány komunistickou stranou až do roku 1989. Začátkem roku 1990 se obnovená redakce vrací k tradičnímu názvu Jihlavské listy a pod tímto názvem vycházejí noviny dodnes.⁹

Problémem při sběru dat z Jihlavských listů je poměrně chaotické označení jednotlivých ročníků.

⁸ HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 149.

⁹ KLUKAN, P.: *Z historie Jihlavských listů*. Dostupné z: <<http://www.jihlavske-listy.cz/6-historie-jl.html>>. Citováno 19.12.2011.

Uvádím ho vždy tak, jak je tištěno v novinách.

Mährischer Grenzbote byly vydávány od roku 1848 (nejprve pod jménem Das Iglauer Sonntags Blatt, od roku 1873 pod stávajícím názvem). Poslední číslo v Jihlavě vyšlo 4. května 1945. Od roku 1950 do roku 1954 vychází v Heidelbergu noviny pod názvem Igelland, ale pak se vracejí ke svému původnímu názvu. Po odsunu jihlavských Němců se tyto noviny staly oficiálním médiem spolku Iglauer Sprachinsel, informují o dění ve spolku a o akcích pořádaných jejich členskými sdruženími (Nachbarschaften a Dorfgemeinschaften), ale také o dění v Jihlavě. Staly se článkem spojujícím bývalé Jihlavany v Německu.

Při studiu Mährischer Grenzbote se mi bohužel nepodařilo prohlédnout ročníky 1912 a 1944, které ve Státním okresním archivu v Jihlavě chybí.

V českých i německých novinách jsem se zaměřila na data kolem pořádání průvodu od roku jeho prvního konání až po dnešek – informace z obou zdrojů jsem pak porovnávala. Je třeba říci, že cílem výzkumu zpráv v periodickém tisku není sdělení samé, ale adresát – tj. skupina odběratelů těchto tiskovin. S ohledem na jazykové rozdíly je cílová skupina v Jihlavě jasně definovatelná: Češi četli Jihlavské listy, Němci četli Mährischer Grenzbote. Při vyhodnocování těchto materiálů jsem postupovala srovnávací a obsahovou analýzou.

Důležitým zdrojem jsou i odborné publikace, především o Jihlavě a sledované problematice česko-německých vztahů. Posuzovala jsem především vnitřní znaky dokumentů – jejich obsah.

2.2.2 Prameny shromážděné v terénu

Významným pramenem pro můj výzkum jsou informace shromážděné v terénu vlastním empirickým výzkumem.

Soustředila jsem se na rozhovory s organizátory průvodu. A to se současným hlavním organizátorem a zakladatelem nové etapy průvodu v Jihlavě, panem Milanem Kolářem, a také s organizátory průvodů v Heidenheimu v letech 1956 až 1994, panem a paní Sládkovými.

2.3 Výzkumná strategie

Při sběru dat v terénu jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii. Nejde mi o zobecnění výsledků výzkumu na širší společnost, mým cílem je porozumět vztahům dvou vzájemně se vymežujících etnických skupin.

Protože se výzkum zabývá především událostmi v minulosti, jevila se jako vhodná výzkumná strategie historický výzkum. „*Historický výzkum je proces systematického popisu a přezkoumávání minulých událostí nebo kombinací událostí s cílem podat zprávu o tom, co se v minulosti stalo (Fraenkel, Wallen 1993). Nejde pouze o shromažďování a evidování údajů, ale i o jejich interpretaci. Historický výzkum je interpretativní, protože jeho záměrem je odhalit a přiblížit*

komplexní nuance, osobnosti, kulturu, názory, jež ovlivňovaly minulost a mají vliv na současnost.“¹⁰ Cílem historického výzkumu má být odpověď na určité otázky (viz výzkumné otázky), odhalit neznámé souvislosti (Mají mezinárodní vztahy opravdu vliv na průvod, či naopak má průvod vliv na mezinárodní vztahy?), nalézt vztahy mezi minulostí a přítomností (Jak došlo k vzájemné spolupráci měst? Byl při tom důležitý právě průvod?), zaznamenat a vyhodnotit činy jedinců, skupin či institucí (V mém výzkumu půjde především o zaznamenání činů organizátorů průvodu.) a přispět k porozumění kultuře, v níž žijeme nebo která je nám cizí (V tomto výzkumu se odráží obojí, pro současné Jihlavany může být tento výzkum přínosný k porozumění a dalšímu budování vztahů s německými Jihlavany.). Obecně lze říct, že jde o výzkum historického procesu, který má za cíl zmapovat vývoj a průběh havířského průvodu ve vztahu k etnické příslušnosti organizátorů i obecnstva.

2.4 Techniky sběru dat

Na začátku jsem vybrala téma a určila základní výzkumné otázky, avšak v průběhu výzkumu, ale i při sběru a analýze dat, jsem je doplňovala a modifikovala. Analýza dat a jejich sběr probíhaly souběžně.

Ke kvalitativnímu výzkumu patří induktivní postup, při kterém jsem začala sběrem dat (snažila jsem se sebrat všechna dostupná data).

K teoretickému porozumění problému je nejdůležitější zkoumání existujících textů a dokumentů, přičemž za dokument lze považovat jakýkoliv hmotný záznam lidské činnosti, který nevznikl za účelem výzkumu.¹¹ „Rozlišujeme osobní dokumenty, úřední dokumenty, archivované údaje, výstupy masových médií a virtuální data.“¹²

Historický výzkum rozlišuje dokumenty zhotovené v minulosti (psané či tištěné – noviny, záznamy spolku), numerické záznamy (různá statistická data – poměr Čechů a Němců v Jihlavě v různých obdobích), orální výpovědi (rozhovory s organizátory) a další předměty (obrázky, fotografie atd.). Důležité je uvědomit si rozdíl mezi primárními dokumenty, kam v našem případě patří kroniky, scénáře, přepisy orální historie atd. a sekundárními dokumenty, kam patří především odborná historická literatura. Důležitým krokem analýzy je pak porovnávání těchto dokumentů.

Výhodou zkoumání dokumentů je, „že data nejsou vystavena působení zdrojů chyb nebo zkreslení, jež vznikají při uskutečňování rozhovorů nebo pozorování, měření a testování. (...) Mluvíme o nereaktivním způsobu sběru dat.“¹³

Součástí mé práce je tedy i rozsáhlá kapitola věnující se historii města a česko-německým vztahům v Jihlavě. Při vypracovávání této kapitoly jsem se, stejně jako při zpracování kapitoly o jihlavském

10 HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 135.

11 DISMAN, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 2007, s. 166.

12 HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 204.

13 HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 132.

hornictví, držela literatury, která je k těmto tématům dostupná.

Dalším zdrojem dat je denní jihlavský tisk – v opozici proti sobě stojí české a německé noviny, které informují o dění v Jihlavě podle toho, jak je vnímá česká nebo německá část obyvatelstva.

Při shromažďování dat vlastním empirickým výzkumem jsem zvolila narativní interview a polostrukturované rozhovory s klíčovými informátory – organizátory průvodu. Vzhledem k tomu, že touto jsem chtěla shromáždit data z období od druhé poloviny 20. století až do současnosti, opírám se o metodu orální historie, která vede k porozumění příčinám i motivům událostí. Její výhodu pro svůj výzkum spatřuji především v tom, že zachycuje nejen subjektivně viděnou realitu závislou na časovém odstupu od události, nýbrž i zkušenosti a interpretace informátorů.

Stále je třeba mít na paměti, že „*od výpovědi narátora nelze tedy očekávat spolehlivost z hlediska faktického, objektivního popisu událostí, můžeme se však na ni spolehnout, pokud jde o význam událostí, jak je chápal sám narátor,*“¹⁴ což je pro účely mého výzkumu klíčové.

V případě informátorů z Německa se jeví důležité zachytit vzpomínky těchto informátorů na mládí v Jihlavě (a vlastní účast v průvodu), vyhnání/odsun, nový život v Německu a samozřejmě i informace týkající se organizace samotné festivity. Princip práce s těmito informátory byl takový, že jsem je nechala vyprávět a případně se dopávala na informace relevantní k tématu ze seznamu otázek, které jsem si předem připravila. Důležité byly otázky ohledně vývoje slavnosti, postojů k ní atd.

V rozhovoru se současným organizátorem havířského průvodu v Jihlavě jsem se zaměřila na, příčiny obnovení průvodu, jeho interpretaci slavnosti v souvislosti lokální společnosti Jihlavy a kontakt s organizátory průvodu v Německu, na vizi budoucnosti atd. Neopomněla jsem ani otázku scénáře průvodu a jeho výtvarného ztvárnění.

Samozřejmostí bylo zjistit příčinné souvislosti vývoje havířského průvodu.

2.5 Výběr vzorku

Informátory jsem zvolila na základě účelového vzorkování. Vybráni byli informačně bohatí respondenti. Nejvhodnějšími se jeví organizátoři průvodů, a to jak na české, tak na německé straně. Tito lidé mají ke zkoumanému tématu vztah a byli tedy vhodným zdrojem informací.

2.6 Analytické postupy

Dalším logickým krokem výzkumu je přepis, organizace a interpretace dat. Organizace dat a jejich analýza se provádí souběžně s jejich získáváním až do okamžiku získání jasného výzkumného cíle. Během analýzy se totiž mohou ukázat další směry výzkumu či další otázky.

Data shromážděná terénním výzkumem jsem přepsala z nahrávek rozhovorů do textové podoby. Přepisy rozhovorů museli projít segmentací, tedy rozdělením textu rozhovoru na menší celky. Tyto

14 VANĚK, M.: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, s. 71.

segmenty byly opatřeny kódy – toto je ústředním bodem provedení analýzy. V případě potřeby přibyly ke kódům ještě poznámky. Na základě kódů jsem vytvořila zastřešující kategorie. Průběžné souhrny byly důležitým ukazatelem směřování výzkumu, proto jsem je nemohla opomenout.

Pomocí otevřeného kódování jsem zpracovala jednotlivé segmenty (otázka-odpověď nebo odstavce – záleželo na informátorově pojetí výpovědi). Jednotlivé kódy jsem kontextualizovala pomocí axiálního kódování, čímž jsem dostala obraz vztahu jednotlivých kategorií. Po celou dobu výzkumu jsem si zapisovala poznámky, které mi zpětně pomohly vysvětlit jednotlivé kroky a předejít tak nedorozumění.

Využila jsem metody konstatního srovnávání, při které se kódování odehrává zároveň s interpretací dat. Při analýze jsem se vracela k výzkumným otázkám, abych se neodchýlila od výzkumného záměru.

2.7 Hodnocení kvality výzkumu

Kvalitativní výzkum se vyznačuje nízkou reliabilitou – pokud o ní vůbec lze hovořit – za kterou může slabá standardizace výzkumu, ale vysokou validitou. Data procházejí oproti kvantitativnímu výzkumu méně transformacemi, proto je kontaminace dat zpravidla nižší. Jasná prezentace výsledků včetně popisu jednotlivých kroků je pak dobrým měřítkem věrohodnosti.

Validita je podle Silvermana jiný výraz pro pravdivost. Zaručit ji může triangulace – použití různorodých zdrojů a vzájemná validizace různých metod – která je základním předpokladem kvality výzkumu. Ve svém výzkumu jsem využila datovou triangulaci.

2.8 Etické otázky výzkumu

Na začátku rozhovorů bylo třeba získat informovaný souhlas od respondentů. Nejdříve jim vysvětlit, o co přesně se jedná – jaký je účel mé práce. Vzhledem k výběru informátorů jsem nepředpokládala, že by rozhovor odmítli – životy organizátorů průvodů jsou se slavností tak těsně spjaty, že je pro ně každý kontakt s „někým, koho zajímá havířský průvod“ potěšením. Rádi o tomto tématu vypráví, protože je jim velmi blízké, ale zároveň nijak nezasahuje do jejich soukromí. Anonymizace v tomto případě nebyla vhodná a informátoři ji ani nevyžadují. Informátoři jsou hrdí na to, co se jim podařilo vybudovat a na čem se mohli podílet (nebo se stále podílejí). Jako protihodnotu za poskytnuté rozhovory nabízím informátorům zachování jejich paměti a také zpracování různých informací do své práce, která je pro ně svým tématem velmi atraktivní.

S daty pořízenými v průběhu rozhovorů jsem zacházela z emické perspektivy, tedy z perspektivy respondentů. Ve své práci jsem se snažila vyvarovat se etnocentrismu.

3. Česko-německé poměry v Jihlavě

K porozumění otázce festivity jako prostoru vyjednávání etnických hranic je třeba nejdřív porozumět specifiku etnické skladby na Jihlavsku, kam přichází německé obyvatelstvo již za německé kolonizace ve 13. století a stává se tak přirozenou součástí regionu.

Jihlavský německý jazykový ostrov o rozloze asi 380 km² se rozprostíral na jih až ke moravským obcím Stonařovu a Otínu, nejseverněji pak dosahoval až k českým vesnicím Ždírci a Jilemniku. Nejzápadněji jsou položeny české vesnice Jiřín, Ježená, Hubenov a Dvorce a moravské obce Kostelec a Salavice, nejvýchodněji pak leží české vsíky Šachotín, Věžnice, Nové Dvory a Ždírec a moravský Měšín. Přirozeným centrem ostrůvku na Českomoravské vysočině byla Jihlava (německy Iglau) jako jediná městská aglomerace uprostřed celkem 78 vesnic a městysů.

3.1 Vznik Jihlavy a rané osídlení

Původní osada Stará Jihlava vznikla na Jánském kopečku asi v polovině 12. století jako jedna z osad na obchodní Haberské stezce, která vedla z Kolína do Znojma. Později, asi ve 12. až 13. století byl postaven na vršku kostelík sv. Jana Křtitele. První písemná zmínka o Jihlavě a kostelíku sv. Jana se objevuje v roce 1233.¹⁵

Po objevení stříbra u Staré Jihlavy v polovině 13. století vypukla doslova stříbrná horečka a na protější kopci byla založena osada Nová Jihlava, do níž přicházeli noví obyvatelé – horníci především z rakouského Podunají a alpských zemí¹⁶ a později i obchodníci z Flander a Porýní.¹⁷ Díky novým kolonistům získává Jihlava i široké venkovské okolí převážně německý ráz.

---

15 KŘESADLO, K.: *Jihlava 1233 – 1983*. Jihlava: Jihomoravský krajský národní výbor v Brně a Městský národní výbor v Jihlavě při příležitosti oslav 750 let Jihlavy, 1983, s. 9.

16 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 64.

17 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 89.

3.2 Skladba obyvatel Jihlavy do roku 1848

Písemné doklady o skladbě obyvatel dokazují, že v 15. století bylo v Jihlavě kolem 11-12% Čechů, v okolních vesnicích dokonce jen 5-6%, zbytek tvořili Němci, kteří zastávali důležité funkce v chodu města. Čechy bychom mohli hledat mezi střední vrstvou obyvatel a chudinou. Zřejmě už ve 14. století byla v Jihlavě česká menšina zastoupena pouhou desetinou obyvatel a poněmčeny byly i původně české vesnice kolem Jihlavy. Důležité je si uvědomit, že ve většině měst na Moravě sice také žilo hodně Němců, ale tato města byla obklopena převážně českými vesnicemi, takže příliv obyvatelstva do měst přinesl změnu v národnostním složení. Avšak kolem Jihlavy byly vesnice (a hlavně ty městské) v zásadě německé, takže migrací obyvatel do města se německá základna ve městě posilovala. Jihlava byla nejněmečtější městem celé Moravy, avšak její úředníci byli svolni vyjednávat i v českém jazyce a národnostní rozdíly uvnitř města patrně neměly vliv na majetkové, sociální či právní rozpory.¹⁸

Díky silné německé základně se během husitských revolucí stala Jihlava baštou katolictví, ke kterému se přihlásila už v 15. století. Jihlava byla husity několikrát neúspěšně obléhána. Němci si v katolické Jihlavě narozdíl od husitských moravských měst uchovali své postavení.¹⁹

V 16. a 17. století byla Jihlava druhým nejvýznamnějším moravským městem českých zemí (hned po Olomouci). Ve městě díky styku s německými městy sílil lutheránský protestantismus. Češi tvořili stále 10% menšinu, avšak objevují se už i významné české rody a většina Čechů ovládá češtinu i němčinu rovnocenně.²⁰ Kolem roku 1550 si město Jihlava dopisovalo s jinými německými královskými městy na Moravě, ale jinak se v úředním styku používala i čeština – město mělo od konce 15. století nejen německého, ale i českého písaře. Češi měli v 15. a 16. století svou kapli, v 16. století byla v Jihlavě již i česká škola.²¹ „V roce 1618 je v Jihlavě na základě údajů z přijímání v českých a německých kostelech uváděno zhruba necelých 6% Čechů a 94% Němců. Německý byl bezpochyby městský patriciát, zatímco českou menšinu je třeba hledat mezi střední městskou vrstvou a mezi chudinou.“²²

Po bitvě na Bílé hoře byla do té doby z víc jak 90% protestantská Jihlava potrestána za svůj odboj proti Habsburkům vysokými kontribucemi, které město velmi zadlužily. Jihlava byla rekatolizována. Třicetiletá válka (a hlavně švédská okupace) s sebou však mimo jiné přinesla i katastrofální úbytek obyvatel v Jihlavě. V polovině 40. let 17. století žilo v Jihlavě asi 2 350 osob, tedy asi třetina předválečného stavu. Švédská okupace počet ještě snížila na asi tisíc obyvatel. Původního stavu obyvatel jako před třicetiletou válkou se v Jihlavě povedlo dosáhnout až asi v polovině 18. století. Počet obyvatel bylo třeba doplnit nově příchozími: muži z nejbližšího okolí,

18 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 141 – 142.

19 *Němci v Jihlavě*, leták vydaný statutárním městem Jihlava, 2010.

20 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 271.

21 HOFFMANN, F.: *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy od počátků do roku 1848*. Jihlava: Ekon, 1999, s. 440.

22 *Němci v Jihlavě*, leták vydaný statutárním městem Jihlava, 2010.

ale i dalších měst v Čechách a na Moravě – nejsilnější skupinou mezi nově přichozími byli soukeníci. Dolování na Jihlavsku v té době už nemělo hospodářský význam, a tak se dál na rozvoji města podílelo především soukenictví, takže Jihlava zůstala alespoň regionálním hospodářským centrem. Podle sčítání z roku 1719 žilo v Jihlavě 6 246 osob.²³

Poklidné spolužití jihlavských Němců a Čechů narušilo až národnostně orientované 19. století, které bylo pro Jihlavu i stoletím hospodářského úpadku, protože jihlavští soukeníci nestihli včas zareagovat na změny průmyslové revoluce a brněnská konkurence byla příliš vysoká. Podíl Čechů se i v tomto období pohyboval kolem 10% obyvatel Jihlavy, avšak všechny důležité listiny byly stále vydávány v českém i německém jazyce.

České národní obrození zasahovalo na nedostupnou Vysočinu velmi obtížně a převážně německý charakter Jihlavy způsobil, že se obrozeneckým centrem Vysočiny stala Polná, odkud se díky dobrému dopravnímu spojení šířily obrozenecké texty na převážně německou Moravu, především do Jihlavy a okolí Znojma. Problém s českým obrozením v Jihlavě byl v tom, že česká inteligence zde nebyla příliš početná a řemeslníky a dělníky česká literatura příliš nezajímala. Česká menšina se začíná probouzet se zpožděním – až ve třicátých letech 19. století. Teprve nedlouho před revolučním rokem vzniká v roce 1845 česká čítárna a 1847 se koná requiem za J. Jungmana.²⁴

Do roku 1848 spolu Češi a Němci v Jihlavě spolupracovali a vzájemně se respektovali.²⁵

3.3 Národnostní poměry v Jihlavě 1848 – 1918

Březnové události roku 1848 ukázaly, že Jihlava je daleko více nakloněna Vídni než Praze. Zatímco dění v Praze nebylo nijak reflektováno, vídeňské události obyvatelé města napjatě sledovali a vítali možnost změny absolutistického systému. „*Dokud revoluční požadavky setrvaly v obecné rovině, nehrály národnostní rozdíly významější roli.*“²⁶ Situace se začala vyostřovat ve druhé polovině 19. století.

Po roce 1848 do Jihlavy přichází převážně české obyvatelstvo a do konce století se vyrovnává sociální skladba německé a české národnostní skupiny – od šedesátých let Češi začínají pronikat do vrstvy bohaté buržoazie. Tomuto trendu odpovídá i nárůst obyvatelstva v Jihlavě, který se od roku 1843 do roku 1869 zvýšil z 16 181 osob na 20 213.²⁷ Jsou pořádány české společenské akce, začínají se vydávat české noviny „Skřivánek“. Rozvíjející se spolkový život druhé poloviny 19. století je v Jihlavě odrazem česko-německých bojů a jednotlivé spolky se viditelně národnostně vymezují. Mezi německými obyvateli se objevují rozdílné názory na vznik nové české politické

23 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 353.

24 KŘESADLO, K.: *Jihlava 1233 – 1983*. Jihlava: Jihomoravský krajský národní výbor v Brně a Městský národní výbor v Jihlavě při příležitosti oslav 750 let Jihlavy, 1983, s. 31.

25 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 453 – 456.

26 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 484.

27 PFAFF, I.: *Obrozenecká společnost na Vysočině – Příspěvek k sociální stratifikaci lidového národního hnutí 1800 – 1850*. Praha: KLP, 1995, s. 20.

elity ve městě. „*Dichotomizace dosud jednotné měšťanské společnosti se naplno projevila zakrátko, když v roce 1871 vznikl spolek Beseda jihlavská. Za cíl si stanovil hrát roli prvořadého střediska českého kulturního života v Jihlavě, podle stanov hlavně v rovině kultury a zábavy, fakticky ovšem i v rovině hospodářské a politické.*“²⁸ Ale až v roce 1894 byl dokončen Besední dům, který byl zázemím pro aktivity českého živlu i českých spolků. Formující se česká společnost však byla trnem v oku mnohým jihlavským Němcům a jako protějšek Besedy jihlavské již v roce 1871 založili Německý dům (Deutsches Haus) s cílem udržovat a utužit německou kulturu a pospolitost.²⁹ S pomocí mladočechů začaly roku 1892 vycházet *Jihlavské listy*, první české politické periodikum v Jihlavě. Němci sílící českou menšinu už nemohli přehlížet a sami uváděli, že ještě v roce 1905 studovalo na německém gymnáziu v Jihlavě přinejmenším 15% českých žáků.³⁰

Jihlava měla roku 1880 22 378 obyvatel, z nich bylo 3 450 Čechů – tedy téměř 15,5% obyvatel. Roku 1910 bylo z celkem 25 915 obyvatel města 5 210 Čechů – tedy už 20% obyvatel.³¹

„*Sílící česká menšina se stále důrazněji domáhá svých práv, německá buržoazie, ovládající správu města a cítící rostoucí izolaci německého jazykového ostrůvku v českém okolí, zabředá stále hlouběji do nesnášenlivého šovinismu. Každá pozice českého živlu musí být vybojována ve velice tvrdých a složitých střetnutích – česká obecná škola v r. 1882, měšťanka až v r. 1910, střední školu se prosadit nepodařilo.*“³²

Nová německá měšťanská reprezentace v Jihlavě zaujímal postoj tzv. obranného nacionalismu, nejviditelněji se odrážel právě ve snaze zabránit vzniku české střední školy. Na nacionalizaci německého obyvatelstva v Jihlavě poukazuje také skutečnost, že se roku 1883 Ústavní spolek transformoval v Německý spolek. „*Radikalizace německého tábora v Jihlavě byla dosti přímočará a jednoznačná, příčiny je třeba hledat především v intenzivnějším pocitu ohrožení a také absenci vlivné židovské komunity, která by brzdila zostřování česko-německého nacionálního soupeření tak jako v některých jiných městech.*“³³

Důležitou roli v jihlavském zastupitelstvu hráli němečtí nacionální liberálové, kteří měli jistou liberální tradici už od roku 1848, který chápali jako rok znovuzrození jihlavského občanstva, napravení potupy z roku 1620 a následujícího dvoustletého „temna“. Po roce 1900 už bylo jasné odcizení německých liberálů a státu. V Jihlavě se na zasedáních často vyjadřovali proti nárůstu českého živlu ve městě. Uchovali pozice až do roku 1918 a následně i do poválečné doby.

28 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 493.

29 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 495.

30 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 494.

31 WEISER, T.: *Kdo vládl v Jihlavě? Pokus o sociometrickou analýzu jedné komunální elity*. In Documenta Pragensia XIV.: Mezi liberalismem a totalitou – komunální politika ve středoevropských zemích 1848 – 1948. Praha: Scriptorium, 1997, s. 195.

32 KŘESADLO, K.: *Jihlava 1233 – 1983*. Jihlava: Jihomoravský krajský národní výbor v Brně a Městský národní výbor v Jihlavě při příležitosti oslav 750 let Jihlavy, 1983, s. 31.

33 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 495.

Na začátku 20. století se k tomuto politickému proudu přikláněla většina jihlavských zastupitelů, což bylo dáno i tím, že češší obyvatelé v zastupitelstvu neměli své reprezentanty (žádný Čech nebyl v jihlavské městské politické elitě).³⁴

Jihlavské česko-německé drama vyvrcholilo 31. července 1910 pouličními nepokoji, známými jako „krvavá řež jihlavská“. Záminkou k nepokojům byla sokolská slavnost v Besedě spojená s průvodem městem. Mělo jít o demonstraci síly české strany ve městě – přijeli Češi převážně z měst ve východních Čechách. Německá strana od začátku projevovala svůj nesouhlas a zatímco se vedení jihlavských Čechů zabarikádovalo v Besedě, „*návštěvníci města byli napadáni skupinami výrostků v ulicích, vše za tiché tolerance ze strany vedení města a městské policie.*“³⁵ Proti tomu jsou však ze stejné doby známy i případy sousedské výpomoci mezi Čechy a Němci.

Podle sčítacích formulářů z 31. prosince 1910 se k českému jazyku z 25 914 obyvatel Jihlavy hlásilo asi 20% obyvatel, avšak národnost se neuváděla a mnoho lidí hovořilo česky i německy – potom se čeština škrtila, protože pravidla neumožňovala uvést dva obcovací jazyky.³⁶

Příbytek Čechů ve městě se ale nemohl příliš odrazit ve správě města, z jejíhož chodu volební řád vylučoval víc jak 80% obyvatel, což ale zároveň zaručovalo klid v obecním výboru.³⁷

Podstatné je pro další vývoj ostrůvku i vystoupení B. Bretholze z roku 1912, který představil svou tezi o tom, že Němci v našich zemích nejsou potomky kolonistů z 12. a 13. století (jak se do té doby tradovalo a bylo i v obecném povědomí), ale že lze jejich kořeny v českých zemích vysledovat minimálně do 9. století. Tato teorie byla odmítána i samotnými Němci, ale Bretholz ve své další teorii uvádí, že jsou Němci na našem území přímými potomky Germánů z doby trvání římského imperia.³⁸ I přesto, že byla tato teorie vyvrácena, byla součástí pozdější německé propagandy.

S příchodem války oblékla německá městská honorace hrdě důstojnické uniformy, přesto 69% 81. pěšího pluku (jako součást 4. rakousko-uherské armády bojoval v Haliči), odvedeného z Jihlavy, tvořili Češi (další Jihlaváci byli i v 99. znojenském pluku). Postoj jihlavských Němců k válce se postupně měnil z počátečního nadšení až k rezignaci na konci války. Oproti organizovanému a veskrze jednotnému německému stanovisku byly názory jihlavských Čechů na válku rozdílné a rozhodně nelze hovořit o otevřeném bojkotu, spíš šlo o neorganizovaný odboj na sousedské bázi a akce jednotlivců nebo zájmových skupin.³⁹

S koncem války přišly i změny v politickém ovzduší, které vyvrcholily Tříkrálovou deklarací 6. ledna 1918, v níž česká politika nevyloučila státní samostatnost bez habsburského mocnářství.

---

34 WEISER, T.: *Kdo vládí v Jihlavě? Pokus o sociometrickou analýzu jedné komunální elity.* In Documenta Pragensia XIV.: Mezi liberalismem a totalitou – komunální politika ve středoevropských zemích 1848 – 1948. Praha: Scriptorium, 1997, s. 197 – 199, 212.

35 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava.* Praha: NLN, 2009, s. 499.

36 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava.* Praha: NLN, 2009, s. 517.

37 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava.* Praha: NLN, 2009, s. 500.

38 DOBIÁŠ, J.: *Německé osídlení ostrůvku jihlavského.* Praha: Státní tiskárny v Praze, 1931, s. 1 – 2.

39 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava.* Praha: NLN, 2009, s. 509 – 511.

To jen povzbudilo československý zahraniční odboj, ale na druhé straně se opět zhoršily česko-německé vztahy. Němečtí nacionalisté Tříkrálovou deklaraci odmítli a žádali členění na samosprávné etnické jednotky. Němci z jihlavského jazykového ostrova se snažili o zachování monarchie. Své požadavky už dávno realizovali v Jihlavě, kde se ke konci války v kasárnách i na úřadech nesmělo mluvit česky.⁴⁰

Po válce se však za znovuoobnovení českého veřejného života v Jihlavě zasloužili hlavně legionáři, kteří se vrátili z války.⁴¹

3.4 Česko-německé vztahy v Jihlavě v období ČSR 1918 – 1939

Za Rakouska-Uherska byla jasná priorita německého národa, jakožto národa vládnoucího. Po vzniku samostatného československého státu se v podstatě ze dne na den situace obrátila a znamenala i změnu v národnostních vztazích.⁴²

Na vznik Československé republiky 28. října 1918 jihlavská radnice pod německou správou nereagovala, ale už 30. října byl v Jihlavě vytvořen český Národní výbor, který prosazoval rovnost obou národností a zachování obou mateřských řečí⁴³ – v reakci na něj pak byla ustanovena Německá národní rada s působností pro celý jihlavský jazykový ostrov (Deutscher Volksrat für die Iglauer Sprachinsel), která se již 4. listopadu rozhodla spolupracovat s Národní radou Němců střední Moravy z Brna (Nationalrat der Deutschen Mittelmährens). 5. listopadu vydala jihlavská Německá národní rada v novinách Mährischer Grenzbote prohlášení, ve kterém požadovala přičlenění celého jihlavského německého jazykového ostrůvku k Rakousku na základě argumentu, že v něm žije 81% Němců. Ve Vídni pak 22. listopadu vyšel zákon, který prohlásil Jihlavu, Brno a Olomouc za državu Rakouska. Až 3. prosince německé zastupitelstvo pod hrozbou vojenského zásahu předalo správu Jihlavy do rukou 25-členné komise (12 Čechů, 12 Němců, v čele vládní komisař). Národní výbor dál nebyl nutný. Do konce roku 1918 bylo celé pohraničí nové republiky obsazeno českým vojskem a Rakousko nechtělo riskovat střet – naděje na přičlenění k Rakousku tak prudce klesaly. Kapitulací německého zastupitelstva jihlavské radnice, které vlastně řídilo německý odboj na Jihlavsku, zbyl jen jediný německý odbojný orgán, Německá národní rada, ta však byla úředně zrušena už roku 1920. Pozornost německých Jihlavanů se upínala ještě k rakouským únorovým volbám roku 1919 – opět doufali v přičlenění jazykového ostrova k Rakousku – to se sice nestalo, ale samotné očekávání vyvolalo mnohé nepokoje. V posunutých volbách 28. září 1919 bylo odevzdáno celkem 12 850 platných volebních lístků. Německé strany

40 PÍSKOVÁ, R. A KOL: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 512 – 513.

41 PÍSKOVÁ, R. A KOL: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 514.

42 PALÁNOVÁ, A.: *Česko-německé vztahy na národnostně smíšeném území Jihlavska v letech 1919 – 1925*. In VSV XII., OVS, 2000. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2000, s. 117.

43 PALÁNOVÁ, A.: *Vznik Československé republiky a události na národnostně smíšeném území Jihlavska*. In VSV XI., OVS, 1998. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 1999, s. 216.

získaly víc jak 60% hlasů. Volby však byly prohlášeny za neplatné. Další volby se konaly až 26. září 1920.⁴⁴

Ke konci roku 1918 a na začátku 1919 projevovala veřejnost svou nelibost vůči všemu německému či připomínajícímu monarchii ničením německých symbolů, nápisů a tabulí. Za akcemi stáli hlavně členové české jihlavské vojenské posádky. Roku 1919 byl odstraněn pomník císaře Josefa II. a poničen pomník plukovníka Kempena. Aktivita německých nacionalistů se přesunula do činnosti Německé rady (Deutscher Volksrat für die Iglauer Sprachinsel) a spolků (Deutscher Turnverein, Deutscher Kulturverband, Arbeitsgemeinschaft für Heimatkunde in der Iglauer Sprachinsel). Česká strana se na Jihlavsku organizovala ve Sdružení československého lidu pro Jihlavu, Štoky a okolí a samozřejmě v tělocvičném spolku Sokol.⁴⁵

K průvodním poválečným problémům (nedostatek potravin, nezaměstnanost, nemoci) se v Jihlavě přidaly ještě potíže národnostní povahy – zejména problém nedostatku českých škol, který se správní komise rozhodla řešit tím, že z jedné německé školy chtěla udělat školu českou – to pochopitelně příliš nepřispělo ke klidnému česko-německému soužití. A objevily se i další problémy – nevyjímaje ani bytovou krizi.

V období před zvolením zastupitelstva národnostní napětí pochopitelně rostlo: rozbíjení výloh, strhávání firemních nápisů atd. vyvrcholilo v nepokoje 23. června 1920, kdy se po německých oslavách slunovratu (Sonnwendfeier),⁴⁶ konaných večer před svátkem sv. Jana, v ulicích Jihlavy se střetlo rozvášněné německé obyvatelstvo s českými vojáky a civilisty. Německé obyvatelstvo se po slavnosti a plamených projevech Hanse Krczala a Vincence Inderky vracelo do města za zpěvu zakázaných německých písní Wacht an Rhein a Heil Dir im Siegeskranz. Na náměstí vyzvali vojáci průvod, aby přestal se zpěvem a rozešel se. Následně došlo k hádce, ke které se přidali i přihlížející čeští civilisté, poté padlo několik výstřelů pravděpodobně z oken okolních domů. Při přestřelce zahynuli dva češští vojáci, zraněno bylo devět českých vojáků a dva němečtí občané. O tomto dni se hovoří jako o „krvavém slunovratu“. Druhého dne se rozčilené české obyvatelstvo vrhlo na Ripplovu tiskárnu, kde vycházely i německé noviny Mährischer Grenzbote, a vyrabovalo ji. Následovaly další výtržnosti, odpoledne byla před radnicí postavena šibenice a Češi žádali životy dvou uvězněných strůjců Inderky a Krczala. Vojenská jednotka pak nechala náměstí vyklidit a zajistila klid ve městě. Zvláštní vyšetřující parlamentní komise nenašla pachatele – obě strany zkrusovaly průběh událostí ve svůj prospěch. Národnostní napětí dosáhlo vrcholu. Tato situace však paradoxně vedla k uklidnění situace ve městě.⁴⁷

44 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 518-523.

45 PALÁNOVÁ, A.: *Česko-německé vztahy na národnostně smíšeném území Jihlavsko v letech 1919 – 1925*. In VSV XII., OVS, 2000. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2000, s. 117, 123.

46 Tyto čistě německé oslavy se konaly pravidelně od roku 1813, často jejich datum připadlo právě na předvečer sv. Jana.

47 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 518-523.; PALÁNOVÁ, A.: *Česko-německé vztahy na národnostně smíšeném území Jihlavsko v letech 1919 – 1925*. In VSV XII., OVS, 2000. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě,

Na konci září 1920 konečně proběhly volby do městského zastupitelstva. Z 14 934 platných hlasů vzešlo 22 německých, 19 českých a 1 židovský zastupitel. Tento výsledek měl pochopitelně za následek radost na německé a naopak zklamání na české straně – dokonce se Češi opět pokusili o zpochybnění voleb, ale tentokrát byly uznány za právoplatné. Starostou byl zvolen Othmar Oberrenner, tolerantní a umírněný Němec.

I když byla nálada mezi oběma národnostmi značně napjatá, za generální stávkou dělnictva v prosinci 1920 dokázali bojovat společně za stejnou věc. Ale zvyšování míst na českých školách na úkor škol německých a také zadlužování města mělo vliv na stále vzrůstající vzájemnou nevraživost. I přesto se však začátkem dvacátých let vztahy uklidnily. Dílem to bylo i zásluhou toho, že v Jihlavě byly po událostech ze 23. června 1920 veškeré akce s národnostním podtextem zakazovány. Na dalších místech jihlavského jazykového ostrůvku docházelo v průběhu dvacátých let k incidentům, které byly povětšinou vyvolány německými obyvateli.⁴⁸

První sčítání v nové Československé republice z roku 1921 poprvé uvádí i národnost: z 25 634 Jihlavanů se k české národnosti přihlásilo 45% obyvatel. Když toto porovnáme se sčítáním z roku 1910, sledujeme nárůst podílu Čechů o 25% bez nárůstu počtu obyvatel v Jihlavě. Podle Rambouska jsou tato čísla důkazem násilné národní asimilace,⁴⁹ avšak tato prudká změna může být zčásti i důsledkem zkreslení, které vzniklo při sčítání roku 1910 (byl povolen jen jeden obcovací jazyk – čeština se škrtila: viz výše).

Když byly z rozhodnutí vlády v říjnu 1923 k Jihlavě připojeny Dřevěné Mlýny,⁵⁰ kde žilo 2 549 obyvatel, z čehož bylo 70% Čechů, poměr Čechů a Němců v Jihlavě se vyrovnal. Zemská správa politická v Brně pak v listopadu rozpustila obecní zastupitelstvo a spolu s Moravským zemským výborem ustanovila vládním komisařem dosavadního prvního náměstka starosty Josefa Výborného. Ten započal se změnami, které Jihlavu měly vymanit z dluhů. Mimo to byla na úřadech zrovnoprávněna čeština, ulice byly pojmenovány i českými názvy. Výborného přelomová politika byla trnem v oku nejen Němcům, ale i komunistům. Volby v roce 1925 vyhrály české strany, starostou se stal Čech JUDr. Rudolf Veverka. Díky stabilizaci zastupitelstva, hospodářskému a stavebnímu rozvoji došlo od roku 1926 k uklidnění poměrů česko-německého soužití v Jihlavě, ačkoliv spory ohledně školství pokračovaly.⁵¹

Koncem roku 1928 přestala být Jihlava statutárním městem, kterým se stala v roce 1864, kdy byl

---

2000, s. 121 – 122.

48 PALÁNOVÁ, A.: *Česko-německé vztahy na národnostně smíšeném území Jihlavsko v letech 1919 – 1925*. In VSV XII., OVS, 2000. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2000, s. 124.

49 WEISER, T.: *Kdo vládl v Jihlavě? Pokus o sociometrickou analýzu jedné komunální elity*. In Documenta Pragensia XIV.: Mezi liberalismem a totalitou – komunální politika ve středoevropských zemích 1848 – 1948. Praha: Scriptorium, 1997, s. 195.

50 Dřevěné Mlýny byly připojeny z iniciativy prvního náměstka jihlavského starosty, českého nacionalisty Josefa Výborného. Záměrem bylo posílit ve městě český živel, což se také povedlo.

51 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 525 – 528.

zřízen magistrát. Městská rada předala svou agendu představiteli okresního úřadu. Třetina okresního zastupitelstva pak byla jmenována a třetina volena: ve volbách roku 1929 získali Češi 24 a Němci 17 mandátů, jeden mandát pak získala společná kandidátka české i německé sekce komunistické strany. Německá strana podala proti volebnímu procesu námitku, avšak zemský úřad uznal volby za právoplatné. Starostou byl v roce 1930 opět zvolen R. Veverka. Takto zvolené zastupitelstvo fungovalo až do dalších voleb roku 1938. Za tu dobu se muselo vyrovnat nejen s důsledky hospodářské krize a následným vyostřením národnostních problémů, ale i s personálními změnami, které práci zastupitelů stěžovaly. Ze zdravotních důvodů nejdřív roku 1932 odešel z postu starosty Veverka, aby ho nahradil Viktor Kousal, který se však roku 1936 zhroutil a následně v sanatoriu, kam byl převezen, spáchal sebevraždu. Na jeho místo nastoupil sociální demokrat Pavel Havránek, který si přál česko-německé usmíření.⁵²

Hospodářská krize zasáhla začátkem 30. let národnosti v ČSR nestejně. Víc byly postiženy německé oblasti, mezi něž patřilo i Jihlavsko – důvodem byl lehký německý průmysl, který se orientoval na spotřební a exportní zboží – ten byl krizí postižen nejvíce. Byly uzavírány jihlavské obuvnické a textilní závody. V okrese Jihlava přišlo o práci celkem 7 130 osob. Silná nezaměstnanost na Jihlavsku přetrvávala až do roku 1938.⁵³

Po období neúnosně vysoké nezaměstnanosti a hladu první poloviny 30. let se od roku 1935 začínaly hospodářské poměry pomalu zlepšit. Přežití nezaměstnaných zajistila jihlavská vývařovna zřízená městem, ale i další projevy solidarity od zaměstnaných obyvatel. Těživá situace hospodářské krize vedla k rozšíření extrémních politických názorů. Mährischer Grenzbote i Jihlavské listy psaly o druhé straně útočně už v polovině 30. let. Středem konfliktu byla opět školská otázka.⁵⁴

V únoru 1934 byla na základě vládního rozhodnutí definitivně zastavena činnost německé národní strany – v Jihlavě tak museli opustit své posty čtyři zastupitelé za Deutsche Heimatspartei a jeden zastupitel z Deutsche nationalsozialistische Arbeitspartei (DNSAP) – stran, které byly součástí německé národní strany. Nahrazení byli pěti novými členy zastupitelstva, které okresní úřad vybral na základě příslušnosti k německé jazykové skupině, aby poměr Čechů a Němců zůstal zachován.⁵⁵

Češi se v období první republiky dostali do vedoucí role jihlavského politického života. Dokladem je nejen počesťování úřadů, škol nebo ulic, ale také ryze česká architektura z tohoto období. Kulturní akce obou národností probíhaly odděleně a řada spolků byla založena na národnostním sebeurčení. Češi i Němci měli své vlastní noviny a články v nich dávaly tušit, že národnostní otázka je v Jihlavě stále důležitou součástí všedního života jejich obyvatel. Když se pak objevila nová

52 PALÁNOVÁ, A.: *Česko-německé vztahy na národnostně smíšeném území Jihlavska v letech 1925 – 1938*. In VSV XIII., OVS, 2002. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2002, s. 133.

53 PALÁNOVÁ, A.: *Česko-německé vztahy na národnostně smíšeném území Jihlavska v letech 1925 – 1938*. In VSV XIII., OVS, 2002. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2002, s. 127 – 128.

54 PALÁNOVÁ, A.: *Česko-německé vztahy na národnostně smíšeném území Jihlavska v letech 1925 – 1938*. In VSV XIII., OVS, 2002. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2002, s. 133.

55 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 530 – 533.

německá nacionalistická strana, mnozí Jihlaváci ji přivítali s nadšením.

Již roku 1933 Konrad Henlein zakládá Sudetoněmeckou národní frontu (Sudetendeutsche Heimatfront – SHF), jejímž cílem má být sjednotit všechny Němce na území ČSR. Do parlamentních voleb roku 1935 vstupuje Henleinova strana pod novým názvem, jako Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei – SdP). V Jihlavě získá celých 68,7% německých hlasů a s celkem 66,1% německých hlasů na celém území Československa se stává nejsilnější německou politickou stranou v republice.⁵⁶ Celkem v republice dostali Henleinovci 29,2% všech hlasů.⁵⁷

SdP postupně pod svůj vliv získala důležité jihlavské německé spolky – nejdřív už v květnu 1936 významný spolek Bund der Deutschen. O rok později je prokázáno propojení strany i s Turnverein (tělocvičný spolek pro mladé Němce) a s Kulturverband, spolkem, který se již od počátku dvacátých let snažil o prohloubení německé národnostní myšlenky organizováním slavností či přednášek. V čele Kulturverband stál národnostně smýšlející učitel Ignaz Göth, který byl roku 1925 odsouzen ke čtyřem týdnům vězení „pro rejdy vlastizrádné“ a roku 1926 přeložen z Jihlavy do Znojma – jeho aktivní proněmecká činnost v Jihlavě však pokračovala.⁵⁸ V roce 1938 již byly pod plným vlivem SdP i jihlavské německé noviny Mährischer Grenzbote.⁵⁹

Soustavná agitační činnost SdP namířená proti aktivistickým německým stranám v ČSR se vyplatila. K úspěchu na Jihlavsku notně přispěla i velkolepá zářijová slavnost „Sprachinselfest“ konaná 5. září 1937 a pořádaná spolky, které byly patrně podporovány SdP (Kulturverband, Turnverein, Bund der Deutschen). Na slavnosti se jakoby mimochodem objevil i Henlein a podpořil tak popularitu své strany v kraji.⁶⁰ Další věcí, která podnítila německé obyvatelstvo ČSR k příklonu k SdP byl i Hitlerův projev z 20. února 1938, ve kterém vyjádřil podporu Němcům žijícím v Československu a Rakousku.

11. března německá pozemní armáda obsadila Rakousko a připojila ho k německé říši. Tento krok vyvolal v Jihlavě silné emoce na české i na německé straně. Zatímco Češi byli zklamaní, pro německé Jihlavany to bylo povzbuzení vedoucí k jejich další radikalizaci. Během března a dubna pak došlo na Jihlavsku k zániku německé agrární strany (Bund der Landwirte – BdL) i německé živnostenské strany (Gewerbepartei), jejichž členové pak přestupovali k SdP. K SdP se přidali i někteří členové německé křesťansky-sociální strany. Počet členů SdP tak v Jihlavě stoupl z 1 200

56 PALÁNOVÁ, A.: *Česko-německé vztahy na národnostně smíšeném území Jihlavska v letech 1925 – 1938*. In VSV XIII., OVS, 2002. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2002, s. 129 – 131.

57 PÍSKOVÁ, R. A KOL: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 542.

58 PÍSKOVÁ, R. A KOL: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 540.

59 JANÁK, J.: *Německé obyvatelstvo jihlavského jazykového ostrůvku od anšlusu Rakouska po Mnichov*. In VSV VII., OVS, 1990. Jihlava: Muzeum Vysočiny Jihlava, 1990, s. 22.

60 PALÁNOVÁ, A.: *Česko-německé vztahy na národnostně smíšeném území Jihlavska v letech 1925 – 1938*. In VSV XIII., OVS, 2002. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2002, s. 134.

členů na počátku roku 1938 na 1 700 členů v květnu 1938.⁶¹ Počátkem května měla SdP své organizace v 94% sídlišť jihlavského jazykového ostrůvku.⁶²

Před oslavami 1. máje 1938 panovala v Jihlavě výbušná nálada. Na Prvomájovém táboře SdP v Jihlavě se pak poprvé projevil protičeský charakter strany (do to doby kritizovala jen jiné německé politické strany), poprvé bylo veřejně užito pozdravu zdviženou pravicí a znovu byla kritizována politika německé sociální demokracie, která se snažila o udržení smírného stavu mezi jihlavskými Čechy a Němci. Byly vyvěšeny i prapory a vlajky s hákovým křížem z domů říšskoněmeckých státních příslušníků. V květnu se pak zvýšil počet čeko-německých potyček ve městě, Mährischer Grenzbote informoval o protiněmeckém chování českého obyvatelstva a na mnoha místech se objevily černě namalované hákové kříže.⁶³

20. května 1938 vláda ČSR vyhlásila mobilizaci. Na to vyzval Henlein v oběžníku své přívržence, aby zachovali klid a nedali tak záminku ke zrušení strany. V této atmosféře probíhaly volby do obecního zastupitelstva v Jihlavě. SdP nepřijala nabídku 17 mandátů bez uskutečnění voleb (tolik míst měla strana v zastupitelstvu před volbami), protože očekávala větší úspěch. 12. června byly zveřejněny výsledky. SdP získala 15 mandátů, české strany dohromady 25 mandátů a komunisté 2 mandáty. Pro SdP to bylo zklamání. Volby byly vysvětlovány tak, že Židé, kteří se hlásili k německé národnosti, raději volili české strany, a někteří němečtí křesťané raději volili české lidovce.⁶⁴ Podle Mährischer Grenzbote však 96,8% německých voličů hlasovalo pro SdP.⁶⁵

Proti průběhu a výsledkům voleb podal MUDr. Erwin Hansmann, vedoucí SdP v Jihlavě, protestní prohlášení už 20. června. Až 20. prosince prohlásil Zemský úřad v Brně volby za platné. V průběhu měsíců následujících po Mnichovu byla zakázána KSČ. Na místo dvou jihlavských komunistických zastupitelů museli být začátkem ledna 1939 okresním úřadem vybráni náhradníci. České prvorepublikové strany se rozhodly (v Jihlavě ještě koncem roku 1938) spojit se v novou stranu Národní jednoty (nezapojili se pouze sociální demokraté a část národních socialistů). Nová strana vznikla ještě před uznáním červnových voleb do městského zastupitelstva. První schůze zastupitelstva se konala až 30. ledna 1939, starostou na ní byl zvolen republikán Karel Urban, který zde už vystupoval jako člen Národní jednoty. Než se však zastupitelstvo začalo řádně scházet, bylo se vznikem protektorátu v březnu 1939 zrušeno.⁶⁶

61 PALÁNOVÁ, A.: *Česko-německé vztahy na národnostně smíšeném území Jihlavska v letech 1925 – 1938*. In VSV XIII., OVS, 2002. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2002, s. 136 – 137.

62 JANÁK, J.: *Německé obyvatelstvo jihlavského jazykového ostrůvku od anšlusu Rakouska po Mnichov*. In VSV VII., OVS, 1990. Jihlava: Muzeum Vysočiny Jihlava, 1990, s. 27.

63 JANÁK, J.: *Německé obyvatelstvo jihlavského jazykového ostrůvku od anšlusu Rakouska po Mnichov*. In VSV VII., OVS, 1990. Jihlava: Muzeum Vysočiny Jihlava, 1990, s. 31 – 32.

64 PALÁNOVÁ, A.: *Česko-německé vztahy na národnostně smíšeném území Jihlavska v letech 1925 – 1938*. In VSV XIII., OVS, 2002. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2002, s. 138.

65 SCHALLNER, D.: *Proměny jihlavských komunálních elit ve 20. a 30. letech 20. století*. In Documenta Pragensia XIV.: Mezi liberalismem a totalitou – komunální politika ve středoevropských zemích 1848 – 1948. Praha: Scriptorium, 1997, s. 222.

66 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 545, 550.

Po zářijovém projevu Adolfa Hitlera na sjezdu NSDAP v Norimberku proti Československé republice se členové SdP pokusili o puč – povstání bylo potlačeno a SdP byla 16. září 1938 zakázána. Její vedoucí představitelé (i z Jihlavska) uprchli do Německa. Spolu s nimi do 20. září odjelo na doporučení německých nacionálů 60 z celkem 284 jihlavských říšských Němců, převážně žen, dětí a starých lidí, do Rakouska. 21. září kapitulovala československá vláda a o dva dny později byla vyhlášena mobilizace – češší občané s nadšením vítali československé vojenské jednotky. V Jihlavě se podařilo díky výpomocnému akčnímu výboru, sestavenému z obou národností, udržet pořádek.⁶⁷

29. září 1938 byla podepsána Mnichovská dohoda. To v Jihlavě znamenalo pocity zmatku a obav u českého obyvatelstva a výrazy neskrývané radosti u německých Jihlavanů. 1. října 1938 začaly německé jednotky obsazovat československé pohraničí. Jihlavští Němci se těšili, že jednotky dorazí až k nim. 10. října však zábor pohraničí skončil a německé jednotky do Jihlavy nedošly, což bylo pro místní Němce velikým zklamáním. Jihlavskému jazykovému ostrovu jako nejkompaktnějšímu německému osídlení ve zbytku ČSR však připadla důležitá úloha provokovat a poskytnout záminku k záboru zbytku ČSR.⁶⁸

Z obsazeného pohraničí přicházeli českoslovenští vojáci, kteří nemohli bránit svou vlast, a také vysídlení češší obyvatelé. V Jihlavě hledali tyto lidé pomoc na radnici, která pro ně byla otevřena 24 hodin denně. Bylo třeba jim zajistit ubytování a stravu.⁶⁹

Po Mnichovu tvořila německá menšina na Jihlavsku a Stonařovsku celkově přibližnou desetinu z asi čtvrt milionu Němců, kteří zbyli v Československé republice, a byla tak nejkompaktnějším německým osídlením v republice. Hitler měl s touto menšinou své plány. Deutsches Arbeitsamt a Deutsches Reichshilfe (říšská pomoc), povolené československou vládou pod tlakem Ernsta Kundta, jenž byl pověřen vedením zbylé německé menšiny v Československu, se staly nástroji říšské propagandy. Kundt musel zajistit uklidnění Němců v ČSR, což se mu koncem listopadu povedlo. Začalo růst německé sebevědomí a od konce prosince docházelo opět k růstu napětí mezi Čechy a německou menšinou a ke vzájemným provokacím.⁷⁰

Rozpuštěnou Sudetoněmeckou stranu nahradila v Jihlavě už v polovině listopadu 1938 Deutsches Arbeitsamt Gebietstelle Iglau. Další složkou nově vznikající německé struktury byla Deutsches Reichshilfe, která již od 8. prosince vydávala obyvatelům poukázky na peníze a zboží. Ozbrojenou složkou německých obyvatel se stali Turneři, v Jihlavě pod vedením Emanuela Sladka. Měla

---

67 JANÁK, J.: *Německé obyvatelstvo jihlavského jazykového ostrůvku od anšlusu Rakouska po Mnichov*. In VSV VII., OVS, 1990. Jihlava: Muzeum Vysočiny Jihlava, 1990, s. 40.

68 JANÁK, J.: *Německé obyvatelstvo jihlavského jazykového ostrůvku od anšlusu Rakouska po Mnichov*. In VSV VII., OVS, 1990. Jihlava: Muzeum Vysočiny Jihlava, 1990, s. 41.

69 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*, Praha: NLN, 2009, s. 549.

70 JANÁK, J.: *Die deutsche Bevölkerung der „Iglauer Sprachinsel“ zwischen München und dem 15. März 1939*. In Sborník prací filosofické fakulty Brněnské univerzity, ročník XIV., řada historická č. 12. Brno: Státní pedagogické nakladatelství, 1965, s. 161.

vzniknout nová strana sdružující Němce v Československu a organizující Arbeitsamty – volkdeutsche Nationalsozialistische Partei in der Tschecho-Slowakei. K jejímu vzniku však kvůli událostem z 15. března 1939 už nedošlo.⁷¹

Poměry druhé republiky s sebou nesly i vyhocení česko-německých vztahů v Jihlavě. Němci cítili převahu a stále častěji vyjadřovali své sympatie k Třetí říši. Od ledna se šířily zvěsti o tom, že Jihlavsko a Štoko získají autonomii, nebo dokonce že Čechy a Morava budou připojeny k říši. Už v únoru se začali Němci v ČSR zdravít „Heil März“ a od konce února bylo známé datum 15. března 1939 jako datum okupace. Už od podzimu 1938 byla německá menšina v Československu připravována na zvláštní úkol – vyprovokovat většinové obyvatelstvo. Na 23. února byly připravovány oslavy tzv. dne hrdinů, ale na poslední chvíli byly přesunuty na 12. března.⁷²

Německé národnostní povědomí povzbuzoval především německý tisk Mährischer Grenzbote a také Deutsches Arbeitsamt. 30. ledna vyvěsili Němci za souhlasu úřadů prapory s hákovými kříži k příležitosti nacistického svátku. Toho dne se v Jihlavě konala také volba starosty. Na náměstí se shromáždily čtyři tisíce Němců a došlo k potyčce s Čechy. Nacistické akce se na náměstí opakovaly ještě koncem února.⁷³

Situace v březnu 1939 už byla neudržitelná. Všechny jihlavské německé školy se souhlasem Zemské školní rady v Brně 12. března vyvěsily říšské vlajky s hákovými kříži. Tato provokace však nebyla českými obyvateli reflektována tak, jak bylo předpokládáno. V noci ze 12. na 13. března se na však Jihlavsku udála řada násilných incidentů. 13. března, se na hlavním jihlavském náměstí sešlo asi 800 občanů německé národnosti a zaútočili na pouličního prodáváče. Strážní sbor se snažil proti demonstrujícím zakročit, ale marně, protože demonstranti byli opatřeni holemi a tyčemi a bránili se. Strážníci zajistili klid až po tom, co si zajistili zbraně a přivolali pomoc. Nálada mezi jihlavskými Čechy byla plná strachu, obav a smutku, zatímco jihlavští Němci nadšeně očekávali nadcházející události.⁷⁴ V noci ze 13. na 14. března 1939 pak byla řada Čechů na Jihlavsku zbita do krve, byla vytloukána okna, demolována zařízení bytů a domů. Češi se báli obrátit se na úřady, proto jsou záznamy o výtržnostech z těchto dob neúplné.⁷⁵ Na základě těchto incidentů pak Goebbels 14. března oznámil zahraničním novinářům, že Hitler nemůže přihlížet protiněmeckému řádění v rozpadajícím se Československu a chystá se ho obsadit.⁷⁶ 15. března byl pak vyhlášen

71 JANÁK, J.: *Zásahy nacistů vůči českému obyvatelstvu „jihlavského jazykového ostrůvku“ po 15. březnu 1939*. In *Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě*, XIV. Mikulovské sympozium 25. a 26. října 1984, Praha: Teps, 1985, s. 123.

72 JANÁK, J.: *Die deutsche Bevölkerung der „Iglauer Sprachinsel“ zwischen München und dem 15. März 1939*. In *Sborník prací filosofické fakulty Brněnské univerzity, ročník XIV., řada historická č. 12*. Brno: Státní pedagogické nakladatelství, 1965, s. 161.

73 ŠIMKA, A.: *Národně osvobozenecký boj na Jihlavsku*. Brno: Krajské nakladatelství v Brně, 1963, s. 16 – 18.

74 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*, Praha: NLN, 2009, s. 550 – 551.

75 JANÁK, J.: *Zásahy nacistů vůči českému obyvatelstvu „jihlavského jazykového ostrůvku“ po 15. březnu 1939*. In *Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě*, XIV. Mikulovské sympozium 25. a 26. října 1984, Praha: Teps, 1985, s. 127.

76 JANÁK, J.: *Die deutsche Bevölkerung der „Iglauer Sprachinsel“ zwischen München und dem 15. März 1939*. In

Protektorát Čechy a Morava a Československá republika definitivně zanikla.

3.5 Češi a Němci v Jihlavě za Protektorátu Čechy a Morava 1939 – 1945

Ihned po kapitulaci obsadili v Jihlavě příslušníci volksdeutsche Mannschaft pod vedením Emanuela Sladka hned v pět hodin ráno 15. března 1939 Státní policejní úřad, jehož velení Sladek převzal. Zbraně převzali „příslušníci SA“ a dál obsadili plynárny, elektrárny, vodárny, okresní úřad, poštu, radnici (starostování se ujal dr. Brummer) i české školy, ve kterých byli ubytováni němečtí vojáci. Na náměstí se shromáždili nadšení Němci, objímali se a volali: „Sieg Heil“ a „Heil Hitler“.⁷⁷

Růst německého sebevědomí podpořily návštěvy významných nacistických pohlavárů. Již 16. března přijel do Jihlavy Arthur Seyss-Inquart, rodák ze Stonařova na Jihlavsku, Hitlerův blízký spolupracovník a jeden z hlavních strůjců anšlusu Rakouska. 19. března pak dorazil rozený Jihlavák a člen SS Hans Krebs, o den později přijel generál Blaskowitz a vykonal na náměstí vojenskou přehlídku. Jejich plamenné projevy německé obyvatelstvo provokovaly k dalším protičeským a protižidovským akcím.⁷⁸

Do města měl už 17. března dorazit i Adolf Hitler, který v jednom ze svých projevů o Jihlavě prohlásil: „*Je to skála uprostřed slovanského moře.*“ Nakonec ale nedorazil, protože byl informován o připravovaném atentátu na jeho osobu. Údajní atentátníci byli židovského původu – všichni skončili na popravišti.⁷⁹

V noci z 30. března byla podpálena jihlavská synagoga, vyhořela i židovská kaple na hřbitově. 12. dubna byl svržen pomník T. G. Masaryka – byl sice opět postaven, ale v noci z 21. května byl pomazán dehtem a 1. června opět svržen. 14. dubna byla poškozena socha Jana Husa a nabarvena černou barvou a dehtem. Byla rozbita deska připomínající uzavření kompaktát na jihlavském náměstí, zničen pomník odkazující k událostem tzv. krvavého slunovratu z 23. června 1920. Byla odcizena busta Bedřicha Smetany atd. Byly vytloukány výlohy, poničena budova Sokola a celkově se ve městě dařilo vandalismu. Tyto činy však nebyly stíhány. Německé bezpečnostní složky nezasahovaly a české zasáhnout nesměly.⁸⁰

Němečtí učitelé byli pod silným tlakem SdP už v polovině roku 1938, což demonstrovali při setkání 8. května 1938 v Jihlavě. Sešlo se na dvě stě učitelů z Jihlavska a svorně zdravili zdviženou pravicí.

Sborník prací filosofické fakulty Brněnské univerzity, ročník XIV., řada historická č. 12. Brno: Státní pedagogické nakladatelství, 1965, s. 162.

77 JANÁK, J.: *Zásahy nacistů vůči českému obyvatelstvu „jihlavského jazykového ostrůvku“ po 15. březnu 1939*. In *Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě*, XIV. Mikulovské sympozium 25. a 26. října 1984, Praha: Teps, 1985, s. 124.

78 JANÁK, J.: *Zásahy nacistů vůči českému obyvatelstvu „jihlavského jazykového ostrůvku“ po 15. březnu 1939*. In *Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě*, XIV. Mikulovské sympozium 25. a 26. října 1984, Praha: Teps, 1985, s. 127.

79 VYBÍHAL, J.: *Jihlava pod hákovým křížem*. Jihlava: 2009, s. 50 – 55.

80 JANÁK, J.: *Zásahy nacistů vůči českému obyvatelstvu „jihlavského jazykového ostrůvku“ po 15. březnu 1939*. In *Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě*, XIV. Mikulovské sympozium 25. a 26. října 1984, Praha: Teps, 1985, s. 128.

Už v průběhu druhé republiky byl činěn nátlak na české rodiče, aby posílali děti do německých škol. 16. května 1939 se stal okresním školním inspektorem pro Jihlavu a Německý Brod zarytý nacionalista Ignaz Göth. České školy byly od 15. března 1938 obývány německou armádou. Ani koncem června nebylo místo pro alespoň polovinu českých jihlavských dětí. Z Jihlavy se mělo stát ryze německé město.⁸¹

Ze zprávy Oberlandrata Fichtnera o sčítání lidu ze 17. srpna 1940 vyplývá, že v Jihlavě žilo 12 477 Němců, 17 727 Čechů a 435 Židů.⁸²

Nacisti měli v plánu přerušit jazykovou souvislost Čech a Moravy německým koridorem, jehož páteří byl právě jihlavský jazykový ostrov. Od jižní části to bylo k hraničním protektorátu jen 25 km a ze severního Pohledu to na sever nebylo o mnoho dále – tato oblast byla navíc velmi řídko osídlena. Záměrem říšských úředníků bylo udržet na Jihlavsku co největší možné množství Němců a přivést zpět ty Němce, kteří z Jihlavy odešli. Cíle tohoto plánu nakonec nebyly kvůli nepříznivé válečné situaci nikdy zcela naplněny, avšak přecijen byla učiněna řada opatření směřujících k poněmčení. Hlavním centrem oblasti se měla stát Jihlava, proto byla na řadě germanizačního úsilí jako první.⁸³

Židovské obyvatelstvo bylo přinuceno Jihlavu zcela opustit. Následné systematické vyvražďování přežila jen hrstka jednotlivců. Všechny úřady, názvy ulic atd. byly poněmčeny. České gymnázium bylo zrušeno, českých škol zbyla v Jihlavě jen hrstka.

Už v období tzv. vojenské okupační správy (trvala do 15. dubna 1939) vznikaly základní články německé správy – úřady Oberlandratů (vrchních zemských radů) měly vykonávat dohled nad českými úřady. Čeští policisté a četníci byli postaveni mimo službu. Rozpuštěn byl i Volksdeutsche Mannschaft a jeho příslušníci mohli žádat o členství v SS.⁸⁴

Brummer byl na postu starosty nahrazen nacistou dr. Leo Engelmanem, Jihlava se stala centrem krajské NSDAP pod vedením krajského vedoucího prof. Raimunda Siegla. Přítomnost několika německých vojenských jednotek měla v jihlavských Němcích probudit militaristického ducha. Stovky mladíků se hlásili do sborů SS, takže v Jihlavě vznikla SS Standarta Iglau, jejímž velitelem se stal Emanuel Sladek. 20. srpna 1939 pak na náměstí Adolfa Hitlera (dnes Masarykovo náměstí) za přítomnosti K. H. Franka a A. Seyss-Inquarta proběhl slavnostní slib dvou a půl tisíce nových příslušníků SS. Starší nacisté se hlásili do oddílů SA – již v dubnu 1939 zde bylo 1 600 jihlavských

---

81 JANÁK, J.: *Zásahy nacistů vůči českému obyvatelstvu „jihlavského jazykového ostrůvku“ po 15. březnu 1939*. In *Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě*, XIV. Mikulovské sympozium 25. a 26. října 1984, Praha: Teps, 1985, s. 128 – 131.

82 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*, Praha: NLN, 2009, s. 557.

83 ŠIMKA, A.: *Národně osvobozenecský boj na Jihlavsku*. Brno: Krajské nakladatelství v Brně, 1963, s. 38.; PERŮTKOVÁ, M., VÍTÁMVASOVÁ, J.: *Jihlava – Německý národnostní prostor uprostřed Českomoravské vrchoviny*. In *Jihlavský archivní občasník 2005 – 2007*, Svazek II. Jihlava: Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Jihlava, s. 160.

84 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 556.

Němců. V Jihlavě byla zřízena pobočka brněnského gestapa. Už od 15. března 1939 probíhalo zatýkání komunistů, Sokolů a české inteligence. Téměř všichni jihlavští Němci propadli nacistické ideologii.⁸⁵

Téměř hned po 15. březnu začala NSDAP s tzv. reorganizací německého veřejného života – byla zrušena většina spolků, přežily jen křesťanské spolky pomáhající potřebným a také některé spolky katolické a zájmové. Se zrušením spolků v Jihlavě zanikla veškerá komunální politika. Říšští úředníci nikdy zcela nepochopili specifika jihlavských Němců. V rasové zprávě určené říšskému protektorovi se úředník jihlavského oberlandrátu zmínil o jihlavských Němcích jako o méně biologicky cenných.⁸⁶ Podle neznámého úředníka „*Mezi Němci a Čechy není v jihlavském prostoru žádný rozdíl.*“⁸⁷ Němectví podle něj v Jihlavě od roku 1918 do roku 1938 upadalo, ale po vzniku protektorátu projeví místní Němci nadšení. Po vypuknutí války ale byli jihlavští Němci povoláni na frontu, zatímco Češi v Jihlavě obsazovali pracovní místa v průmyslu. Dokonce během války zaznamenal příliv českého obyvatelstva do Jihlavy. Celkově ze zprávy vyplývá, že je v Jihlavě rozvinutější česká než německá kultura (porovnává scénu divadel a kin), ale že je Jihlava jen malým městem, které už dávno pozbylo svou bývalou slávu.⁸⁸

Jihlavští Češi neměli za protektorátu mnoho příležitostí k odporu. Jednou z nich se stalo odmítání pracovního nasazení v továrnách – češší mladíci si sami způsobovali lehká zranění, aby nemuseli pracovat v německé továrně. Když se na to přišlo, byli odsouzeni k smrti nebo k dlouhodobému vězení. Poměrně časté byli i další způsoby drobné sabotáže v továrnách. Nešlo o nijak organizovanou činnost, ale o práci jednotlivců.⁸⁹

O porážkách německého vojska Mährischer Granzbote neinformoval a tak i v letech 1943 a 1944 věřila většina jihlavských Němců v Hitlerovo vítězství. Češší obyvatelé naopak věřili, že válka skončí německou prohrou, v čemž jim pomáhal i ochotnický divadelní spolek Klicpera, který pokračoval v činnosti, a Horácké divadlo, jež právě za okupace zahájilo svou činnost. Repertoár sice podléhal cenzuře, ale hry byly hrány v českém jazyce, což povzbuzovalo české obyvatele. Divadla přestala hrát až na podzim 1944, kdy bylo vyhlášeno totální válečné nasazení.⁹⁰

Toto období Jihlavy není historiky dosud příliš dobře zpracováno. Vycházím z dostupných zdrojů,

---

85 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 556 ; ŠIMKA, A.: *Národně osvobozenecý boj na Jihlavsku*. Brno: Krajské nakladatelství v Brně, 1963, s. 36 – 37.

86 SCHALLNER, D.: *Proměny jihlavských komunálních elit ve 20. a 30. letech 20. století*. In Documenta Pragensia XIV.: Mezi liberalismem a totalitou – komunální politika ve středoevropských zemích 1848 – 1948. Praha: Scriptorium, 1997, s. 225 – 226.

87 PERŮTKOVÁ, M., VÍTÁMVÁSOVÁ, J.: *Jihlava – Německý národnostní prostor uprostřed Českomoravské vrchoviny*. In Jihlavský archivní občasník 2005 – 2007, Svazek II. Jihlava: Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Jihlava, s. 162, 165.

88 PERŮTKOVÁ, M., VÍTÁMVÁSOVÁ, J.: *Jihlava – Německý národnostní prostor uprostřed Českomoravské vrchoviny*. In Jihlavský archivní občasník 2005 – 2007, Svazek II. Jihlava: Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Jihlava, s. 165 – 172.

89 ŠIMKA, A.: *Národně osvobozenecý boj na Jihlavsku*. Brno: Krajské nakladatelství v Brně, 1963, s. 72.

90 ŠIMKA, A.: *Národně osvobozenecý boj na Jihlavsku*. Brno: Krajské nakladatelství v Brně, 1963, s. 72 – 73.

kterých opravdu není mnoho.

3.6 Odsun jihlavských obyvatel německé národnosti 1945 – 1946

Po skončení druhé světové války se česko-německá situace ve městě znovu obrátila, tentokrát ve prospěch Čechů. Bylo nutno vyřešit problém česko-německého soužití na území jihlavského jazykového ostrůvku. A řešením se, stejně jako v dalších částech nové ČSR, stal odsun německého obyvatelstva.

Otázka transferu německého obyvatelstva z území ČSR byla probírána na mezinárodním poli i v československé exilové vládě už od roku 1942. Definitivně byl tento postup schválen na Postupimské konferenci roku 1945 a vlastní organizovaný odsun byl prováděn až od roku 1946. Ale hned po skončení druhé světové války došlo ke spontánním útokům na německé obyvatelstvo, které podpořila na mnoha místech i přítomnost ruských vojsk či partyzánů. V Jihlavě bylo na konci války podle potravinových lístků asi šestnáct tisíc Němců – mezi nimi i uprchlíci, kteří odešli z východních zemí před Rudou armádou.⁹¹

I přes snahu germanizovat Jihlavu zde zůstalo české obyvatelstvo zastoupeno přes celé trvání druhé světové války více jak polovinou všech obyvatel. Česko-německé vztahy se během války vyhrotily, a tak ihned po jejím skončení následovala (nejen) v Jihlavě prudká protiněmecká reakce. Jen z Jihlavy bylo odsunuto celkem víc jak třináct tisíc obyvatel.⁹²

Období následující po skončení války je obdobím tzv. divokého odsunu, který probíhal od května až do července 1945. Byl výrazem prudké reakce na šest let německého útlaku. Dotýkal se hlavně vnitrozemských skupin německého obyvatelstva – tedy i Jihlavy. Němečtí obyvatelé měli podle očitých svědků na sbalení zpravidla jen několik málo desítek minut. S sebou si mohli vzít jen nejdůležitější osobní věci do maximální hmotnosti 25 až 30 kg a nanejvýš 100 říšských marek.⁹³

První dny po skončení války byly nicméně celkem klidné. 9. května do Jihlavy dorazila ruská armáda. Od 12. května byli Němci označeni bílou páskou, byly zavedeny potravinové lístky, Němci směli vycházet z domů jen v určitý čas, nesměli své byty zamykat, němečtí živnostníci nesměli nadále vykonávat svou živnost, pro Němce starší dvanácti let byla zavedena pracovní povinnost a začaly se připravovat internační tábory v nejbližším okolí Jihlavy. V těchto poválečných dnech spáchalo jen v Jihlavě na 176 lidí sebevraždu.⁹⁴

Němci byli rozděleni do tří skupin na tzv. čisté, kteří měli být odsunuti, antifašisty apod. a ty, kteří si zažádali o československé občanství. Druhé dvě skupiny mohli zůstat, pokud nikdo nevyšlohl

91 PÍSKOVÁ, R. A KOL: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 580.

92 PÍSKOVÁ, R. A KOL: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 638.

93 BABKOVÁ, T.: *Divoký odsun a internace německého obyvatelstva z jihlavského jazykového ostrova očima pamětníků 1945*. In VSV XVI., OVS, 2008. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2009, s. 80.

94 BABKOVÁ, T.: *Divoký odsun a internace německého obyvatelstva z jihlavského jazykového ostrova očima pamětníků 1945*. In VSV XVI., OVS, 2008. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2009, s. 84, 89.

námítku proti jejich setrvání – a to mohl udělat naprosto kdokoliv. Kvůli posuzování připomínek k žádostem Němců o vyjmutí z internace byla zřízena evakuační komise, další byly bytová komise a komise pro německý majetek, který byl Němcům zabavován.

13. května projížděl přes Jihlavu prezident Beneš. Aby se předešlo incidentu, byli všichni němečtí obyvatelé Jihlavy shromážděni na sokolském hřišti. Mnozí si s sebou brali i majetek – cenné věci odebrala stráž sestavená z partyzánů a sovětských vojáků. Pro pobavení přihlížejících museli mladší Němci starší 14 let dělat „auf – nieder“, mnozí prý padli vyčerpáním. Alespoň jeden chlapec byl při pokusu cvičiště opustit zastřelen. Někteří pak byli rovnou převezeni do internačního tábora v Heleníně, který byl zřízen v prostorách bývalé továrny.⁹⁵

Pro Němce z Jihlavy byly zřízeny celkem čtyři internační tábory. Prvním byl již zmíněný tábor A v Heleníně, kam byla nejdřív dopravena menší skupinka Němců, která měla připravit podmínky, a od 23. května sem za pomoci československé armády, sovětské armády, revolučních gard a dalších ozbrojených sborů⁹⁶ byli soustředěni další Němci z Jihlavy. Evakuační komise národního výboru sice připravila plán na soustředění a odsun Němců, ale iniciativu vzali do rukou českoslovenští vojáci, kteří vedli správu táborů na Jihlavsku až do podzimu 1945.⁹⁷ Podle neoficiálních statistik tímto táborem, který měl nad vchodem označení „koncentrační tábor“, až do jeho brzkého zrušení v červnu 1945 (z důvodu tyfových onemocnění) prošlo až pět tisíc osob (přesné údaje z tohoto tábora nejsou k dispozici). Tento tábor byl zřízený narychlo a podmínky v něm byly přímo otřesné – lidé trpěli nejen nedostatkem jídla a pití, ale také šikanou ze strany dozorců. Zemřelo zde několik desítek lidí, především starších a dětí. V červnu byl zřízen tábor B ve Starých Horách a tábor C ve Stonařově, kam byli přesunuti internovaní z Helenína. Koncem června pak vzniknul poslední tábor D v prostorách psychiatrické léčebny na Brněnském kopci. Tento nemocniční tábor D byl nakonec ještě v létě 1945 přesunut do zrušené věznice v Horním Kosově. Funkce jednotlivých táborů se měnila a postupně byly rušeny. Jako poslední vydržel tábor ve Starých Horách, který v pozdější době fungoval jako tábor nemocniční, byl zrušen až v říjnu 1947.⁹⁸

Tábory trápily špatné hygienické podmínky a tak nebylo divu, že se objevovaly různé epidemie (např. úplavice). Úmrtnost v táborech ve Starých Horách (B) a v Horním Kosově (C) byla poměrně nízká. V nemocničním táboře D, kam byli přesunuti nemocní a přestárlí Němci z ostatních táborů, bylo evidováno úmrtí více. Úmrtí v Heleníně nejspíš evidována nebyla.⁹⁹ Popraveno bylo v

95 **BABKOVÁ, T.:** *Divoký odsun a internace německého obyvatelstva z jihlavského jazykového ostrova očima pamětníků 1945.* In VSV XVI., OVS, 2008. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2009, s. 92 – 93.

96 **BABKOVÁ, T.:** *Divoký odsun a internace německého obyvatelstva z jihlavského jazykového ostrova očima pamětníků 1945.* In VSV XVI., OVS, 2008. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2009, s. 97.

97 **STANĚK, T.:** *Tábory v českých zemích 1945 – 1948.* Šenov u Ostravy: Tilia, 1996, s. 36.

98 **PÍSKOVÁ, R. A KOL.:** *Jihlava*, Praha: NLN, 2009, s. 582-583.; **STANĚK, T.:** *Tábory v českých zemích 1945 – 1948.* Šenov u Ostravy: Tilia, 1996, s. 174.

99 Staré Hory v období 1.6. - 16.7. 1945: evidováno 14 úmrtí (2 děti mladší 6 let, 2 sebevraždy); Horní Kosov v období 30.5. - 3.7. 1945: evidováno 14 úmrtí (5 dětí, 2 sebevraždy); tábor D do poloviny července 106 úmrtí, do 7.9 evidováno celkem 185 úmrtí (s. 126). **STANĚK, T.:** *Tábory v českých zemích 1945 – 1948.* Šenov u Ostravy: Tilia,

jihlavských táborech celkem 18 osob.¹⁰⁰

Vlastní divoký odsun německých obyvatel z Jihlavska probíhal v několika vlnách. První pochod proběhl 9. června, další pak 23. června. Oba pochody směřovaly Němce pěšky až do Rakouska. Za hrozných podmínek zemřela řada malých dětí, kteří jsou pochováni ve Waldkirchen an der Thaya, kde byl postaven i památník. Další odsuny do Rakouska konané koncem června už byly realizovány vlakem do Slavonic – odtud šli Němci do Rakouska pěšky. Podle odhadů bylo z Jihlavska vyhnáno neorganizovaně přes dva tisíce osob. V létě 1945 byly transporty přerušeny – důvodem byly nejen závěry Postupimské konference, ale také potřeba pracovních sil v zemědělství. Byly připravovány podmínky pro transfer do Německa začátkem roku 1946. Mezitím byli Němci soustředěni v internačních střediscích. Ze sběrného střediska ve Starých Horách bylo roku 1946 odvezeno celkem 8 024 Němců z Jihlavska do americké okupační zóny v Bavorsku. Poslední odsun Němců v nákladních vagónech proběhl na konci září 1946.¹⁰¹

Odsun Němců z Jihlavska doprovázely i spontánní násilné akce ze strany českého obyvatelstva. Alespoň deset mužů bylo zavražděno na louce Budínka u Dobronína dne 19. května 1945, 19 mužů bylo zastřeleno v rančířovském lese, ale jsou známy i další násilnosti ze strany ozbrojených revolučních gard aj.

Celkem bylo z Jihlavy během divokého odsunu vysídleno na 2 231 osob, během organizovaného odsunu 10 263 osob, dobrovolně odešlo 291 osob, během května a června 1945 spáchalo 217 osob sebevraždu a v Jihlavě pak zbylo 608 osob německé národnosti.¹⁰²

Němečtí Jihlavané vzpomínají na odsun jako na vyhnání ze svého domova (Heimat). Rodiny byly odsunem často roztrženy. Transporty z Jihlavska jsou roztroušeny po celém Německu, aby byly přijímací regiony rovnoměrně zatíženy. Jihlaváci tak přišli do Bavorska, Wüttemberska, Hessenska, ale i do „východní zóny“.

3.7 Česko-německé vztahy 1945 – 1989

Vysídlení Jihlavané to v nové zemi nemají jednoduché. Nebyli v Německu příliš vítanými hosty a začínali odznova takřka z ničeho. Také se jim stýskalo po domovině, sousedech a jihlavském nářečí. Jihlaváci v Německu stmeluje vzpomínka na společný původ, společný osud a zeměpisná blízkost – vznikají tak Nachbarschaften (místní sdružení) a z těchto základů vzniká roku 1950 Gemeinschaft Iglauer Sprachinsel (Spolek pro jihlavský jazykový ostrov), který chce pro Jihlaváky znovu vytvořit domov v nové zemi a od roku 1952 dodnes organizuje setkání (Heimattreffen), zasedání i setkávání obyvatel z jednotlivých vesnic. Tato setkání posilují vědomí společné identity, které jsou si vědomi i potomci vysídlených Jihlaváků.

¹⁰⁰1996, s. 74.

¹⁰⁰STANĚK, T.: *Tábory v českých zemích 1945 – 1948*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996, s. 78.

¹⁰¹PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 584-585.

¹⁰²Výstava „*Nikdy zcela neodešli: Jihlavští Němci*.“ Dům Gustava Mahlera Jihlava, 2011.

Ve dnech 16. a 17. června 1956 se asi pět tisíc Jihlaváků sešlo na prvních Jihlavských dnech (Iglauer Heimattage) ve švábském městě Heidenheim an der Brenz, se kterým už v té době Gemeinschaft Iglauer Sprachinsel vyjednával možnost, že by se Heidenheim mohl stát patronským městem pro bývalé Jihlaváky. O rok později se tak skutečně stalo a tak získali němečtí Jihlaváci nové stálé místo, kde se mohli scházet. V místním muzeu na zámku vznikla roku 1959 stálá expozice „Iglauer Heimatstube“, kde si mohou nejen Jihlaváci i dnes připomenout svůj život v Jihlavě. Bez podpory města Heidenheim by se jistě nemohla konat ani pravidelná jihlavská setkávání.

Takřka každoročně se počátkem června koná pietní pochod k pomníku ve Waldkirchen an der Thaya za oběti divokého odsunu.

Vztahy s lidmi, kteří zůstali na Jihlavsku, jsou ze začátku tlumeny tím, že Jihlavané mají v nové vlasti existenční problémy a nejdřív se snaží zajistit si nový domov. V období studené války je kontakt s rodinami za železnou oponou velmi obtížný a možný jen pro přímé pokrevní příbuzné. Zlepšení přinese až rok 1968, je o jednodušší cestovat a návštěvy jsou tak častější. Někteří němečtí obyvatelé, kteří zůstali v ČSSR, mají umožněno odejít do Německa. S vpádem vojsk Varšavské smlouvy uvolněná atmosféra opět mizí, ale některé výhody zůstávají.

V Jihlavě zůstalo po odsunu jihlavských Němců převážně české obyvatelstvo. Evidovaní Němci se museli začlenit do společnosti a o německé historii Jihlavy se příliš nemluvalo, o odsunu ještě méně. Nahlédnout do vztahu socialistického Československa k bývalým jihlavským Němcům dovoluje brožurka vydaná k výstavě „Již nikdy!“ o úloze německého revanšismu uskutečněné roku 1961 v Oblastním muzeu Vysočiny v Jihlavě.¹⁰³ V ní je popsáno dlouholeté soužití Čechů a Němců ve městě, je zdůrazněn český původ města, jsou kritizovány německé nacionalistické tendence, ale především je vznesena kritika existence Německé spolkové republiky, Sudetoněmeckého sdružení a Heimattage pořádaných spolkem Iglauer Sprachinsel. Největší kritice je podrobena snaha německých Jihlavanů získat jakákoliv práva ke svému bývalému bydlišti.¹⁰⁴

3.8 Obnova dobrých česko-německých vztahů v Jihlavě po roce 1989

Zásadním průlomem je až rok 1990, kdy jsou znovu otevřeny hranice ČSR. Již v tomto roce se uskutečnily dvě neformální schůzky zástupců Gemeinschaft Iglauer Sprachinsel a města Jihlavy. Nové kontakty sprostředkovává převážně poválečná generace. Obě strany mají zájem na znovuoobnovení dobrých vztahů mezi jihlavskými Čechy a Němci. Za tímto účelem vzniká 29. listopadu 1991 spolek Dům Gustava Mahlera, jehož členy je i město Jihlava, město Heidenheim i Gemeinschaft Iglauer Sprachinsel. „Mluvit spolu a ne o sobě“ je krédem jednání mezi oběma

103 *Již nikdy!* Leták k výstavě o úloze německého revanšismu. Jihlava: Oblastní muzeum Vysočiny, 1961.

104 *Již nikdy!* Leták k výstavě o úloze německého revanšismu. Jihlava: Oblastní muzeum Vysočiny, 1961, s. 12 – 13.

stranami. Snaží se o to, aby si obě strany uvědomovaly společnou česko-německou historii Jihlavy. Přesto trvá víc než deset let než se podaří uzavřít písemný dokument stvrzující vzájemné dobré vztahy Jihlavy a německých Jihlaváků. Je jím smlouva o partnerství mezi městy Heidenheim a Jihlava uzavřená na heidenheimské radnici dne 17. října 2002 za spoluúčasti Gemeinschaft Iglauer Sprachinsel a spolku Dům Gustava Mahlera, v níž je stvrzena snaha o spřátelení českých i německých Jihlavanů na cestě za sjednocenou Evropou. Spolek Gemeinschaft Iglauer Sprachinsel se vyjádřil ve smyslu budování společné budoucnosti, mají být zapomenuty křivdy, které si Češi a Němci vzájemně udělali, ideálem má být doba, kdy žili Jihlavané obou národností spolu a ne vedle sebe. Spolupráce obou měst od podepsání smlouvy aktivně pokračuje. Posledním počinem se stala v roce 2011 výstava v Domě Gustava Mahlera „Nikdy zcela neodešli: Jihlavští Němci“, která představuje Jihlavu jako původně převážně německé město.

Na znamení sounáležitosti s jihlavským jazykovým ostrovem, na památku vyhnání a jako výzvu k usmíření zbudoval Gemeinschaft Iglauer Sprachinsel pomník v zámeckém parku svého patronátního města Heidenheim an der Brenz. Pomník připomíná hraničníky, které nechala Marie Terezie v 18. století (datováno 1750, ale položeny byly o pár let později) umístit v okolí Jihlavy poté, co byla vytyčena hranice mezi Čechy a Moravou.¹⁰⁵ Pomník byl odhalen 15. května 2004. Členové Gemeinschaft Iglauer Sprachinsel věnovali na jeho výstavbu plných 55 000 €, z čehož je patrné, že bývalým Jihlavanům jejich původní domov stále není lhostejný. Na pomníku jsou pod heslem „*Einigkeit und Recht und Freiheit*“¹⁰⁶ vyhotoveny erby Heidenheimu, Jihlavy a jihlavského německého jazykového ostrova (erb je stejný jako jihlavský, ale v pravém dolním rohu je místo českého dvouocasého lva jehličnan na skále) a nápis „*Den Opfern von Gewalt und Vertreibung. Gemeinschaft Iglauer Sprachinsel.*“¹⁰⁷ Na popisku u pomníku je pak vysvětleno, co byl jihlavský jazykový ostrov a zkráceně popsána historie města Jihlavy. Mimojiné zde stojí: „*Nach dem Zweiten Weltkrieg wurde die deutsche Bevölkerung der Sprachinsel aus ihrer angestammten Heimat vertrieben.*“¹⁰⁸ Dále je zde i zmínka o partnerství uzavřeném mezi městy Heidenheim a Jihlava.

---

105 Jsou dekorativně zdobeny římsami, reliéfy moravských orlic, českých lvů a latinskými nápisy: „LIMITES BOHEMIAM INTER ET MORAVIAM, LIMITES HOC STATUS BOHEMIAE ET MORAVIAE POSUERE MDCCL, MARIA THERESIA AUGUSTA REGNI BOHEMIAE SCEPTA TENENTE a POSITI ANNO MDCCL.“

106 „Jednota a spravedlnost a svoboda“

107 „Obětím násilí a vyhnání. Jihlavský jazykový ostrov.“

108 „Po druhé světové válce byli němečtí obyvatelé jazykového ostrova vyhnáni ze své dědičné domoviny.“

4. Dolování stříbra na Jihlavsku

Nález stříbra v Jihlavě připadá do období mezi roky 1234 až 1240. Jižně od původní osady kolem kostelíka sv. Jana Křtitele pak byla založena Nová Jihlava někdy kolem roku 1243 a zřejmě roku 1249 se jí dostalo od krále Václava I. městského a horního práva. (Tato listina, jež se nám dochovala, je však falzum.) Jihlavské právo bylo dál rozšiřováno a verze, jež vznikla kolem roku 1290 se, ačkoliv byla přísně střežena a utajována, stala vzorem pro podobná práva v Kutné Hoře, Čáslavi a bánských městech na Slovensku.¹⁰⁹

Těžba v českých zemích začala pravděpodobně už před kolonizací, a tak se právní zvyklosti jihlavského dolování nechaly inspirovat především těžbou v českých zemích. Protože však v alpských zemích byla těžba na vyšší úrovni než u nás, přinesli s sebou příchozí obyvatelé značné odborné zkušenosti – technické i právní.¹¹⁰

Pro záležitosti, které jihlavské právo nebylo sto pokrýt, vznikl jihlavský městský a horní soud, který formou listin poskytoval jiným městům sdělení práva, statuta, naučení, nálezy atd. Tato praxe fungovala od druhé poloviny 13. až do 16. století.

Jihlavské horní právo, nazývané též Magna charta, upravovalo těžbu formou ražených a hloubených štol v okolí města. Vzácné je tak brzké písemné zachycení dřívějších víceméně ústně předávaných zkušeností mezi horníky. Magna charta vychází ze dvou principů: z horního regálu a svobodného horního podnikání. Právo se rozvíjelo a měnilo až do své konečné podoby tzv. Německého horního práva jihlavského ze 14. století. Jihlavští úředníci byli velmi flexibilní a otázky kolem hornictví dokázali velmi rychle vyřešit, proto měla Jihlava v českých zemích postavení vrchní stolice ve věcech horních až do 15., případně do 16. století, kdy samotná těžba upadala.¹¹¹ Díky svému hornímu právu získala Jihlava také vrchní právo nad všemi místy, kde se provozovalo hornictví.

Ve 13. století byla jihlavská horní oblast největším nalezištěm stříbra v Evropě a přispěla ke vzestupu moci českého krále. Po celou druhou polovinu 13. století se v Jihlavě razily mince, zejména brakteáty s ornamentální výzdobou, mincovna zaniká roku 1300 a je přesunuta do Kutné Hory. Avšak už od 14. století má těžba kolem Jihlavy jen okrajový význam a vliv na ostatní horní města slábne v 16. století, kdy jsou zaznamenány ještě celkem úspěšné pokusy o obnovení těžby, a definitivně končí ve dvacátých letech 17. století s příchodem třicetileté války, kdy zaniká jihlavská praxe v oblasti horního práva a horního soudnictví a vojska ničí štolu. Koncem 17. století se město pokoušelo o obnovení těžby, ale bez valného úspěchu. Ještě v 18. století úředníci zjišťovali stav stříbra ve štolách a výsledky nebyly příliš uspokojivé, přesto se během 18. století pokusilo několik

¹⁰⁹PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 93.

¹¹⁰POŠVÁŘ, J.: *K počátkům jihlavského hornictví a horního práva*. In Vlastivědný věstník Vysočiny I., 1956. Jihlava: 1956, s. 31.

¹¹¹PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 98.

jedinců o znovuoobnovení těžby. V roce 1737 však slibně vypadající pokus o obnovení hornictví ustal a vojska, utábořená kolem Jihlavy za války o dědictví českých zemí, roku 1742 opět zničila vybavení štol. Přesto se potom ještě objevily některé pokusy o další těžbu stříbra (za těmito účely byl do Jihlavy v 70. letech 18. století přenesen i horní soud z Brna), avšak návratnost investic byla velmi nízká (náklady činily dvojnásobek zisku) – těžba byla definitivně zastavna v roce 1783 (horní soud se téhož roku vrátil do Brna) a roku 1785 byl také rozprodán i všechn inventář na znamení toho, že s obnovením dolování se tentokrát již nepočítá. Přesto Jihlava užívá hrdý název „královské horní město“ až do 19. století.¹¹²

„Hornickou minulost Jihlavska připomíná dnes jen nemnoho písemných památek v čele s jihlavským horním právem, sochy havířů v kostele sv. Jakuba, ztrácející se obvaly v polích kolem dávných šachet a jen místy, zejména nad řekou Jihlavou u Helenína, mocnější haldy. A v prastarém hornickém kostelíku sv. Jana ve Staré Jihlavě obraz havíře spícího pod nápisem „Bylo, ale již není“.¹¹³

112HOFFMANN, F.: *Nové listy a obrazy z minulosti Jihlavy*, Brno: Blok, 1967, s. 163 – 170.

113HOFFMANN, F.: *Nové listy a obrazy z minulosti Jihlavy*, Brno: Blok, 1967, s. 170.

5. Historie havířského průvodu v Jihlavě

Pro zjednodušení přehledu vývoje festivity navrhuji segmentaci problému do těchto tří vývojových fází. Těm předcházela svatojánská tradice držená od roku 1799. Ve své první fázi se jednalo o čistě německý průvod (1890 až 1944), který demonstroval vnitřní sílu německého etnika, což za druhé světové války vyvrcholilo v propagaci nacismu. Druhá fáze vývoje průvodu je typická na jedné straně obnovou průvodu Jihlaváky v Německu a na druhé straně hledáním cesty k českému průvodu v Jihlavě, který značně ovlivňovala socialistická ideologie (1949 až 1989). Třetí a poslední fáze vývoje průvodu se odehrává v posledních zhruba dvaceti letech a vyznačuje se snahou o obnovení průvodu podle původního německého modelu v Jihlavě a na druhé straně úpadkem průvodu v Německu (1989 až 2011). Snahy českých organizátorů o obnovení průvodu konečně vyvrcholily v obnovení spolupráce mezi jihlavskými Čechy a Němci a uzavřením partnerství mezi městy Jihlava a Heidenheim ve Švábsku, jež se stal v padesátých letech kmotrským městem odsunutých Němců.

Proměny, které zasáhly průvod bezesporu odrážely politickou situaci. Úkolem, který si kladu, je tedy zjistit, jak ovlivnila pojednávanou festivity etnická příslušnost pořadatelů i aktérů a jak se měnilo vnímání slavnosti v dobovém tisku (českém a německém) a jak o průvodu v současnosti hovoří jeho organizátoři.

5.1 Návrat k havířské historii Jihlavy

Tradice chlapců v havířských krojích v Jihlavě započala už před samotným vznikem průvodu na konci 18. století. Roku 1799 se v Jihlavě konaly oslavy k domnělému 1000. výročí založení města. Datum založení Jihlavy se podle pověstí o vzniku města datuje na 24. června roku 799. Autorem jedné z pověstí byl pravděpodobně Václav Hájek z Libočan. Podle této pověsti se tehdy Moravané a Němci vypravili na loupežnou výpravu do Čech a nad říčkou na českomoravském pomezí založili vojenský tábor, ze kterého později vzniklo město. Další pověst vypráví o tom, že Jihlavu založil sám Karel Veliký, který se zde měl setkat se skupinou svých krajanů, které podpořil při stavbě města-pevnosti s názvem Jihlava. Ve městě zůstal Karlův obrovský a silný zbrojnoš Jan, podle jehož patrona pak byl nazván kostelík sv. Jana Křtitele. Poslední a nejznámější pověst vypráví o hrnčíři ze Starých Hor, kterému při vypalování praskaly všechny jeho výrobky. Krajem projížděl kupec z Vídně a u hrnčíře se zastavil – ten se mu svěřil se svým trápením. Kupec ihned poznal příčinu hrnčířových trablů – v hlíně se necházelo stříbro. Kupec pozemek koupil a zanedlouho založili přivolaní horníci na nedalekém kopci město Jihlavu i s kostelíkem sv. Jana Křtitele.¹¹⁴ Podle pověsti byl roku 799 založen kostelík sv. Jana Křtitele na Jánském kopečku.¹¹⁵

114HOFFMANN, F.: *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy od počátků do roku 1848*. Jihlava: Ekon, 1999, s. 12 – 16.

115ACHATZI, J., GÖTH, I.: *Der Iglauer Berghäuerzug*. In Achatzi, J.: *Iglauer Heimatbuch*. Heidelberg: Gemeinschaft Iglauer Sprachinsel, 1962, s. 228.

Pověsti byly hlavním impulzem vzniku městské slavnosti. Těžba stříbra, která je naopak historicky doložitelná, inspirovala k zařazení havířů do průvodu. Vždyť ještě koncem 18. století byly v živé paměti obyvatel poslední pokusy o těžbu. Havíři měli v průvodu při oslavách 1000. výročí založení města symbolizovat jeho slavnou historii, kterou připomínal i tehdy nový obraz na tumbě hlavního oltáře v kostelíku sv. Jana Křtitele – spící horník s nápísem: „*Es war und nicht mehr*.“¹¹⁶

Za vznikem myšlenky postavit do průvodu i několik havířů stál Johann Heinrich Marzy (1722 – 1801), organizátor velkolepých slavností k založení města. Marzy byl úředníkem magistrátu a vášnivě se zajímal o historii města – bádával ve většině knih a písemností na radnici. V roce 1775, kdy byla otevřena hlavní škola, se stal jejím učitelem, ale již o dva roky později byl zbaven funkce pro „kacířské a rouhačské řeči“. Podle všech dokumentů nebyl Marzy zrovna ukázkový katolík, ale díky tomu, že ho soudily světské instituce, vyhnul se vězení. Dál se věnoval historii, vyučoval soukromě kreslení, napsal německý slovník a žil dosti nuzně až do své smrti. Ještě před tím se mu však podařilo nadchnout celé město pro velkolepou slavnost k 1000. výročí od založení města.¹¹⁷

Slavnost podpořil za katolickou církve tehdejší svatojakubský farář Milo Grün a jihlavský magistrát v čele s purkmistrem Jakubem Goskem ze Sachsenthalu. Město bylo během pěti slavnostních dnů vyzdobeno i osvětleno. Hlavní sláva se uskutečnila 24. června 1799. Po ranní mši v kostelíku sv. Jana Křtitele se přítomní seřadili do průvodu a zamířili do města. V průvodu byli žáci jihlavských škol (z triviálků, hlavní školy i gymnázia), všechny jihlavské cechy, kněží i úředníci, ostrostřelci a nakonec i městská honorace. Obřadu se účastnilo i dvacet čtyři žáků hlavní školy. Dvanáct z nich na sobě mělo bílá roucha, vavřínové věnce na hlavách a hořící svíce v rukou. Dalších dvanáct bylo oblečeno v hornickém oděvu a v rukou tyto chlapci drželi zapálené kahany.¹¹⁸ Průvod končil v kostele sv. Jakuba, kde proběhly další ceremonie. Tímto dnem byla založena tradice: každoročně se v následujících letech na svátek sv. Jana Křtitele 24. června konal průvod k slavnostnímu církevnímu obřadu v kostelíku sv. Jana Křtitele, kterého se pravidelně mimo jiných účastnilo i dvanáct chlapců oblečených v podomácku ušitých hornických kostýmech z lněného plátna. V osmdesátých letech 19. století však začala tato tradice upadat.¹¹⁹

V této době tedy sledujeme prvopočátky havířského průvodu, kterého se účastnili povětšinou jen němečtí obyvatelé města. To je zřejmé hlavně z tehdejšího složení městského obyvatelstva, kdy česká menšina nepřesahovala desetinu všech obyvatel. V této době byla i správa města německá, stejně tak školství. Z dobové situace tedy vzniká tradice průvodů 24. června jako přirozeně německé slavnosti

---

116 „Bylo, ale již není.“ JAROŠ, Z.: *Jihlavský havířský průvod*. In Hejnal, P. a kol.: Havíření na Jihlavsku. Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009. s. 101 – 102.

117HOFFMANN, F.: *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy od počátků do roku 1848*. Jihlava: Ekon, 1999, s. 343 – 344.

118Podle pamětníka šlo v průvodu třicet chlapců oblečených jako havíři. HOFFMANN, F.: *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy od počátků do roku 1848*. Jihlava: Ekon, 1999, s. 381.

119JAROŠ, Z.: *Jihlavský havířský průvod*. In Hejnal, P. a kol.: Havíření na Jihlavsku. Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009. s. 103 – 105.

5.2 Havířský průvod 1890 – 1944 (1. fáze)

Havířský průvod ve své první fázi byl pouze německou záležitostí. Průvody se konaly každoročně 23. a 24. června a jak popisuje výroční zpráva města za pětileté období 1890 – 1894: „*Das farbenreiche Schauspiel lockt schon jetzt alljährlich eine grosse Zahl Fremder aus der umgebung am Gründungstage der Stadt nach Iglau.*“¹²⁰

Během této fáze můžeme pozorovat další tři dílčí období, ve kterých průvod probíhal. Prvním je období od roku 1890 až do vzniku Československé republiky 1918. V tomto období byl průvod součástí německých městských a katolických svatojánských slavností, byl podporován městskou honorací, do průvodu byl už v té době vkládán silný národnostní náboj, v posledních desetiletích existence Rakouska-Uherska je totiž patrné zostření národnostní situace v Jihlavě. Druhým obdobím, které pozorujeme, je pak průvod za existence Československé republiky, kdy se slavnost modifikuje v plně příspěvkovou událost, která demonstruje stálý podíl Němců na složení obyvatel města. Tato etapa je poznamenána tzv. krvavým slunovratem z roku 1920, toho dne vyhroceným událostem předcházely i tradiční havířský průvod. Nicméně od poloviny dvacátých let sledujeme uvolnění česko-německých vztahů v Jihlavě. Třetí období německého průvodu v Jihlavě představuje městská slavnost konaná od roku 1939 do roku 1944. Havířský průvod se za tyto roky opět stal součástí městských slavností a také nástrojem nacistické propagandy, takže bylo nutné odstranit vliv křesťanství na celou událost: mše, která byla vždy součástí průvodu, byla zrušena stejně jako cíl průvodu v kostelíku sv. Jana na Jánském kopečku (od roku 1941 šel průvod do Starých Hor), datum bylo oproti svátku sv. Jana posunuto o několik dní dříve.

5.2.1 První havířský průvod (1890)

Výše popisovaná každoroční tradice průvodů 24. června začala v 80. letech 19. století upadat. Toto můžeme sledovat v souvislosti se vzestupem českého uvědomění (v roce 1871 vznikl spolek Beseda jihlavská, v roce 1882 první česká obecná škola, roku 1892 začaly vycházet Jihlavské listy). Česká menšina měla v Jihlavě však stále méně než pětinu obyvatel. Je ale evidentní, že pohyb v českých kruzích nenechal Němce chladné (zakládání obdobných německých spolků – roku 1871 Německý dům, snaha zamezit vzniku českých škol atd.). Havířský průvod lze proto vnímat v tomto kontextu: byl ve své velkoleposti stvořen na konci 19. století v době, kdy byly neshody mezi jihlavskými Čechy a Němci velmi zřetelné. V tomto období je také patrná nacionalizace německého obyvatelstva a jeho radikalizace.¹²¹

Ke slavné historii města Jihlavy se rozhodl vrátit jihlavský fotograf a nadšenec studia jihlavské historie Johannes Haupt (1840 – 1928) a založil tak novou tradici hornického průvodu. K tomuto

¹²⁰„Barevná podívaná už teď láká každý rok velké množství návštěvníků z okolí na slavnost dne založení města Jihlavy.“ *Die Gemeindeverwaltung der k. Stadt Iglau in den Jahren 1890 – 1894*. Iglau: Gemeinderathe, 1996. SOkA Jihlava., s. 17.

¹²¹Viz kapitola 3.3

účelu založil Spolek pro zachování historického havířského průvodu v Jihlavě (Verein zur Erhaltung des geschichtlichen Berghäuerzuges in Iglau). Na základě sedmiletých příprav věnovaných studiu dokumentů (dobových pramenů jako Kostümbuch Ferdinanda Hottenrotha, Bergbuch aj.) a korespondence s panem R. Börnerem, městským radou z Freibergu v Sasku, a Franzem Rocheltem, profesorem na c. k. Báňské akademii v Leobenu, se mu podařilo navrhnout vzhled historicky přesných havířských uniforem, které nechal vyrobiť za své vlastní prostředky.¹²² Hauptovy nákrasy kostýmů či jejich částí, vyvedené černým perem, se dochovaly a jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Jihlavě.

Hauptovo úsilí vyvrcholilo 23. června 1890, kdy poprvé vyšlo 44 chlapců oděných v havířských krojích i s doplňky a náležitostmi tak, jak vypadaly v 16. století. Německý tisk Mährischer Grenzbote věnoval havířskému průvodu celou stránku a informoval, že kostýmy byly navrženy podle španělského vzoru tak, jak se vyskytovaly v celém Německu. Základem jsou různé velmi svěží barvy. Celý havířský průvod se v pondělí 23. června ve čtvrt na pět odpoledne sešel u pana Haupta, odkud vyrazil přes Hlavní náměstí (dnešní Masarykovo) ke kostelu sv. Ignáce, kde u hlavního oltáře duchovenstvo pod baldachýnem zahájilo průvod, který pokračoval až na Jánský kopeček ke kostelíku sv. Jana Křtitele, kde se konala oslava města. V úterý 24. června se pak deset havířů zúčastnilo mše v kostele sv. Jakuba, odtud se již všichni havíři vydali na Hlavní náměstí, kde se shromáždili před radnicí a průvod pokračoval opět ke kostelíku sv. Jana Křtitele. Součástí průvodu byla i pochodová kapela, která hrála pochody známé ze 16. a 17. století. V článku o průvodu dokonce redakce píše: „*Wir freuen uns, dass mit dem so wichtigen Abschnitte, welchen die Stadtgemeinde in ihrem politischen Leben macht, auch die Erinnerung an die alten Ruhmestage Iglaus zu neuem Leben erweckt wird und find wir der festen Ueberzeugung, dass Herr Haupt schon im nächsten Jahre in der Lage sein wird, uns ein vollständiges Bild des Alt Iglauer Bergmannslebens zu entrollen.*“¹²³

Je tedy zjevné, že tato slavnost, jejíž součástí byl i havířský průvod, byla předurčena založit tradici a byla německým dobovým tiskem považována za velmi důležitou součást městského života už v prvním roce svého konání. Ostatně slavnost mohla navázat na oslavy města, které založil Marzy. Havíři byli pravděpodobně už tehdy vnímáni jako německý symbol města – vždyť to byli právě němečtí obyvatelé Jihlavy, kteří Jihlavě zajistili místo v historii stříbrného dolování. Více se ale slavnost národnostně vymezila až v následujících letech.

---

122 *Die Gemeindeverwaltung der k. Stadt Iglau in den Jahren 1890 – 1894*. Iglau: Gemeinderathe, 1996. SOkA Jihlava, s. 17.

123 „Jsme rádi, že si s tak důležitou událostí, kterou pořádá městská obec ve svém politickém životě, připomínáme slavné staré časy Jihlavy a probouzíme je opět k životu a jsme pevně přesvědčeni, že nám pan Haupt bude už příští rok předvede ucelený obraz života havířů staré Jihlavy.“ *Mährischer Grenzbote*, 22.6. 1890, č.71, ročník 42, s. 5.

5.2.2 Průběh slavností 1890 – 1918

Od prvního ročníku havířského průvodu v roce 1890 se pak oslavy konaly každoročně s podobným scénářem. „*Hornický průvod byl od r. 1890 původně tvořen deseti- až čtrnáctiletými žáky německé chlapecké měšťanky sídlící od r. 1889 v nově postavené budově na rohu dnešních ulic J. Masaryka a Legionářů. Zde také vznikla základna celé akce, včetně ukládání nových krojů po skončení slavnosti.*“¹²⁴

Slavnost se pravidelně konala ve dvou dnech, 23. a 24. června, a měla zaběhnutý scénář. Havířský průvod byl součástí svatojánských slavností a byl tedy přirozeně spjat s katolickou církví – s průvodem pod baldachýnem neseným čtyřmi havíři šel kněz s nejsvětější svátostí. 23. června vyrazil zpravidla ve čtvrt na pět průvod od chlapecké měšťanky na Hlavní náměstí (dnes Masarykovo), kde se seřadili, a poté havíři i s knězem pochodovali na Jánský kopeček ke kostelíku sv. Jana Křtitele, kde měl projev starosta a kde bylo účastníkům požehnáno. Poté se všichni vrátili zpět do centra města ke chlapecké měšťance. Druhý den byl hlavním dnem slavnosti a také dnem výročí založení města. 24. června ráno, zpravidla o půl deváté, se průvod seřadil na náměstí před kostelem sv. Ignáce, poté vyrazil spolu s muzikanty za zvuků pochodové hudby (zněly pochody jako *Hornický* od Händela, *Yorský* od Beethovena nebo *Torgauer* či *Kesseldorf*)¹²⁵ ke kostelíku sv. Jana Křtitele. Velká mše se konala na Jánském kopečku venku pod lípami. Po skončení mše se průvod opět vydal zpět do města. Havíři se pak sešli v jihlavské Sängerkeller (dnes restaurace U Jakuba) na svačině a byli odměněni pivem (sic!¹²⁶), houskou s párkem (případně vejcem),¹²⁷ kde k zúčastněným promluvil a poděkoval organizátorům chlapec, který se průvodu účastnil jako perkmistr, to bylo nejprestižnější postavení v průvodu, a proto se perkmistrem stávali premianti či synové jihlavské honorace. Obvykle měl v rámci průvodu proslov i starosta nebo nějaký jiný významný člen německé jihlavské scény.

Od roku 1891 průvod vedl ředitel dívčí měšťanky Franz Halker. Během jeho působení přibyla řada kostýmů, mimojiné i kostýmy z 18. století, tzv. rokoko. A tak měl průvod v roce 1899 již 159 postav. V té době už byl ustálený scénář, hierarchie postav i pravidla, ke kterým se vrátili organizátoři i v roce 1999.¹²⁸

Průvod v roce 1891 byl poznamenán deštivým počasím, ale podle článku z *Mährischer Grenzbote* se i tak vydařil, a to již za plné účasti městského představenstva. Organizační tým toho roku odvedl jistě mnoho práce. Oslavy byly podle tisku opravdu velkolepé a všichni zúčastnění si je užili

124 JAROŠ, Z.: *Jihlavský havířský průvod*. In Hejnal, P. a kol.: Havíření na Jihlavsku. Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009. s. 115.

125 JAROŠ, Z.: *Jihlavský havířský průvod*. In Hejnal, P. a kol.: Havíření na Jihlavsku. Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009. s. 116.

126 *Mährischer Grenzbote*, 27.6. 1897, č.73, ročník 49, s. 6. - zmínky o tom nalezneme i v dalších ročnících MG.

127 Tomuto zakončení havířského průvodu se dostalo ustáleného názvu „Berghäuerfrühstück“.

128 JAROŠ, Z.: *Jihlavský havířský průvod*. In Hejnal, P. a kol.: Havíření na Jihlavsku. Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009. s. 107.; Seznam a popis postav viz Příloha č. 1.

s velikou radostí.¹²⁹ Podobné zprávy z průvodů jsou pak každoročními příspěvky červnových čísel *Mährischer Grenzbote* a mnoho se od sebe neliší. Zaměřila jsem se proto především na národnostně orientované články.

Haviřský průvod byl v této době jednoznačně příspěvkovou záležitostí, za kterou si němečtí obyvatelé Jihlavy stáli, a to nejen svou účastí, ale i finančními prostředky, které poskytovali, aby se průvod mohl každoročně konat. Jeho úlohu ve vymezení se německé vůči české národnosti potvrzuje tento výňatek z článku o havířském průvodu v *Mährischer Grenzbote* z 25. června 1893: „*Besser als jede politische Demonstration wird dieses Fest jedem deutschen Iglauer und auch selbst den vordringlichen czechischen Einwanderern in's Gedächtnis zurückrufen, dass deutscher Fleiss, deutsche Cultur, deutsche Inteligenz es waren, die Iglau gross und stark gemacht und dass es daher ein frevles Beginnen ist, heute nach dem vielhundertjährigen Bestande Deutsch-Iglaus an diesem deutschen Charakter Iglaus zu rütteln.*“¹³⁰

To jednoznačně potvrzuje roli havířského průvodu jako slavnosti, která demonstrovala sílu německé národnosti a prudce se tak vymezovala proti probouzející se české menšině v Jihlavě. Toto si uvědomují němečtí novináři už při třetím ročníku konání této slavnosti, proto je velmi pravděpodobné, že demonstrace němečtí byla ve slavnosti přítomna již od začátku.

Po slavnosti havířského průvodu roku 1894 se jako každoročně sešlo představenstvo i malí havíři v Sängerkammer, aby společně posvětili. Malý Victor Prchal v ten okamžik vyskočil na židli, zakřičel: „*Ruhe!*“ a pronesl tento proslov: „*Liebwerthe Kameraden! Der Tag des heiligen Johannes ist zu einem Festtage Iglaus geworden. Dass dem so ist, das verdanken wir einem d e u t s c h e n Manne, der seine Vaterstadt vom ganzen Herzen liebt, der keine Mühe und keine Kosten scheute, dieser Stadt eine Sehenswürdigkeit zu schaffen, damit ihre Bewohner stets eingedenk bleiben, dass diese Stadt st e t s d e u t s c h war und der Name „Iglau“ schon vor Jahrhunderten einen guten Klang hatte in allen d e u t s c h e n Landen. Dieser Mann ist Herr Johannes Haupt. Indem ich mir erlaube, ihm im Namen der deutschen Jugend seiner heissgeliebten Vaterstadt zu seinem Namensfeste die herzlichsten Glückwünsche darzubringen, fordere ich Euch, liebwerthe Kameraden, auf, mit mir einzustimmen in den Ruf: „Der Schöpfer und Förderer des Berghäuerzuges Herr Johannes Haupt lebe hoch! Hoch! Hoch!“ (...)*“¹³¹

129 *Mährischer Grenzbote*, 25.6. 1891, č.72, ročník 43, s. 4.

130 „Tato slavnost, lépe než jakákoliv politická demonstrace, přinutí každého německého Jihlaváka, ale také zapáleného českého přistěhovance připomenout si, že to byla německá píle, německá kultura a německá inteligence, co udělalo Jihlavu velikou a silnou, a že je proto zločinecký záměr dnes po několikasetletém bytí německé Jihlavy otřásat německým charakterem Jihlavy.“ *Mährischer Grenzbote*, 25.6. 1893, č.74, ročník 45, s. 3.

131 „Drazí kamarádi! Na sv. Jana se udál sváteční jihlavský den. Za to, že tomu tak je, děkujeme jednomu německému muži, který miluje své rodné město z celého srdce, který nehledí na únavu ani na cenu, aby se v tomto městě děla tato pozoruhodnost, kvůli které mají obyvatelé stále na mysli, že toto město bylo vždy německé a že jméno "Iglau" má už po staletí dobrý zvuk ve všech německých zemích. Tímto mužem je pan Johannes Haupt. Tím si jménem německé mládeže dovoluji jeho milovanému rodnému městu a jeho slavnosti srdečně poblahopřát štěstí, žádám vás, drazí kamarádi, zavolejte se mnou jednohlasně: "Zakladateli a mecenáši havířů panu Johannesu Hauptovi sláva! sláva! sláva!"*Mährischer Grenzbote*, 26.6. 1894, č.73, ročník 46, s. 2 – 3.

Z tohoto svolání je patrné proněmecké zaměření celé slavnosti. Mährischer Grenzbote neskrývá nadšení z takového projevu – slova propagující německví jsou v tisku zvýrazněna.

Na jiném místě listu se dočteme: „*Mögen die frischen Jungen, welche da mit so viel Ernst und Würde, so viel herzinniger Freude das Wahrzeichen der Stadt aus einer Zeit tragen, da deutscher Fleiss, deutsche Arbeit, deutsches Können und Wissen, vor Allem deutsche Gerechtigkeit Iglau zur Grösse erhoben, mögen diese deutschen Jungen zu deutschen Männern erstarken zu Nutz und Frommen ihrer immer noch deutschen Vaterstadt, aus dass sie deutsch bleibe.*“¹³²

Z tohoto útržku je opět cítit snaha zachovat Jihlavu jako německé město. Pro Němce byl havířský průvod, jak je patrné, spojením německé slavné minulosti Jihlavy, ale také velikou nadějí do budoucna. Množství pochodujících chlapců bylo totiž možné vnímat právě jako budoucnost zachování dávného německví v Jihlavě. V zájmu fondu pro havířský průvod se toho roku (1894) uskutečnil koncert, tyto koncerty se pak konaly každoročně.

V Mährischer Grenzbote z roku 1895 najdeme část proslovu Johanna Haupta: „*Gedenket, dass Eure Vorfahren Deutsche waren, gedenket, dass Ihr selbst Deutsche seid, und sehet zu, dass auch Eure Kinder wahre und echte Deutsche werden! (...) Bleiben deutsch, wie es Eure Urväter waren!*“¹³³ Z tohoto projevu je evidentní záměr samotného zakladatele průvodu – povzbudit německví v Jihlavě.

Další národnostně orientovaný článek o havířském průvodu najdeme i v novinách z roku 1897: „*Ein fanatischer Tscheche nannte den Berghäuerfestzug eine 'německa komedia' und ein zweiter Tscheche äusserte sich, die städtische Kapelle spiele dazu die Trauermärsche, zum Zeichen, dass es bald aus sein werde mit der deutschen Herrlichkeit in Iglau. Beide Herren dürften sich irren: so lange ein Deutscher in Iglau existiren wird, so lange wird die Schöpfung Haupt's ebenfalls alljährlich an jene Glanzperiode Iglau's erinnern, in der die deutschen Bergleute und Handwerker Iglau's von den t s c h e c h i s c h e n Przemysliden mit Privilegien und nicht mit drückenden Sprachenverordnungen beschenkt wurden, in der das tschechische Königsgeschlecht Achtung hatte vor deutscher Bildung, deutscher Cultur, deutschem Kunstfleiss, in der nicht nach bewährten Mustern die Deutschen zu Staatsbürgern II. Classe herabgedrückt wurden, nicht zu Heloten im eigenen Besitze, auf der ureigensten Scholle, die sie gerodet und urbar gemacht. Die Schöpfung Haupt's soll unseren Kindern und Kindeskindern einprägen, dass Iglau von D e u t s c h e n gegründet, dass zur Iglau von D e u t s c h e n ausgestaltet, dass zur Vertheidigung der Stadt*

---

132. „Schopnost mladých chlapců, kteří s sebou nesou tolik vážnosti a důstojnosti, tolik upřímné radosti jako symbol města z doby, kdy německá pečlivost, německá práce, německé dovednosti a znalosti, a především německé právo povýšily Jihlavu na veliké město, schopnost těchto německých mladíků zmohutnět v německé muže, kteří budou k užítku a prospěchu jejich stále ještě německého rodného města, tak aby německé zůstalo.“ *Mährischer Grenzbote*, 26.6. 1894, č.73, ročník 46, s. 2.

133. „Pamatujte si, že vaši předkové byli Němci, pamatujte, že vy sami jste Němci, a uvidíte, že i vaše děti jsou praví a skuteční Němci! (...) Zůstaňte Němci, jako byli vaši předci!“ *Mährischer Grenzbote*, 25.6. 1895, č.73, ročník 47, s. 2.

d e u t s c h e s Blut geflossen. Möge sie dieser Festzug stets an ihre Pflicht gegen unser Volkstum erinnern, möge sie derselbe befestigen im Kampfe gegen den gierigen Feind, der so gerne Alles vernichten möchte, was an den deutschen Ursprung unserer Stadt erinnert. ¹³⁴

Zde se jasně vyjevuje vymezení se proti českým spoluobčanům, kteří se německé slávě posmívají – toto z Jihlavských listů bohužel nevyčteme, protože list se zdržuje veškerých komentářů k německé hornické slavnosti. Němečtí obyvatelé měli koncem dvacátého století veliké obavy z toho, že jejich staletá nadvláda nad městem brzy skončí. Připomínají proto dávnou německou historii Jihlavy, která je pevně spjata s českými dějinami, jak si jihlavští Němci velmi dobře uvědomují. Havířský průvod má být připomínkou pro další generace německých Jihlaváků, aby nezapomněli na německé kořeny svého města a dál bojovali za svůj národ.

Krátce se o významu havířského průvodu jako nositele němectví v Jihlavě zmiňuje ještě článek z roku 1898, ve kterém se opět hovoří o každoroční připomínce německého původu Jihlavy i horníků. ¹³⁵

Největší slavností, již byl havířský průvod součástí, byla oslava domnělého 1100. výročí od založení města roku 1899. V této době však již mnozí historikové upozorňovali, že k roku 799 jako datu založení města nejsou žádné podklady. Německá správa města uspořádala nákladnou slavnost, jejímž cílem bylo podle Hoffmana posílit upadající němectví v Jihlavě. ¹³⁶ Havířský průvod jde v prvních dvou dnech oslav 23. a 24. června za stejného scénáře jako obvykle. Oslavy trvají až do 5. července, hlavní sláva se odehrává 25. června, kdy přes jihlavské náměstí prochází obrovský průvod znázorňující v jednotlivých skupinách dlouhou historii města. Tento rok šlo poprvé všech 159 havířů v nových kostýmech. Pořadí jednotlivých profesí v průvodu se toho roku ustálilo. ¹³⁷

České Jihlavské listy se o události německého havířského průvodu nezmiňují. Komentáře z roku 1899 však kritizují příliš nákladnou německou slavnost a označují ji za „*drahý špás*“, na který přispívají nejen němečtí, ale i češší občané (list neopomene tyto Čechy napomenout). ¹³⁸ Také se český tisk velmi ohrazuje proti tomu, že slavnost propaguje Jihlavu jako od počátků německé

134Jeden fanatický Čech nazývá havířský průvod "německou komedií" a druhý Čech se vyjadřuje o tom, že k němu městská kapela hraje smuteční pochody na znamení toho, že německá sláva v Jihlavě už brzy skončí. Oba muži se mohou mýlit: Tak dlouho, jak budou Němci v Jihlavě existovat, tak dlouho bude Hauptův výtvar každoročně připomínat zářivou dobu Jihlavy, v níž němečtí horníci a řemeslníci dostali od českých Přemyslovců privilegia a nepsaná jazyková nařízení, ve kterých česká královská rodina dbala na německé vzdělání, německou kulturu, německou uměleckou pečlivost, ve kterých nebyli Němci podle osvědčených vzorců zmáčknutými občany druhé třídy, nebyli heilóty ve vlastní državě, na vlastní půdě, kterou vymýtili a zorali. Hauptův výtvar má našim dětem a dětem našich dětí vtisknout, že Jihlavu založili Němci, že Jihlavu zařídili Němci, že při obraně města protékala německá krev. Ať vám tento slavnostní průvod stále připomíná povinnost vůči naší národnosti, ať vás tentýž upevní v boji proti chamtivému nepříteli, který tak rád zničí vše, co připomíná německý původ našeho města. *Mährischer Grenzboten*, 27.6. 1897, č.73, ročník 49, s. 6.

135*Mährischer Grenzboten*, 26.6. 1898, č.73, ročník 50, s. 5.

136HOFFMANN, F.: *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy od počátků do roku 1848*. Jihlava: Ekon, 1999, s. 381.

137JAROŠ, Z.: *Jihlavský havířský průvod*. In Hejnal, P. a kol.: Havíření na Jihlavsku. Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009. s. 107.

138*Jihlavské listy*, 24.6. 1899, č.30, ročník 7, s. 2 – 3.

město, což samozřejmě označí za lež. Redaktoři Jihlavských listů během slavnosti napočítají 459 velkoněmeckých trikolor a také jednu pruskou. Slavnost nepopisují, jen předkládají kritický postoj k celé věci. Podivují se nad zneužitím dětí ve jménu velkoněmectví a dvoudenní osvětlení města považují za zbytečné – dle zpráv někteří češší jednotlivci (a také česká Beseda) „neosvětlili“. Při příjezdu rakouského arcivévody Reinera volalo „Sláva“ jen 600 dětí z českých škol, Němci prý nejevili žádné nadšení. Císařský rakouský orel na radnici byl zastíněn velkoněmeckými prapory. V průvodu bylo údajně tolik Židů, že „byla to slavnost jihlavských židů.“ Podle JL se slavnost ale minula svým účinkem, protože v deštivém počasí na náměstí bylo diváctvo ze tří pětin české. Dokonce se v novinách dočteme: „Ba mnozí „Němci“ jihlavští pronášeli otevřeně tento úsudek: *'Letos oslavujeme my Němci památku založení Jihlavy – ale za 100 roků oslavovati budou založení Jihlavy Češi!'*“¹³⁹

V dalších letech se koná havířský průvod podle zaběhlého scénáře. V *Mährischer Grenzbote* je slavnost pravidelně zmiňována, ale texty už nemají národnostní náboj. Jde o pouhé popisné zprávy ze slavností. Jedinou výjimkou ze stabilního průběhu oslav po roce 1900 se tak stala situace roku 1903, kdy se havířský průvod jedinkrát v dlouhé řadě nekonal, a to kvůli epidemii spály.¹⁴⁰

Až roku 1907 se v novinách objeví národnostně laděný text, který popisuje řeč žáka měšťanky Krawanyho k panu Johannesu Hauptovi, ve které se o havířském průvodu vyjádřil jako o slavnosti, která díky panu Hauptovi, zachovává myšlenky lokálního patriotizmu a německou národnost v srdcích německých Jihlavanů.¹⁴¹

V červnu roku 1915 bylo Rakousko-Uhersko ve válečném stavu. I přesto se hornický průvod konal, ačkoliv byl ochuzen o koncert a společnou havířskou svačinu. Tento ochuzený scénář si slavnost zachovala i v následujících válečných letech – tedy až do průvodu roku 1918.

Havířský průvod byl od roku 1890 ještě za existence Rakouska-Uherska důležitou součástí německého veřejného života v Jihlavě. Díky takřka kompletně německé městské správě byla celá slavnost městem podporována. Barevné a propracované historické kostýmy byly určitě věci, na kterou mohli být němečtí Jihlavané právem patřičně hrdí. Z článků v německém tisku *Mährischer Grenzbote* je patrné, že slavnost má jasně německý národnostní náboj, který se v článcích o havířském průvodu objevuje v letech 1893, 1894, 1895, 1897, 1898, 1899, kdy je havířský průvod součástí veliké proněmecké slavnosti, a nakonec 1907. V ostatních letech v článcích o havířském průvodu národnostní náboj chybí, nicméně je velmi pravděpodobné, že ze samotné slavnosti nikdy zcela nevymizel, protože při další možné příležitosti se opět objevil – a to po vzniku ČSR.

---

139 *Jihlavské listy*, 1.7. 1899, č.31, ročník 7, s. 2.

140 *Mährischer Grenzbote*, 25.6. 1903, č.72, ročník 55, s. 4.

141 *Mährischer Grenzbote*, 25.6. 1907, č.73, ročník 59, s. 4.

5.2.3 Havířský průvod v letech 1919 – 1938

Rokem 1918 se národnostní situace ve městě začala obracet v neprospěch německých obyvatel. Havířský průvod v období první republiky byl pro německé obyvatele nejen potvrzením minulé hornické slávy města, ale stejně tak ukazoval, jak silní dokázali Němci v Jihlavě být. Krásný a veliký, dobře organizovaný průvod povzbuzoval národní sebevědomí i v těchto pro německé obyvatelstvo nepřijemných časech, kdy se po staletích německé vlády nad městem karta obrátila.

Až do roku 1918 byly průvody součástí městských slavností, a tak byly z velké části finančně podporovány městem. Po ustavení Československé republiky se nadále s městskou podporou této německé slavnosti nedalo počítat, proto 3. listopadu 1919 Johannes Haupt založil Spolek pro zachování historického havířského průvodu v Jihlavě (Verein zur Erhaltung des geschichtlichen Berghäuerzuges in Iglau). Spolek měl přes tři sta členů a díky jejich podpoře se havířský průvod zachoval v nezměněné podobě.¹⁴²

Průvod v roce 1919 byl podle zpráv z Mährischer Grenzbote poctěn daleko větší účastí než kdy jindy, protože diváci svou účastí mohli pod vedením Vinzenze Inderky¹⁴³ vyjádřit, že stojí za německým charakterem Jihlavy. Průvod prý na Jánský kopeček následovaly tisíce německých obyvatel: „*Der Johanneshügel war von Menschenmassen besetzt und ein Gefühl der Befriedigung erfasste alle Begeliter des Zuges beim Anblicke dieser grossen Beteiligung der Bevölkerung. Jeder musste sich sagen, die 20 000 Deutsche, welche Iglau nach der letzten Volkszahlung hatte, sind noch immer da, Iglau ist noch eine deutsche Stadt.*“¹⁴⁴

Slavnost musela mít při tak veliké návštěvnosti značný význam pro povzbuzení německého lidu i v jeho boji za přičlenění jihlavského jazykového ostrůvku k Rakousku.¹⁴⁵

Okolnostmi kolem slavnosti roku 1920 vyvrcholilo napětí mezi oběma národnostmi v Jihlavě. 23. června 1920 šel havířský průvod jako obvykle ve čtvrt na pět odpoledne. Od osmi večer byla potom součástí „Heimattage“ i oslava slunovratu, na níž zazněly plamenné národnostně laděné projevy německých představitelů. Po následné přestřelce v ulicích města zemřeli dva češší občané. Do dějin tato událost vešla jako tzv. krvavý slunovrat.¹⁴⁶ Při následných nepokojích bylo zničeno vybavení Rippelovy tiskárny, kde vycházely noviny Mährischer Grenzbote, proto se tento list o incidentu zmiňuje až 11. července. Obě jihlavské noviny ve svých článcích o události obhajují vlastní národní pozice a vzájemně se napadají. Důležité pro sledování havířského průvodu je, že se toho roku 24. června z pochopitelných důvodů nemohl konat. Je také zřetelná jeho úloha jako

---

142JAROŠ, Z.: *Jihlavský havířský průvod*. In Hejnal, P. a kol.: Havíření na Jihlavsku. Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009. s. 116.

143Starosta Jihlavy 1904 – 1919.

144„Jánský kopeček byl obsazen masou lidí a pocit uklidnění zaznamenali všichni účastníci průvodu při pohledu na tak veliké shromáždění lidu. Každý si musel říci, že 20 000 Němců, kteří v Jihlavě byli po posledním sčítání lidu, je tu stále, Jihlava je ještě německé město.“ *Mährischer Grenzbote*, 26.6. 1919, č.68, ročník 72, s. 4.

145Viz kapitola 3.4

146Viz kapitola 3.4

jakéhosi katalyzátoru. Německé obyvatele totiž v osudný den nepodnítily k národnostně laděným výtržnostem jen plamenné řeči pronesené večer při oslavě slunovratu, ale patrně i pohled na asi sto padesát německých mladíků v krásných havířských kostýmech mašírujících toho dne centrem města poskytl německému obyvatelstvu Jihlavy dostatek národního sebevědomí, které se toho dne večer tak silně projevilo.

Rok po tragédii slavili Němci havířský průvod jako velkolepou slavnost a noviny *Mährischer Grenzbote* poprvé vydaly samostatnou několikastránkovou přílohu (v dalších letech obvyklou) k oslavám města pod heslem „*Der Berghäuerzug ist uns ein wertvolles Heimatsymbol. Jeder trage zu seinem Ausbau bei.*“¹⁴⁷ Havířský průvod se uskutečnil podle tradičního scénáře 23. i 24. června. Jihlavští Němci jako již tradičně děkují zakladateli průvodu Johannesu Hauptovi za to, že mohou být svědky tak krásné připomínky zašlé slávy svého města.¹⁴⁸ Explicitní zmínky o národnostní povaze slavnosti chybí, což je nejspíše způsobeno zamítavým postojem, který v té době zaujímal radnice k jakýmkoliv sešlostem byť jen trochu národnostní povahy – po zkušenostech z předešlého roku se měla správa města přecijen na pozoru.

Ze strany obyvatel obou národností je roku 1921 víc než kdy jindy cítit významný vzájemný odstup: zatímco se jihlavští Němci hřmotně radovali, jejich češští sousedé tiše truchlili. A to nejen za smrt zabitých českých vojáků z předešlého roku, ale také za třisetleté výročí popravy „mučedníků národa“, 27 pánů, kteří byli 21. června 1621 popraveni na Staroměstském náměstí v Praze.¹⁴⁹ Od roku 1921 je pravidelně večer 23. června pořádán pietní průvod k hrobům zesnulých při tragédii krvavého slunovratu.

Roku 1922 byly slavnosti slunovratu zakázány z důvodů ticha a udržení klidu a pořádku ve městě. *Mährischer Grenzbote* vyjádří své rozhořčení nad tím, že nemůže být slavena tak tradiční německá slavnost, když by měli mít Němci stejná práva jako Češi.¹⁵⁰ Havířský průvod se toho roku nicméně konal za běžného scénáře stejně jako i v letech následujících.

Roku 1924 přinesly Jihlavské listy po dlouhých letech ignorace německé slavnosti zprávu o havířském průvodu: „*Vídenští Němci do Jihlavy. 23. a 24. června konají se v Jihlavě dětské slavnosti na památku dolování, jež vyvrcholí v průvodu dětí v historických krojích hornických, jež k tomuto účelu vždy zapůjčí musejní spolek. Jelikož však něm. letní slavnosti byly zakázány, hodlají Němci využití těchto dnů k demonstraci, jež má být odpovědí na manifestaci ze českou Jihlavu o svatodušních svátcích. K těmto demonstracím je přihl. dosud 2000 účastníků z Vídně. (...) Denní listy přinesly tuto zprávu a zdráháme se jí věřiti, vždyť neuplynuly ještě 4 leta od krvavé a násilné noci slunovratové dne 23. června 1920, kdy dva lidé zaplatili životem poslední německý výbuch*

147 „Havířský průvod je nám vzácným symbolem domova. Každý přispívá k jeho dalšímu rozvoji.“ *Heimatgruss – Festblatt zum 24. und 25. Juni 1921*. Příloha *Mährischer Grenzbote*, Sommersonnenwende 1921, č. 5, s. 1.

148 *Mährischer Grenzbote*, 26.6. 1921, č.71, ročník 74, s. 1.

149 *Jihlavské listy*, 17.6. 1921, č.24, ročník 16, s. 1.

150 *Mährischer Grenzbote*, 25.6. 1922, č.73, ročník 75, s. 5.

v Jihlavě. Dodnes není zasazena pamětní deska na místech skonu nešťastných obětí na náměstí a nyní se dovídáme o podobné provokaci, jež byla příčinou tehdejšího výbuchu. Varujeme před následky. Jihlavská půda je až příliš horkou půdou pro podobné experimenty s národním cítěním.“¹⁵¹

Jen několik dní před chystanými německými slavnostmi proběhly daleko velkolepější slavnosti české. Od 7. do 9. června 1924 byla pořádána velkoryse pojatá slavnost Za českou Jihlavu, která poslední den vyvrcholila manifestačním táborem lidu na náměstí, valnou hromadou Národní jednoty v Městském divadle a nakonec slavnostním průvodem, který údajně čítal 7 500 lidí, mezi nimiž byli kromě květinových a alegorických vozů i žáci veškerých českých škol z okolí i ze samotné Jihlavy: „*Všechny školy měly krásně ozdobené tabulky s hesly 'Na zdar', 'Ať žije česká Jihlava', znaky republiky, jež si samy vyzdobily, ozdobené květinami. Pohled na pětitisícový průvod dětí byl úchvatný, jejich jásot, mávání praporečky nadchlo každého v hustě obsazených ulicích.*“

Němečtí mladíci se pokoušeli slavnost v průběhu proslovů přerušit několikanásobným startováním motocyklu – nakonec byli oba motocyklisti zatčeni policií za přímou provokaci. V Mährischer Grenzbote se o české slavnosti zmiňují jen na několika málo řádcích a uvádí, že na náměstí bylo jen málo lidí a vlaječky byly jen v několika málo oknech, to však Jihlavské listy vyvrací jako sprostou lež.¹⁵² Na obou stranách byla patrná snaha provokovat a předvést svůj národ v co nejlepším světle. I přesto však havířský průvod v roce 1924 proběhl klidně a obešel se bez proněmeckých článků v Mährischer Grenzbote.

Další články k průvodům reflektují uklidnění napjaté atmosféry ve městě a tak ani v následujících ročnících novin nenalezneme žádná potvrzení národnostního náboje slavnosti, která nadále probíhá podle ustáleného scénáře. Od roku 1925 je znovu zavedena přerušovaná tradice společných svačin po skončení havířského průvodu, kam jsou zváni i rodiče havířů a přátelé. Zpravidla se v rámci svačiny odehrál i koncert.

17. srpna 1928 zemřel zakladatel průvodu Johannes Haupt a roli iniciátora průvodů pro další roky přebíral člen Spolku pro zachování historického havířského průvodu a vedoucí člen Kulturverband, učitel a nacionalista Ignaz Göth (1889 – 1945). Už roku 1926 ho úřady kvůli přehnané proněmecké aktivitě přeložily do Znojma, kam z Jihlavy dojížděl učit každý den. Jako učitel se do Jihlavy vrátil až roku 1938 po podepsání Mnichovské dohody.

Roku 1933 se poměrně klidné česko-německé vztahy promítly i do článku Jihlavských listů o havířském průvodu, kdy poprvé informují o konání této německé slavnosti bez nádechu nesnášenlivosti vůči německému živilu: „*Jihlavský hornický průvod ze dřeva. V Jihlavě jde na památku starých hornických dob každoročně 23. a 24. června z města k hornickému prastarému*

---

151 *Jihlavské listy*, 21.6. 1924, č.25, ročník 19, s. 3.

152 *Jihlavské listy*, 14.6. 1924, č.24, ročník 19, s. 1 – 3.

*kostelíku průvod chlapců v hornických krojích za účasti kněze a hudby. Tato místní zvyklost, kterou něm. spolek udržuje, je jihlavkou atrakcí a nezřídka přijíždějí i cizinci, aby se na průvod podívali. Průvod tento vyřezali již po druhé místní malíři a řezbáři Fr. Petan, otec a syn. První dílo, které je mistrným napodobením skutečnosti v miniatuře, zakoupilo městské museum starého hornického města Freiburku v Německu. Nyní vyřezali oba Petanové tento průvod podruhé a vystavují jej denně v Žižkově ul. 29.*¹⁵³

Z této skutečnosti je patrné, že ne všem jihlavským Čechům byl havířský průvod zcela lhostejný a řada českých obyvatel se na průvod chodila dívat pro jeho barvami zářící krojované dětské skupinky havířů.

České noviny se o havířském průvodu zmiňují i v roce 1934, ale tentokrát jen krátkým upozorněním: „*Hornický průvod jihlavský půjde jako každoročně i letos z města ke kostelíku sv. Jana 23. června o 16:15 a 24. června ráno o 8:15 hodin.*“¹⁵⁴ Toho roku si také organizátoři veřejného sokolského krojovaného pochodu a následného veřejného cvičení stěžují, že se na jejich program dostavilo málo diváků, což přičítají tomu, že se v ten den (24. června) „*Pořádalo se toho mnoho v celém okolí najednou.*“ Sokolové doporučují, aby se příště akce oznamovaly dopředu, aby nekolidovaly.¹⁵⁵ Tím naráží na konání oslav 10 let Mysliveckého spolku v Jihlavě, ale také na konání havířského průvodu, na něž se v té době zřejmě chodilo dívat i české obyvatelstvo Jihlavy, čemuž napovídá i fakt, že se Jihlavské listy o konání této akce vůbec zmiňují.

O havířském průvodu se dále zmiňují i Jihlavské listy z roku 1935 opět prostřednictvím krátkého oznámení: „*Hornický průvod. Jihlavský průvod 150 chlapců v hornických a měšťanských krojích ze 16. století koná se jako každoročně letos 23. a 24. června z města ke starobylému kostelíku sv. Jana.*“¹⁵⁶ Ovšem v tomto roce lze pozorovat i rozhořčení české strany nad tím, že si Němci pro veřejné cvičení Turnvereinu pro celou jihozápadní Moravu vybrali právě datum konání významné české matiční slavnosti (16. června).¹⁵⁷ 20. června pak Národní jednota uspořádala národní slavnost. 23. června se konalo veřejné sokolské cvičení, kladení základního kamenu k jihlavské sokolovně a večer pak za účasti všech cvičenců tradiční průvod na hřbitov k uctěním tragedie z roku 1920. Po skončení celé akce následovala taneční zábava.¹⁵⁸ Z novinových článků je v tomto roce patrné lehké zostření česko-německé situace ve městě.

Roku 1936 zastínila v českých novinách veškeré dění ve městě mohutná několikadenní vzpomínková slavnost 500. výročí basilejských kompaktát slavená od. Při zahájení slavností 14. června prošel městem historický průvod čítající 116 osob. Průvod byl zakončen scénkou

153 *Jihlavské listy*, 24.6. 1933, č.25, ročník 36, s. 3.

154 *Jihlavské listy*, 23.6. 1934, č.25, ročník 37, s. 2.

155 *Jihlavské listy*, 30.6. 1934, č.26, ročník 37, s. 5.

156 *Jihlavské listy*, 22.6. 1935, č.25, ročník 38, s. 4.

157 *Jihlavské listy*, 8.6. 1934, č.23, ročník 38, s. 3.

158 *Jihlavské listy*, 22.6. 1935, č.25, ročník 38, s. 5.

předávání kompaktát a chorálem „Sv. Václave“. Podle Jihlavských listů byla slavnost stejně přijímána jak Čechy, tak Němci.¹⁵⁹ Oslavy konaly až do 12. července. 5. července, kdy oslavy k výročí basilejských kompaktát vrcholily, se uskutečnil i slavnostní průvod, jehož součástí byl podle Kasalové i celý havířský průvod jako reprezentace jihlavských Němců v rámci oslav. V havířských krojích se při této příležitosti poprvé objevilo i několik českých chlapců.¹⁶⁰ Dobové Jihlavské listy ani Mährischer Grenzbote se však o účasti horníků ve velkém průvodu nezmiňují.

Havířský průvod se toho roku konal jako obvykle 23. a 24. června. V proslovu perkmistra a žáka třetí třídy Wilhelma Höfera který byl pronesen při příležitosti společné havířské svačiny 24. června 1936 zaněla slova o mírumilovném soužití v Jihlavě jako společném domově.¹⁶¹ Jihlavské listy pak 4. července otiskly článek „*Umělá historie? Úsudek novinářů o hornickém průvodu.*“, který informuje o tom, jak o havířském průvodu psaly brněnští a pražští novináři, kteří byli přítomni kvůli vzpomínkovým oslavám: „*Spisovatel Karel Nový, dřívější šéfredaktor 'Českého slova', který je jinak loyálního smýšlení vůči Němcům, míní, že hornický průvod má s hornickou historií Jihlavy málo společného. Kroje, v nichž mládež chodí, mají v sobě prvky, které historicky neodpovídají skutečnosti. Také způsob chůze prozrazuje snahu držeti spíše známý německý vojenský krok, než vzpomínati historicky věrně. Jsme rádi, když jsou děti plny volného, svobodného pohybu, nespoutány vojenským drillem, nevtěsnány do kroku, který při jejich dětských tvářích působí zcela jinak, než vážně. Zaznamenáváme tento názor jako poučný názor cizince, který se právem domnívá, že doba jde zcela jinam než k umělým historickým vzpomínkám, které nemají odůvodněného podkladu.*“¹⁶²

Sami jihlavští češší novináři o havířském průvodu takto negativně nemluví, je ale patrné, že jakmile se naskytne příležitost německou slavnost takto okomentovat, ihned se této příležitosti chopí. Je tedy znatelné, že česko-německá situace ve městě stále nebyla úplně klidnou záležitostí.

Další průvody jsou už opět čistě německé a fungují podle zaběhnutého scénáře. Jihlavské listy se v dalších letech o německé slavnosti opět nezmiňují, výjimkou je jen rok 1938, kdy pořádala Národní jednota dětskou slavnost. I přes zákaz průvodů dětí v kostýmech a krojích se slavnost vydařila. Jihlavské listy vyslovily otázku, zda bude vůbec možné uspořádat hornický průvod. Ten se nakonec přeci jen uskutečnil.

Podle výpovědi pamětníka pana Sládka, který se jako jeden z havířů účastnil průvodů od roku 1935 do roku 1939, byli v průvodu jen němečtí chlapci, kteří se už od začátku června dvakrát týdně scházeli, aby nacvičili pomalé tempo pochodu. Šaty byly uloženy v muzeu, odkud je vždy přivezli do chlapecké měšťanky. Každou skupinu měl na starosti jeden dospělý. Průběh slavnosti popisuje

159 *Jihlavské listy*, 20.6. 1936, č.25, ročník 39, s. 5.

160 KASALOVÁ, P.: *Historie a současnost jihlavských havířských průvodů*, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002, s. 33.

161 *Mährischer Grenzbote*, 25.6. 1936, č.73, ročník 89, s. 3.

162 *Jihlavské listy*, 4.7. 1926, č.27, ročník 39, s. 3.

pamětník takto: „*No a to bylo vždycky: 23. jsme se oblíkli, pak jsme maširovali na Jánský kopeček přes náměstí. Křížovou jsme šli a pak Sráznou kolem našeho baráku dolů na Jánský kopeček. A tam bylo odpoledne jenom požehnání. To tam už byl kněz, ten držel požehnání, my jsme stáli před kostelem hezky v řadě. Potom jsme maširovali zpátky, tam jsme se zase převlíkli. A druhý den, to bylo 24., to je přeci Jan.(...) svatej Jan Křtitel. (pomlka) No, tak to byl hlavní svátek, to jsme se oblíkli a maširovali jsme přes celý náměstí, před kostelem sv. Ignáce jsme museli stát, přišel kněz směrem ven. A hudbu jsme měli potom, vpředu šla hudba, jako teď taky. No a šli jsme na Jánskej kopec, tam byla mše svatá, potom jsme šli od Jánského kopečka zase zpátky – a to už bylo bez kněze, ten s náma šel jenom nahoru. (...) A potom jsme se převlíkli, potom bylo hotovo a šli jsme do Sängershalle – Hluboká, pod radnicí, tam je taky hospoda.(...) No a potom ten perkmistr, ten první, co vede ten průvod, ten měl taky přednášku, potom bylo po průvodu. Ti co šli v průvodu, měli volno, ti další šli do školy.“¹⁶³*

Průvody konané za první republiky měly veliký význam ve vymezování se německé části obyvatel proti změnám, které přinesla nová státní struktura. Původní městská slavnost se v tomto období přetvořila na slavnost plně příspěvkovou. Stala se pro německé Jihlavany symbolem Jihlavy jako domova. Už jen fakt, že se slavnost i přes změnu poměrů udržela v nezměněné formě, dokazuje, jak byl průvod důležitou součástí vlasteneckého citění jihlavských Němců. To, že se průvod podařilo zachovat, znamenalo pro německé obyvatele města, že stále žije naděje budoucnosti Jihlavy jako německého města, což přirozeně posilovalo jejich německou národní identitu.

5.2.4 České slavnosti konané ve dnech kolem německých slavností havířského průvodu 1890 – 1938

V novinových článcích v Jihlavských listech sice zprávy o havířském průvodu zpravidla nenajdeme, ale lze zde nalézt řadu slavností pořádaných v podobném termínu a naopak oslavujících českou národnost.

Už od roku 1908 se v prostorách Besedního domu každoročně koncem června nebo začátkem července konala matiční slavnost, jejímž cílem bylo vybrat finance na činnost Jihlavské Matice Školské. Program matiční slavnosti byl ryze český, tancovaly se české tance v národních krojích atd. Matiční slavnost začala ve 20. letech upadat, tradice slavnosti byla po čtyřleté přestávce obnovena roku 1934.

Pravidelně se v několika dnech koncem června konalo veřejné sokolské cvičení na jihlavském sokolském cvičišti nedaleko centra města (Jihlavští Sokolové se roku 1938 účastnili Všesokolského sletu v Praze, takže v tomto roce se veřejné červnové cvičení v Jihlavě nekonalo.). Toto veřejné cvičení lze vnímat jako protějšek německého cvičení Turvereinu, které se pořádalo každoročně v podobném termínu.

¹⁶³Rozhovor s manželi Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 10 – 11.

V neděli 27. června 1909 se na zahradě Besedního domu konalo velké manifestační shromáždění českého lidu, kam přijelo i mnoho obyvatel venkova.¹⁶⁴ Roku 1913 pořádali Češi 24. června řecko-římské zápasy.¹⁶⁵ Zpráva z roku 1914 hovoří o české mši v kostelíku sv. Jana konané až po skončení mše německé.¹⁶⁶ Z novinových článků je patrný aktivní život jihlavských českých spolků naplněný různými činnostmi a setkáváními.

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 jsou slaveny i další české slavnosti. Je připomínán 21. červen jako výročí popravy 27 českých pánů na staroměstském náměstí z roku 1621. Pravidelně je od roku 1922 začátkem července i v Jihlavě oslavován svátek Jana Husa, který je vnímán coby národní hrdina.¹⁶⁷ Postupně vzniká tradice pálit za Jana Husa vždy v předvečer výročí jeho skonání ohně.

Od roku 1921 se každý rok večer 23. června konal pietní průvod k hrobům zesnulých při potyčce během krvavého slunovratu 23. června 1920, a to až do roku 1938. Zesnulým byla později věnována i pamětní deska na jihlavském náměstí.

Časté jsou v období první republiky i oslavy jihlavského pěšího pluku 31 „Arco“ většinou začátkem července a také oslavy vítězné bitvy u Zborova z roku 1917. Součástí zborovských slavností z roku 1930 začátkem července byla mimojiné i noční přehlídka boje na vojenském cvičišti za Jihlavou, po které následovalo pálení ohňů jako připomínka Jana Husa, slavnosti byly obohaceny i vojenskou hudbou pěšího pluku „Arco“.¹⁶⁸ Součástí červnových oslav byly i jezdecké závody Staňkova sboru Selských jízd pořádané od konce 20. let zpravidla v posledním týdnu v červnu. Začátkem třicátých let vznikla tradice jihlavských střeleckých závodů, které se konaly pravidelně začátkem července.

Roku 1924 se od 7. do 9. června konala výše zmiňovaná velkolepá slavnost Za českou Jihlavu. Od 16. do 30. června 1929 se v Jihlavě konal sokolský slet, který poslední den vyvrcholil slavnostním průvodem s 1 125 osobami. Město bylo od 28. do 30. června slavnostně osvětleno.¹⁶⁹

Roku 1934 se konala 29. června první česká pouť na Jánském kopečku, kterou pořádala Národní jednota v Jihlavě. Šlo o lidovou veselici, na kterou navazovala i taneční zábava v hostinci „U Šoukalů“ v Dřevěných Mlýnech.¹⁷⁰ Další pouť se konala ještě roku 1935 ve stejný den a se stejným scénářem. 23. června 1935 se v Jihlavě konaly mohutné sokolské oslavy spojené s položením základního kamene nové sokolovny (viz výše). Roku 1936 Jihlava slavila vzpomínkovou slavnost 500. výročí basilejských kompaktát (viz výše). 28. června se pak uskutečnila manifestace legionářů za českou Jihlavu.

---

164 *Jihlavské listy*, 11.6. 1909, č.22, ročník 7, s. 1.

165 *Jihlavské listy*, 23.6. 1913, č.48, ročník 11, s. 3.

166 *Jihlavské listy*, 19.6. 1914, č.25, ročník 12, s. 5.

167 *Jihlavské listy*, 1.7. 1922, č.26, ročník 17, s. 2.

168 *Jihlavské listy*, 5.7. 1930, č.26, ročník 33, s. 1.

169 *Jihlavské listy*, 6.7. 1929, č.27, ročník 24, s. 1, 4.

170 *Jihlavské listy*, 16.6. 1934, č.24, ročník 37, s. 4.

5.2.5 Havířský průvod pod vlivem nacistické propagandy 1939 – 1944

Změna poměrů po vzniku protektorátu se podepsala i na podobě havířského průvodu roku 1939. Podle dochovaných dobových fotografií byli havíři přítomni už při slavnostním projevu Arthura Seyss-Inquarta 16. března.¹⁷¹ Zde vystoupili jihlavští havíři pod vedením Ignaze Götha poprvé pod prapory s hákovými kříži před slavnostně vyzdobenou radnicí.¹⁷²

Za nacistické okupace se pravidelně v červnu konaly Festtage (nebo také Heimattage), na něž byly zvány osobnosti nejen z protektorátu, ale i z říše. Součástí byly kromě průvodu i divadla, koncerty, výstavy, oslavné ohně či proslovy na náměstí Adolfa Hitlera.¹⁷³

Podle výpovědi pana Sládka se trasa průvodu roku 1939 ještě nezměnila: „*My jsme šli ještě k Jánskému kopečku – a ty další průvody už nešly ke kostelu, ti hitleráci a nacionalisti nebyli tolik pro kostel, tak se nešlo do kostela, ale šlo se do Starých Hor. Jak se těžilo u Jihlavy stříbro. Já nevím, jestli víte tu pověst – jak byl jednou jeden kupec na koni a přijel do Jihlavy a viděl toho, jak ty hrnce dělá, jak se ty hrnce vždycky rozpadly. A on viděl, že je tam stříbro... No, tak šli Němci potom do Starých Hor, ale ke kterému baráku nebo ke kterému pomníku, to nevím. (...) To vám ani nepovím, jestli jsem se ještě díval na průvod. (...)*“¹⁷⁴

Podle vzpomínek pamětníka byl průvod roku 1939 stejný jako průvody konané ještě za ČSR. Podle dobových fotografií a zpráv je ale patrné, tak že úplně stejný nebyl. Při příležitosti slavnostních Jihlavských dnů (Iglauer Festtage) konaných od 21. do 25. června 1939 navštívil Jihlavu poprvé župní vedoucí NSDAP Dolního Podunají dr. Hugo Jury. V rámci slavností vystoupil i havířský průvod, který nastoupil před jihlavskými rodáky Hansem Krebsem a spisovatelem Karlem Hansem Stroblem.¹⁷⁵ I přes nacistické prapory vlající na radnici na náměstí Adolfa Hitlera (dnes Masarykovo) se však průvod v tomto roce uskutečnil podle původního scénáře tak, jak probíhal desetiletí, a to včetně svačiny v Sängershalle. Jedinou změnou je, že v novinách už nenajdeme zmínku o katolické mši.¹⁷⁶ Podle některých výpovědí byla do kostelíku donesena nejsvětější svátost takřka potají.¹⁷⁷ Sobota 24. června se kvůli konanému havířskému průvodu stala dnem svátečním, všechny obchody museli být kvůli hornickým slavnostem zavřeny, obvyklý sobotní trh se přesunul na pátek 23. června.¹⁷⁸ Na slavnosti Oberlandrat Fiechtner pronesl řeč, ve které mimojiné řekl: „*Nach der Wiederbereinigung der Länder Böhmen und Mähren mit dem Reich soll das diesjährige Berghäuerfest zu einer gewaltigen Demonstration des deutschen Art und Selbstbehauptungswillens*

---

171 Viz příloha č. 10.

172 VYBÍHAL, J.: *Jihlava pod hákovým křížem*. Jihlava: 2009, s. 48.

173 PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009, s. 560.

174 Rozhovor s manželi Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 11.

175 VYBÍHAL, J.: *Jihlava pod hákovým křížem*. Jihlava: 2009, s. 113 – 116. Viz příloha č. 11.

176 *Mährischer Grenzboten*, 23.6. 1939, č.72, ročník 92, s. 7.

177 KASALOVÁ, P.: *Historie a současnost jihlavských havířských průvodů*, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002, s. 35.

178 *Jihlavské listy*, 16.6. 1939, č.24, ročník 42, s. 3.

dieser Stadt werden.“¹⁷⁹

Jihlavské městské slavnosti (Iglauer Stadtfeier) se v roce 1940 konaly od 21. do 24. června. Na plakátu slavností je znázorněn chlapec v havířském kroji, za nímž vlají nad Jihlavou čtyři červené prapory s hákovými kříži.¹⁸⁰ Při příležitosti konání slavnosti byly oficiálně přejmenovány jihlavské ulice.¹⁸¹

Další veliké jihlavské slavnosti (Iglauer Heimatfeier) se konaly od 20. do 24. června 1941. Jihlavu navštívil vedoucí SA skupiny „Donau“ a také vedoucí kulturně politického Úřadu říšského protektora, svobodný pán von Gregory. Jihlava byla slavnostně vyzdobena a osvětlena i v noci.¹⁸² Poprvé v historii slavnosti se změnil cíl havířského průvodu. Místo na Jánský kopeček se šlo do Starých Hor, kde se podle pověsti našlo první stříbro. Cílem bylo místo označené jako „Insel“.¹⁸³ Tento ročník průvodu byl také poznamenán následnou tragickou událostí. Prapory s hákovými kříži lemující dnešní Jiráskovu ulici byly v noci na 1. července roztrhány a pošpiněny. Následujícího dne gestapo obvinilo pět chlapců – čtyři z nich měli alibi, ale dělník Antonín Paclt ze Starých Hor byl nakonec bez soudu poslán do Osvětimi, kde pak v květnu 1942 zahynul.¹⁸⁴

Iglauer Heimattage roku 1942 se konaly od 19. do 21. června. Oslav se zúčastnil SS Brigadenführer a policejní generál Curt von Gottberg.¹⁸⁵ V tomto roce je poprvé patrný posun v datu proti obvyklému konání havířského průvodu, čímž se definitivně trhá pouto havířského průvodu a svatojánských křesťanských oslav.

I slavnosti roku 1943 byly posunuty, konaly se 19. a 20. června. Jihlavu navštívil nacistický hrdina a nositel Rytířského kříže Josef Abel.¹⁸⁶

Posledním německým havířským průvodem v Jihlavě byl průvod konaný při příležitosti jihlavských slavností 24. a 25. června 1944. Celá sláva byla v podmínkách totální války skromnější než v minulých letech.¹⁸⁷

Od srpna 1941 až do března 1945 vydávalo stranické vedení NSDAP v Jihlavě měsíčník „Die Bannerträger“ (praporečník), který byl jakýmsi informačním mostem mezi vojáky a domovinou. Na prvním listu pod říšskou orlicí a před siluetou Jihlavy stál jihlavský havířek držící korouhev.¹⁸⁸

Je tedy evidentní, že havířský průvod posloužil nacistické propagandě při demonstraci vnitřní

179„Poté, co Říše znovusjednotila zemi Čechy a Morava, je letošní havířská slavnost demonstrací německého charakteru a národního sebeurčení tohoto města.“ *Mährischer Grenzboten*, 27.6. 1939, č.73, ročník 92, s. 1.

180Viz Příloha č. 12.

181VYBÍHAL, J.: *Jihlava pod hákovým křížem*. Jihlava: 2009, s. 198 – 200.

182VYBÍHAL, J.: *Jihlava pod hákovým křížem*. Jihlava: 2009, s. 220 – 223.

183*Mährischer Grenzboten*, 24.6. 1941, č.73, ročník 94, s. 2.

184KASALOVÁ, P.: *Historie a současnost jihlavských havířských průvodů*, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002, s. 36.

185VYBÍHAL, J.: *Jihlava pod hákovým křížem*. Jihlava: 2009, s. 234.

186VYBÍHAL, J.: *Jihlava pod hákovým křížem*. Jihlava: 2009, s. 256.

187VYBÍHAL, J.: *Jihlava pod hákovým křížem*. Jihlava: 2009, s. 277.

188VYBÍHAL, J.: *Jihlava pod hákovým křížem*. Jihlava: 2009, s. 226. Viz příloha č. 13.

sepjatosti německých obyvatel na Jihlavsku. Návštěvy důležitých osobností nacistické správy pak jen potvrzují úlohu, kterou havířský průvod hrál. Průvod se od roku 1939 do roku 1944 značně proměnil. Po celou dobu svého trvání byl havířský průvod sepjat s křesťanstvím, avšak to se nacistické propagandě příliš nehodilo, proto byla nejprve pomalu odstraněna mše, následovalo přesunutí cíle průvodu z Jánského kopečku do Starých Hor a nakonec bylo posunuto i datum ze svátku sv. Jana o několik dní dříve, aby havířská slavnost co nejlépe odpovídala představám o nacistické slavnosti.

Smutnou dohru měl pak německý havířský průvod v Jihlavě hned po skončení války, kdy jeho organizátor Ignaz Göth s celou svou rodinou 10. května 1945 spáchal sebevraždu.

5.3 Havířský průvod 1945 – 1989 (2. fáze)

Tradice havířského průvodu byla po vystěhování německého obyvatelstva z Jihlavy přerušena. Kostýmy havířků sice zůstaly v jihlavském muzeu, ale jihlavští Němci na svůj hornický průvod nezapomněli a během 50. let dvacátého století se jim podařilo průvod v určité míře obnovit i v Německu. Při příležitosti průvodu se pak každoročně scházeli němečtí Jihlavané buď v Heidenheimu, který se stal patronským městem vysídlených Jihlaváků, nebo až do roku 1971 ve Vídni. V Jihlavě v tomto období proběhlo několik pokusů o obnovení průvodu, který však dostal zcela jiný obsah.

5.3.1 Obnovení průvodu v Německu

Vyhnaným Jihlavanům domov chyběl. Vyjadřuje to i Johann Achatzi v Iglauer Heimatbuch vydané roku 1962. Zde vztah německých Jihlavanů k průvodu popisuje takto: *„Die in alle Winde vertreibenen Iglauer aber konnten am Johannistage nur wehmütig an die alljährlichen frohen Stunden zurückdenken, als die alten Märsche durch Iglaus Gassen klangen, als sie von einer Strasse zur andern liefen, um den Zug noch einmal zu sehen, als sie Iglauer aus weiter Ferne begrüßen konnten, die zumindest einmal im Jahr in ihre Heimatstadt zurückgekehrt waren, um die Berghäuer zu sehen.“*¹⁸⁹

Jak je vidět, původní němečtí Jihlavané na svůj původ nezapomněli a už 24. a 25. června roku 1950 se setkali na krajanském sjezdu v Dieburgu, kde založili Gemeinschaft Iglauer Sprachinsel. Tyto sjezdy Jihlaváků se pak každoročně konaly v různých německých a rakouských městech. 21. a 22. června 1952 se na sjezdu v Heidelbergu objevili tři chlapi oblečení jako horničtí učni, kteří připomínali tolik vzpomínaný domov. Toto vystoupení podnítilo Jihlaváky k realizaci nového

---

189 „Větre roztroušení Jihlaváci mouhou v den sv. Jana jen teskně zavzpomínat na každoroční šťastné hodiny, kdy zněly staré pochody ulicemi Jihlavy, jak postupoval z jedné ulice do druhé, ještě jednou vidět průvod, ještě jednou ho moci pozdravit, alespoň jednou ročně se vrátit do svého domovského města a vidět havíře.“ ACHATZI, J., GÖTH, I.: *Der Iglauer Berghäuerzug*. In Achatzi, J.: Iglauer Heimatbuch. Heidelberg: Gemeinschaft Iglauer Sprachinsel, 1962, s. 229.

havířského průvodu v novém domově. I přes absenci původních vzorů krojů i peněz se pomalu povedlo průvod obnovit podle fotografií, obrázků a Göthových popisů.

Další maličký „průvod“ se pak uskutečnil roku 1953 v Bad Cannstatt, roku 1954 ve Frankfurtu nad Mohanem přibylí další tři havíři v rokokových krojích, o rok později ve Vaihingen an der Enz šlo celkem třináct horníků. Roku 1956 se v Heidenheimu, který se stal politickým a kulturním centrem odsunutých Jihlavanů, objevilo už 23 krojovaných postav. V roce 1957 byl vysvěcen nový prapor, tradiční symbol průvodu. Roku 1959 měl průvod 64 postav – tím byly zastoupeny všechny skupiny havířů, které dříve pochodovaly Jihlavou, i když o něco méně silně. Hlavní zásluhu na vzniku a udržování nových krojů měly ženy z Nachbarschaft Heidelberg a Jihlavačky z Vídně. Postupně se vybralo dost financí na celých 66 kostýmů. Do roku 1961 se na účely havířského průvodu vybralo asi 16 000 DM.¹⁹⁰

Slovy pana Sládka: „*No, ti Jihlaváci chtěli, jak museli sehnat ty kroje, co dřív Němcům patřily, tak sbírali peníze, aby postavili znovu všech 24 skupin, jenom menších – dva nebo tři byli ve skupině. Oni chtěli, když máme náš jihlavskej sraz, tak chtěli mít taky průvod havířskej.*“¹⁹¹ „*První, ty malý tři [horníci] šli v Heidelbergu. A pak udělali další skupiny, celkem je 24 skupin. A taky ve Vídni šili kostýmy, nejen tady v Německu, ale já vám už dneska neřeknu, kterej rok, tak v letech šedesátých. nebo sedmdesátých dali ti Rakušani kostýmy, které udělali, k nám do Heidenheimu, aby to bylo pohromadě. Potom jsme měli tady v Heidenheimu 66 krojů.*“¹⁹² Všechny kostýmy jsou od té doby až dodnes uloženy v heidenheimské škole.

Manželé Sládkovi měli na starosti oblékání dětí do havířských krojů už od roku 1956, kdy šel průvod v Heidenheimu poprvé. Během let jim pomáhali především rodinní příslušníci, protože kolem havířů bylo opravdu hodně práce. Motivaci k oblékání havířů a starání se o kostýmy vysvětluje pan Sládek takto: „*A jak já jsem celá ta léta ty havíře oblíkal, a pak jsme ty kostýmy s manželkou dávali dopořádku, tak jsem byl v Jihlavě. Já jsem nebyl v Heidenheimu, já jsem byl v Jihlavě, když jsem to dělal. Moje myšlenky byly jenom v Jihlavě.*“¹⁹³

A podobná byla zřejmě i motivace vzniku havířského průvodu v Jihlavě – cítit se chvíli jako doma. Se svými sousedy z Jihlavy za bujaré slavnosti co nejvíce připomínající domov, ze kterého byli vyhnáni, zapomenout na častý pocit osamocení a existenčních problémů v nové zemi.

Průvody se konaly od roku 1956 ve dvou městech: „*My jsme taky pomáhali ve Vídni. Léta šel jeden rok v Heidenheimu a jeden rok ve Vídni. Až do roku 71. (...) Tak ve Vídni to bylo tak: 'Já jsem to a to, já musím to a to.' Ty Vídeňáci by to oblíkli, já jsem říkal: 'To nemůže dělat, vždyť je malej nebo mu to nepasuje...' Ale to bylo tak ve Vídni: 'Já jsem ten pán, já jsem pan magistr nebo já jsem pan*

190ACHATZI, J., GÖTH, I.: *Der Iglauer Berghäuerzug*. In Achatzi, J.: Iglauer Heimatbuch. Heidelberg: Gemeinschaft Iglauer Sprachinsel, 1962, s. 229.

191Rozhovor s manželí Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 18

192Rozhovor s manželí Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 12 – 13.

193Rozhovor s manželí Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 13.

*doktor nebo to a to, pan Hofrath. Můj syn musí mít hezkej oblek na sobě, nemůže být obyčejnej havíř, musí být patricijem nebo soudcem – to byly přeci nejhezčí obleky – nebo inženýrem.' A takový věci.*¹⁹⁴

Ve Vídni bylo stále otázkou prestiže to, čí syn půjde v průvodu, stejně tak tomu bylo i dříve v Jihlavě, kdy byli horníci vybíráni z většího množství dětí. Průvody v Heidenheimu měly poněkud jiný ráz nežli průvody vídeňské, jichž se účastnili převážně děti Jihlaváků z Vídně. Do Heidenheimu museli děti nejprve dojet, aby se mohly průvodu zúčastnit – Nachbarschaft Heidenheim přecijen nebylo tak veliké společenství, aby dokázalo poskynout děti pro celý průvod. První roky se na výzvu v Mährischer Grenzbote hlásily i do heidenheimského průvodu především děti Jihlaváků: „*Ti rodiče, co nechali jít svoje děti jako havíře, tak nám psali napřed, abysmě věděli, jak jsou veliký, abych věděl, kam je dát. A někteří přišli už v sobotu, to jsme vyzkoušeli, jestli jim to sluší. A ti, co přišli v neděli, tak jsme taky koukali, co jim sluší.*“¹⁹⁵ Podle slov pana Sládka jihlavských dětí stále ubývalo, až měl více dětí z Heidenheimu než od Jihlaváků. Už roku 1960 bylo stanoveno, že polovina dětí musí být z Heidenheimu na znamení propojení jihlavského havířského průvodu s městem Heidenheim.¹⁹⁶

Na první průvod ve Vídni vzpomíná pan Sládek takto: „*První sjezd ve Vídni, já nevím v kterým roce to bylo, tak jel celý vlak, to jsme měli zvláštní vlak od Stuttgartu až do Vídně. Lidi přistupovali na cestě nebo někteří přijeli z Frankfurtu už dolů. To šlo všechno na naší režii, my jsme se museli o všechno starat a taky všechno zaplatit.*“¹⁹⁷ Průvody ve Vídni měly svůj ustálený scénář. Podle popisu pana Sládka se havíři převlékli v minoritském kostele a potom šli k vídeňské radnici, kde se průvod seřadil a promluvil k němu starosta Vídně. Po proslovu se všichni odebrali zpět do minoritského kostela, kde byla mše. Posledním společným průvodem Vídeňanů a heidenheimských organizátorů byl průvod ve Vídni roku 1971, cestou se toho roku nenávratně ztratila jedna bedna s rekvizitami ke kostýmům.

Pan Sládek hovořil i o průběhu jihlavských setkání v Heidenheimu: „*Ono to bylo normálně vždycky začátkem července, to nebylo 24. Ale my jsme, jak vám říkám, každéj druhej rok měli v Heidenheimu ten sjezd jihlavácký. A v tom Konzerthaus, co jsme měli v Heidenheimu, to byla vlastně jediná velká síň, kde jsme se mohli sejít. Tak Jihlaváci přijeli vždycky nanejvýš v sobotu odpoledne, aby se pobavili, setkali, někteří byli poprvé tady, někteří už tu byli dvakrát třikrát, tak spolu mluvili. (...) Jihlaváci nejsou spokojený v katolickém kostele, protože oni chtěli dělat nejdřív mši svatou ve městě v kostele, ale tenkrát ještě byly v neděli tři mše svatý. A oni říkali, že nemají místo. My Jihlaváci máme vlastní mši svatou, to bysme ji museli dělat s nima dohromady. To jsme*

194Rozhovor s manželi Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 19.

195Rozhovor s manželi Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 13.

196ACHATZI, J., GÖTH, I.: *Der Iglauer Berghäuerzug*. In Achatzi, J.: Iglauer Heimatbuch. Heidelberg: Gemeinschaft Iglauer Sprachinsel, 1962, s. 230.

197Rozhovor s manželi Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 15.

řikali: 'Ne, my chceme vlastní mši svatou. My máme naše vlastní kněží, ti budou tu mši svatou držet.' Tak jsme to potom nedělali v kostele, ale ty první léta nahoře v tom přírodním divadle – tam byla celá slavnost. Napřed mše svatá, potom projev toho našeho vedoucího, to byl doktor František Fischer, to byl taky rodilý Jihlavák, už nežije. Potom jsme pochodovali ze zámku dolů k radnici. Tam byl konec, tam jsme naše havíře vedli převlíknout a Jihlaváci se zase setkali v Konzerthaus. My tady nemáme divadlo v Heidenheimu, máme Konzerthaus, ale divadlo tam taky už hráli. Ale je to víc pro koncerty nebo pro sraz větších spolků – to my Jihlaváci jsme taky. Ale my Jihlaváci taky míš a míš, starý umřou nebo už nemůžou a ta mládež nemá zájem.¹⁹⁸ Průvod z přírodního divadla dolů k radnici kráčel v tomto pořadí: kapela, havíři, jihlavské kroje, návštěvníci. U heidenheimské radnice měl pak projev chlapec oblečený jako perkmistr i starosta města Heidenheim. Nová korouhev havířského průvodu byla slavnostně předávána starostovi Heidenheimu a je umístěna, stejně jako v Jihlavě, na městské radnici.

„V roce 72 nebo 71 přišel do Heidenheimu nový starosta, a ten zavedl Schäferlauf, že tady bylo kolem hodně ovcí v okolí, tak to zavedl a byl potom každý druhý rok ten Schäferlauf, to byl veliký průvod městem, bylo tu taky hodně cizích skupin. A on říkal, ten nověj starosta, abysme my Jihlaváci s naším havířským průvodem taky šli s nima v průvodu, aby to lidi taky viděli, ten náš průvod. Ale jednu podmínku měl, že máme vzít polovičku jihlavských a polovičku heidenheimských dětí. A to se ti naši Jihlaváci taky rozčílili: 'To je náš havířskej průvod jihlavskej, tam nemaj co dělat!' No a já jsem měl víc heidenheimských dětí než jihlavských dětí. Každěj rok bylo míň jihlavských dětí. Ti staří v našich letech, ti poslali všichni děti jako havíře, ti říkali: 'Já jsem byl havířem, tak ty taky běž.' A ta další generace, ti vnuci, ti už neměli takový zájem. Děti od Jihlaváků, jako třeba děti od mého přítele, ti nikdy nebyli v Jihlavě, on jim to nikdy neukázal.¹⁹⁹

„A ten pan Nerath, ten mi to vždycky obstaral, kde vyučoval ve škole, tak tam udělal reklamu a děti se hlásily a ty potom šly. Měl jsem už české děti taky – už tenkrát. (...) No, ty co utekli. Byli tady, šli zde do školy, děti, co ještě měli povinnou školu, tak ty šly.²⁰⁰

Součástí těchto velikých průvodů konaných od roku 1972 byla i skupina v jihlavských německých krojích. Hornický průvod ostatně v Německu (a Rakousku) nikdy nefiguroval úplně samostatně, byl součástí většího průvodu postav představujících hlavně jihlavský venkov, ale pro své silné zastoupení se stal dominantou jihlavských oslav, které se konaly zpravidla o některém víkendu koncem června nebo začátkem července – původní setrvání na datu svátku sv. Jana už nebylo vzhledem k situaci možné, zde tento posun v datu není známkou zesvětštění slavnosti, ale pouhého přizpůsobení se – taková spousta pracujících lidí a školních dětí z různých koutů země se mohla scházet jedině o víkendu. V novém domově také nebylo možné cvičit pomalé tempo pochodu, jak

198Rozhovor s manželi Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 15, 17.

199Rozhovor s manželi Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 16.

200Rozhovor s manželi Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 22.

bylo v Jihlavě obvyklé, protože děti dojížděly ze vzdálenějšího okolí. Ale i přesto měly průvody úspěch. V Heidenheimu je doprovázela pochodová kapela z Grosskuchen (nyní městská část Heidenheimu), hrála pochody jako Tochter Zion, Torgauer aj.²⁰¹

Haviřské průvody konané v rámci setkávání německých Jihlaváků byly nejen vzpomínkou, ale také symbolem domova – města Jihlavy. Havíři a datum slavnosti nebylo zvoleno náhodně. Jihlavští Němci měli na svatojánské slavnosti z domova živé a radostné vzpomínky. I proto probíhají slavnosti v Německu podle podobného scénáře jako v Jihlavě. Součástí slavnosti je mše, proslov starosty i perkmistra a následná společná veselice. Jihlavané v Německu stvořili slavnost, která už nebyla tolik připomínkou zašlé stříbrné slávy města či demonstrací němectví, ale stala se připomínkou Jihlavy samé. Haviřský průvod se stal součástí slavnosti utvrzující v Jihlavanech vědomí společného původu a osudu, které zřejmě mnohým dodávalo sílu žít v nové zemi a zároveň si zachovat vědomí jedinečnosti svého původu.

5.3.2 Snahy o obnovení průvodu v socialistické Jihlavě

Roku 1949 byl průvod vzkřísen i v Jihlavě při příležitosti oslav 700 let jihlavského městského a horního práva, které roku 1249 potvrdil Jihlavě Václav I. Po celý měsíc probíhaly akce v rámci festivalu „Podzim na Vysočině“. Haviřský průvod zahájil hlavní den festivalových oslav, který se uskutečnil na pohyblivý Den horníků v neděli 11. září. Novou podobu průvodu vtiskl PhMr. Voneš a Arnošt Kába (1908 – 1989), rodák z Kamenice, historik a muzejník v Jihlavě. Mše Kába nahradil divadelní scénkou na náměstí znázorňující povýšení hornické osady na hornické město. Jiskra o scénce napsala: „*Historická haviřská scéna, kterou započala nedělní manifestace pracujících lidu Jihlavska, přenesla účastníky o 700 let nazpět. Představovala dějinný vývoj města a jeho prohlášení za město horní. Před zraky diváků otevírala se zvláštní podívaná. V malebném kroji přijel královský komoří s privilegii, která dala základ rozvoji města, vyrostlého na stříbře. Z podzemních chodeb vystupují havíři, z horního soudu sudí a přísežní a ze starobylé radnice purkmistr a patriciové. Dále byl znázorněn děj z doby úsilí o obnovu jihlavských bání, ve kterém vystupují horníci z podzemí, soukeníci z domů mistrů soukenických, radní a měšťané z radnice. Pak následuje scéna z revolučního roku 1848 a nakonec znázornění vývoje až k dnešku. Nastupují horničtí učňové z Mostu společně s příslušníky ČSM a svými budovatelskými písněmi a recitacemi přivádějí diváky opět do současných dnů. Celkový pořad doplnila kapela horníků z Oslavan ve slavnostních krojích.*“²⁰²

Po scénce nemohly chybět budovatelské projevy. Promluvil předseda jihlavského národního výboru Nosek, představitel mosteckých havířů Klíma, poslanec David aj. Zdůraznili těžkou práci havířů a směřování od slavné hornické minulosti „*ke krásné socialistické budoucnosti.*“ Mladí chlapi byli

201Rozhovor s manželi Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 20.

202*Jiskra*, 17.9. 1949, č.36, s. 4.

lákání k tomu stát se havířskými uční.

Poté byla slavnostně otevřena výstava o jihlavském hornictví, návštěvníci si prohlédli část jihlavských katakomb a odpoledne proběhly motocyklové závody. Až po nich se průvod doprovázený hornickou kapelou z Oslavan vypravil z Masarykova náměstí na Jánský vršek, kde si před kostelem sv. Jana Křtitele zúčastnění vyslechli přednášku o historii města. V průvodu šlo toho roku 148 horníků.

Je tedy zřetelné, že se tento havířský průvod od toho původního více než lišil. V první řadě bylo změněno datum a posunuto z června na září. Místo mše byla do programu zařazena divadelní scénka a výklad o historii města. Havíři poprvé také vycházeli z rekonstruovaného východu z jihlavského podzemí vedle morového sloupu. Celá akce byla navíc pojata jako nábor nových havířů do mosteckých dolů. V podobném duchu se nesly i další havířské průvody konané v 50. a 60. letech.

Úřadům se ale přesto celá akce příliš nezamlouvala, a tak se ji Arnoštu Kábovi podařilo znovu prosadit až roku 1957. Pro tuto příležitost Kába divadelní scénku z roku 1949 upravil a pojmenoval ji „Zářijový den“. Opět se slavilo na den horníků, a to 8. září. V Jiskře se k příležitosti obnovení havířského průvodu objevil Kábův článek osvětlující historii havířského průvodu (s jistými drobnými historickými nepřesnostmi, které můžeme označit spíš za nepřesnosti v bádání než jako něco účelového, ale hlavně v textu chybí jakýkoliv náznak, že by slavnost kdy byla německou) a popisující jednotlivé havíře: „*Havířskému průvodu dáváme myšlenkovou náplň k osvětlení historických souvislostí. Tradice nekončí. Minulost a přítomnost – toť souvislý řetěz. Proto jsme také doplnili myšlenku havířského průvodu historickou scénou. Přítomnost – toť most mezi minulostí a budoucností. Proto také havířský průvod uzavírají naši permoníci nejmladší – horničtí učňové Jihlavského kraje, nositelé slavných tradic českého hornictví, jemuž dalo základu město kdysi královské a horní – Jihlava.*“²⁰³

Roku 1957 se trasa průvodu lehce změnila a místo toho, aby šel průvod ke kostelíku sv. Jana Křtitele rovnou přes ulici Srážnou, kudy chodil za německého průvodu, vedla trasa z náměstí Míru (dnes Masarykovo) přes ulice Matky Boží, Dvořákovou, Stalingradskou (dnes J. Masaryka), Bezručovu, Havlíčkovu. Na Jánském kopečku opět účastníci vyslechli přednášku o historii města. Zpátky šel pak přes Havlíčkovu a Komenského ulici rovnou na náměstí.²⁰⁴

Scénáře havířských průvodů konaných 8. září 1957 a 7. září 1958 byly v podstatě totožné. Na náměstí proběhla scénka „Zářijový den“ a následně se havíři vypravili ke kostelíku na Jánském kopečku.

Roku 1959 se v Jiskře dočteme: „*Krajský vlastivědný ústav společně s první jedenáctiletkou*

203 KÁBA, A.: *Jihlavský havířský průvod*. In Jiskra, 6.9. 1957, č.71, s. 5.

204 KASALOVÁ, P.: *Historie a současnost jihlavských havířských průvodů*, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002, s. 40.

pořádají pod záštitou rady MěstNV ke Dni horníků v neděli 13. září havířský průvod. (...) V 10.45 hodin projde havířský průvod ulicemi: U mincovny, Jakubským náměstím, Joštovou ulicí, Čajkovského, Malinovského [dnes Znojemská], náměstím Míru, Obránců míru [dnes Matky Boží], Dvořákovou, Stalingradskou, Komenského zpět na náměstí Míru.²⁰⁵ Průvod se opět konal po provedení scénky „Záříjový den“ na náměstí. Od tohoto roku byl z trasy průvodu vyloučen kostelík sv. Jana Křtitele. Průvod tak procházel jen ulicemi v blízkosti náměstí. Stejně pak probíhal průvod i 18. září 1960, kdy celou scénku „Záříjový den“ natáčela Československá televize.²⁰⁶

Průvod z 10. září 1961 opět změnil trasu, ale jinak probíhal stejně jako předešlé průvody. Průvod šel z náměstí Míru na Jakubské náměstí, pak Lazebnickou, Čajkovského a Malinovského znovu na náměstí Míru, pak ulicí 9. května (dnes Benešova), Dvořákovou, Stalingradskou a Komenského opět zpět na náměstí.²⁰⁷ Poté byla tradice opět přerušena, další ročník se konal až roku 1967.

Mezi horníky se v 50. letech poprvé objevily i dívky. Pan Sládek vzpomíná na reakce německých Jihlavanů: „*To bylo tenkrát, kdy byl první perkmistr holka, u vás v Jihlavě. To ti Němci tady spílali: 'Musí vzít holky, tam přeci patří kluci!'*“²⁰⁸ Německým Jihlavanům nikdy nebyl český havířský průvod v Jihlavě zcela lhostejný a pochopitelně se jim příliš nelíbilo, co se s průvodem v jejich bývalém městě děje.

Návrat hornického průvodu na Den horníků 17. září 1967 byl už značně zpolitizovaný. Celá akce se uskutečnila na objednávku Městské komise cestovního ruchu. Trasa průvodu vedla z náměstí Míru ulicemi Obránců míru, Dvořákovou, Dukelstkých hrdinů (dnes J. Masaryka), Bezručovou, Havlíčkovou a pak Úvozem až do areálu Parku kultury a oddechu (dnes letní kino) v Březinových sadech, kde ten den probíhaly mírové slavnosti spojené s mezinárodním družstevním dnem i dožínkami.²⁰⁹ Po roce 1967 však hornický průvod v Jihlavě upadá v zapomnění. Posledním počinem Arnošta Káby se pak stalo, že po posledním průvodu nechal kostýmy opravit.²¹⁰

Podle pamětníků jsou průvody v těchto letech neuspořádané, děti v nich účinkují povinně, což má za důsledek i jejich lhostejnost vůči výsledku. Děti se chovaly nepořádně a byly i ledabyle oblečeny.²¹¹ To je značným posunutím oproti pořádaným průvodům německým, kdy průvody byly u německých dětí vcelku oblíbenou záležitostí, což potvrzuje i to, že se Němci rozhodli slavnost obnovit v nové vlasti – měli k havířskému průvodu citový vztah, který české děti postrádaly.

Průvody v Jihlavě v tomto období jsou přizpůsobeny socialistické ideologii a fungují tak v rámci náborových akcí do dolů. Jejich přesunutí na Den horníků v září a změna průvodu tak, aby již nekončil u kostelíku sv. Jana Křtitele, jsou prostředky k zesvětštění celé slavnosti, která však

205 *Jiskra*, 10.9. 1959, č.108, s. 3.

206 *Jiskra*, 16.9. 1960, č.51, ročník 1-42, s. 1.

207 KASALOVÁ, P.: *Historie a současnost jihlavských havířských průvodů*, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002, s. 41.

208 Rozhovor s manželi Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 13.

209 *Jiskra*, 15.9. 1967, č.74, ročník 8-48, s. 1.

210 KASALOVÁ, P.: *Historie a současnost jihlavských havířských průvodů*, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002, s. 48.

211 KASALOVÁ, P.: *Historie a současnost jihlavských havířských průvodů*, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002, s. 45.

v těchto letech změnila svůj scénář natolik, že s původní německou slavností má společné snad jen kostýmy, které však v té době již byly kvůli špatným podmínkám jejich uložení v celkem špatném stavu a chyběla i řada rekvizit. Přesto byla snaha o udržení havířského průvodu znamením, že ani češší obyvatelé Jihlavy nezapomněli na krásné barevné průvody z období první republiky.

5.4 Havířský průvod po roce 1989 (3. fáze)

Po sametové revoluci se formuje skupinka nadšenců v čele s Milanem Kolářem a roku 1999 jejich snahy vrcholí obnovením hornického průvodu v Jihlavě. Jsou použity původní kroje a datum průvodu se opět vrací na svátek sv. Jana 24. června. První průvod je uveden divadelní scénkou a dvou až třídní oslavy jsou zakončeny mší v kostelíku sv. Jana Křtitele. Postupně se do roku 2007 podařilo obměnit všechny staré kostýmy i praporec – symbol průvodu. A postupně se počet havířků vyšplhal téměř na dvě stě.

V Heidenheimu byla v devadesátých letech tradice havířských průvodů stále velmi silná a motivovala tím ke znovuoobnovení slavnosti v Jihlavě. Milan Kolář byl v době konání průvodu na návštěvě u svého strýce v Německu, kde shlédnul průvod šedesáti dětí v havířských krojích. To mu dodalo odhodlání k tomu zkusit obnovit průvod i v Jihlavě, kde byly stále uloženy původní kostýmy. Podal dokonce i návrh městské radě, aby průvod obnovila, ale v té době to ještě podle slov pana Koláře nebylo možné.²¹²

Postupné vylepšení česko-německých vztahů v průběhu 90. let přineslo však i možnost o průvodu hovořit. 4. dubna 1997 pak skupinka přátel v čele s Kolářem a Jarošem založila spolek „Jihlavský havířský průvod“, jehož cílem bylo znovuoobnovit slavnost. To se nakonec povedlo i díky spolupráci německých Jihlaváků roku 1999, ačkoliv organizátoři čelili velké spoustě problémů – a to hlavně nezkušenosti s organizací podobné slavnosti, nedostatku financí, ale také tím, že za jejich počínáním zpočátku chyběla podpora města. Kostýmy nalezené v Muzeu Vysočiny byly vyčištěny v čistírně a následně opraveny jihlavskými důchodkyněmi, kovové součásti ošetřil místní umělecký kovář Leopold Habermann, opraveny byly také boty, paruky a klobouky. Kostýmy pak byly zkompletovány hlavně podle Hauptových fotografií. Děti se do průvodu hlásily na základě inzerátu v Jihlavských listech – zájem organizátory překvapil, a tak se nakonec povedlo kapacitu průvodu naplnit. Děti byly ještě před obléknutím havířských kostýmů připraveny na účast v průvodu v průběhu výletu z Rantířova do Starých Hor, při kterém byly nenucenou formou seznámeny s hornickou historií Jihlavy, a tak k průvodu získaly hned od počátku pozitivní vztah.²¹³

Nakonec se všechny potíže podařilo překonat a havířský průvod byl za výrazné finanční podpory města zařazen jako hlavní část oslavy 750 let od vydání jihlavského městského a horního práva.

²¹²Rozhovor s Ing. Milanem Kolářem, Jihlava: 13. 1. 2011, s. 1.

²¹³KASALOVÁ, P.: *Historie a současnost jihlavských havířských průvodů*, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002, s. 50 – 51.

Ve čtvrtek 24. června se několik havířků účastnilo zasedání jihlavského zastupitelstva. Průvod šel v tomto roce v rámci velikých slavností celkem třikrát: v pátek 25. června v šest hodin večer, v sobotu 26. června v deset dopoledne a v neděli 27. června v devět hodin ráno. Ve scénáři se toho roku spojilo to nejosvědčenější z předešlých havířských průvodů. Organizátoři se však hlásí především k odkazu Johanna Haupta. Havíři v pátek vystoupili z jihlavského podzemí a prošli ulicemi města. V sobotu pak havíři po vystoupení z podzemí vyslechli proslov starosty na Masarykově náměstí, kde perkmistr od starosty převzal praporec. Součástí slavností se znovu stala i nová divadelní scénka odkazující k historii města. Poté se průvod za zvuků hudby vydal opět do ulic v centru města. V neděli pak celý průvod směřoval ke kostelíku sv. Jana Křtitele, kde se uskutečnila mše.²¹⁴

Od té doby se průvod koná s podobným scénářem vždy o víkendu nejbližší ke svátku sv. Jana. Další průvody v Jihlavě se konaly roku 2000, 2001 a poté každý lichý rok, v sudý rok jde alespoň menší skupinka zájemců v havířských krojích ke kostelíku sv. Jana Křtitele. Od roku 2002 (podpis spolupráce Jihlavy a Heidenheimu) totiž plně funguje spolupráce s organizátory průvodu v Heidenheimu. Havíři se od té doby setkávali vždy v sudý rok v Heidenheimu a v lichý rok v Jihlavě. Jihlavští havíři byli v Heidenheimu naposledy v roce 2008, k obnovení této tradice už zřejmě nedojde – zájem o průvod v Německu opadnul. Horníci českého jihlavského havířského průvodu byli také v průběhu let novodobé existence průvodu zváni na havířské parády v Rudolfově (2001, 2004, 2005, 2007), ale účastnili se i městských slavností v dalším partnerském městě Purmerendu v Nizozemí (2001), část havířů se zúčastnila i pietního průvodu za dětské oběti divokého odsunu ve Waldkirchenu (2001, 2007) a roku 2005 se dokonce skupina havířů objevila i na Oktoberfestu.²¹⁵

Jihlavský průvod se ve své novodobé historii nejdříve musel vyrovnat především se špatným stavem původních krojů, které utrpěly desetiletími, kdy nebyly nijak ošetřovány. Úspěch prvního ročníku nakonec přesvědčil jihlavské zastupitelstvo, že stojí za to takovouto akci podporovat, a tak bylo možné postupně nechat ušít zcela nové kostýmy přesně podle těch původních. Organizátoři ale také vymysleli jednoduché kostýmy podobné oblečení posledního jihlavského havíře, kterých nechali ušít dvacet, aby dozor, který jde podél dětí v průvodu, mohl mít reprezentativní oblečení. A nezůstávají jen u toho, snaží se průvod neustále rozvíjet, ale stále mají na paměti původní Hauptův odkaz, ke kterému se chtějí chovat citlivě. Od roku 2007 jdou už všechny děti v nových kostýmech.²¹⁶

---

214 JAROŠ, Z.: *Jihlavský havířský průvod*. In Hejnal, P. a kol.: Havíření na Jihlavsku, Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009, s. 125 – 126.; KASALOVÁ, P.: *Historie a současnost jihlavských havířských průvodů*, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002, s. 52.

215 JAROŠ, Z.: *Jihlavský havířský průvod*. In Hejnal, P. a kol.: Havíření na Jihlavsku, Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009, s. 128 – 135.

216 Rozhovor s Ing. Milanem Kolářem, Jihlava: 13. 1. 2011, s. 3.

Pana Sládka jsem se zeptala, zda byl rád, že šli roku 1999 havíři opět Jihlavou: „*Osobně jo. Ti druzí Němci ne: 'Oni nám ty obleky ukradli a teď s nima dělají propagandu a parádu.' Oni na nás taky nadávali, že jsme jim pomohli. Tenkrát přišel Milan k nám, abysme mu pomohli. A taky Mojmir Kolář. (...) A potom naše vedení tady v Německu, ten, co nás vede, přišel k nám a říkal, abysme jim pomohli. Tak jsem říkal: 'Jo, my jim pomůžeme.' Ale ti zdejší jihlavský Němci na nás nadávali: 'Jak jim můžete pomáhat? To jsou přece naše kroje, ty patří Němcům a ne Čechům.'* Tak jsem říkal: *'Ty patříš nám, už nám nepatří. Jsou v republice. Maj bejt někde v bednách schovaný, až je zvířátka sežerou? Můžem být rádi, že to někdo dělá, ne?'* Jak byl první průvod, tak byl náš syn a ten fotil celej havířskej – každou skupinu jsem mu říkal, aby vyfotil. A ty ostatní léta jsme tam taky byli. Vždycky, když šli havíři, tak jsme byli v Jihlavě.“²¹⁷

První průvod by se bez pomoci manželů Sládkových neobešel, předali nynějším organizátorům cenné zkušenosti s oblékáním dětí do havířských krojů.

Pan Milan Kolář vzpomíná na okolnosti obnovení průvodu takto: „*Ale ještě pořád mi to přišlo, že z té německé strany je to dost citlivé téma. A tím velkým zlomem, důležitým momentem, bylo to, že jsme tam jeli na schůzi jejich spolku se zeptat, jestli by jim to nevadilo, kdyby tady šel ten průvod, chtěli jsme to citlivě probrat. A ti staří jihlavští Němci řekli: 'My vám v tom nemůžeme bránit...'* Smířili se s tou myšlenkou. Ono v tom 67. nebo 68. roce – nebo i nějaké průvody předtím – byly v Jihlavě průvody zneužity komunismem k náboru do dolů a podobně. A to se odrazilo na německé straně, kde si řekli: *'Teda, ti to tam kazí...'* Takže jsme cítili, že je mezi těmi dvěma stranami problém a že je třeba si to vyříkat nebo vyzkoušet a najít společnou řeč. Já tam mám bratrance, jsou tam vrstevníci, se kterými si máme co říct. Nás se nedotýkají poválečné zkušenosti, nemáme negativní vzpomínky na odsun nebo okupaci nebo takové věci. Takže nás se to tolik netýkalo, přesto jsme ti to takhle řekli a cítili jsme, že tomu nic nebrání. A do toho prvního průvodu jsme šli s malou dušičkou, s obavami, jak to přijme jedna i druhá strana. A jak jsem viděl, jak ty jihlavské babičky brečí dojetím, jak to přijaly velmi pozitivně a jak přijeli ti Němci se podívat, a podobně veliký průvod od války neviděli, tak se to zlomilo. A my jsme jeli poprvé tam. Byli jsme tam asi třikrát nebo čtyřikrát na tom setkání. (...) A tam bylo vidět, jak těch jejich dětí ubývá a oni nejsou schopni dát ten průvod dohromady, není tam asi člověk, který by se o to staral. Ta tradice tam najednou není přirozená a oni netuší. Skončilo to na tom, že oni už ani neudělali tu městskou slavnost, řekli, že je krize. Takže město už tam nedělá ani tu městskou slavnost, ke které se to vždycky přidalo. Najednou není důvod tam jet. A ani oni nemají důvod. Když mají nějaké setkání, tak tam mají tak dva nebo tři permoničky v kostýmech. A najednou vidí, jak tady to žije.“²¹⁸

Je tedy evidentní, že první ročník průvodu v Jihlavě byl na německé i české straně nejdřív přijímán

217Rozhovor s manželi Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 22.

218Rozhovor s Ing. Milanem Kolářem, Jihlava: 13. 1. 2011, s. 1.

s rozpaky. Ale za těch pár let, kdy se konaly průvody v lichý rok v Jihlavě a v sudý v Heidenheimu, si nakonec většina jihlavských Němců i Čechů na průvod zvykla.

Pan Sládek popisuje návštěvy jihlavských v Heidenheimu a postupný úpadek německého průvodu: „*V těch posledních letech, od roku 2000 nebo 2001, to přišel vždycky Milan sem, ne s celým havířským průvodem, měl vždycky jen nějaký s sebou. A potom ti naši němečtí havíři, těch nakonec jenom pět zůstalo. Když my jsme to vždycky měli, tak jich bylo 66.*“²¹⁹

„*Vloni, jak to měli dělat, tak říkali, že nemají peníze, tak zrušili ten průvod. Ten průvod už neexistuje. Proto taky Milan přijel ty poslední léta sem do Heidenheimu a šel v průvodu. Šli německý a český havíři spolu vedle sebe. Ale vloni to už nebylo, neměli peníze, ono to moc stálo, tak už to nedělají. (...) My Jihlaváci jsme měli vloni jenom naši slavnost, jenom v sobotu.*“²²⁰

Životaschopnost havířského průvodu v Heidenheimu ovlivnila nejen finanční situace města Heidenheim, které už po roce 2008 nebylo schopné zaplatit nákladnou městskou slavnost, ale hlavně postupný úbytek německých havířů: „*Ale jak to bylo nakonec, to jsem neměl ani procento jihlavských dětí, to jsem měl samý cizí děti.*“²²¹

Jihlavský havířský průvod je od počátku své novodobé existence pro děti účastníci se průvodu příležitostí k setkání s kamarády, děti z průvodu jezdí na společné tábory, pořádají společné výlety a Jihlavští obyvatelé do průvodu každoročně hlásí své ratolesti. Pravidelně se průvodu v havířských krojích účastní i řada dívek. Organizátoři tedy rozhodně nemají nouzi o to průvod naplnit, ačkoliv si stále vymýšlejí (nebo nalézají) nové kostýmy. Zároveň je patrný kladný srdečný vztah, který k průvodu mají nejen organizátoři, ale i děti. A tak ačkoliv dnes už havířci nejdou v pomalém pochodovém tempu (od původního hudebního doprovodu bylo bohužel upuštěno a průvod doprovází tradiční české pochody) a nejsou cvičeni ve vojenském spořádaném kroku, působí průvod velmi kompaktním a veselým dojmem.

Průvody pořádané od roku 1999 v Jihlavě jsou naplněny radostnou oslavou historie města. Spolupráce jihlavského průvodu s organizátory průvodů v Heidenheimu vyvrcholí roku 2002 v podepsání smlouvy o partnerství mezi městy Heidenheim a Jihlava a v letech 2002, 2004, 2006 a 2008 se češší jihlavští havíři účastní průvodů v Heidenheimu, v lichých letech zase přijíždí hrstka heidenheimských havířů do Jihlavy. Bohužel pro nedostatek heidenheimských havířů a také kvůli nedostatku peněz v heidenheimské městské pokladně průvod v Německu upadá, ale řada jihlavských Němců stále v červnu přijíždí do Jihlavy připomenout si historický havířský průvod, a tak je kontinuita konání průvodu zachována. Generace, která byla poznamenána válečnými průvody probíhajícími ve znamení nacismu, pomalu odchází, a tak slavnost pro organizátory a většinu návštěvníků již postrádá jakýkoliv národnostní náboj. Je zkrátka oslavou slavné hornické

219Rozhovor s manželi Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 17.

220Rozhovor s manželi Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 16.

221Rozhovor s manželi Sládkovými, Nattheim: 12.-13. 4. 2011, s. 22.

historie stříbrné Jihlavy, ale také symbolem česko-německého usmíření, které je na obou stranách budováno již od počátku devadesátých let.

Slavnost, která dříve rozdělovala, se tak v posledních deseti letech stala slavností, která jihlavské Čechy a Němce spojila. *„Ona to byla dřív otázka dost citlivá, tak jsme to odložili, že si nebudeme komplikovat život, ale netrvalo to dlouho a teď je to nádherné. Před dvaceti lety bych ti řekl, že to není možné. Ale dneska je havířský průvod mezi pěti akcema, které město podporuje, chce je a vyčleňuje na ně peníze. To jsem nečekal.“*²²²

---

²²²Rozhovor s Ing. Milanem Kolářem, Jihlava: 13. 1. 2011, s. 4.

Závěr

Havířský průvod v Jihlavě je naprosto jedinečnou dětskou slavností, za dobu své existence doznal značných změn, které jsem se v této práci pokusila zmapovat a popsat. Jeho podobu vždy značně ovlivnila doba. Díky převážně německému charakteru Jihlavy před rokem 1945 sledujeme havířský průvod jako prostředek, kterým se Němci vymezovali proti české menšině. Tento zásadní znak vzájemného vymezování se nakonec s mizející generací Němců, kteří ještě pamatují život v Jihlavě, postupně mizí a jsme tak svědkem toho, jak tato slavnost nakonec obě jihlavská etnika spojuje.

Tato práce popisuje havířský průvod z perspektivy vzájemného vyjednávání etnických hranic mezi jihlavskými Čechy a Němci na území, kde společně žili poměrně poklidně po několik století, ale se vznikem národnostního smýšlení se jejich vztahy začaly horšit. Němečtí Jihlavané měli už koncem devatenáctého století strach, že Češi obsadí „jejich“ město. Z tohoto prostředí vyrůstá havířský průvod jako čistě německá slavnost, která se svou velkolepostí stala ideálním symbolem jihlavských Němců – jejich dávné slavné historie ve městě, ale také jejich nadějně budoucnosti.

Zpracováním tématu česko-německých vztahů tak má práce navazuje na práci Pavly Kasalové jako další ojedinělá studie prohlubující vědomosti o této jedinečné slavnosti a zasazující je do kontextu česko-německých vztahů v regionu německého jihlavského jazykového ostrova.

Prameny

Použitá literatura

- ACHATZI, J., GÖTH, I.: *Der Iglauer Berghäuerzug*. In Achatzi, J.: Iglauer Heimatbuch. Heidelberg: Gemeinschaft Iglauer Sprachinsel, 1962, s. 223 – 230.
- BABKOVÁ, T.: *Divoký odsun a internace německého obyvatelstva z jihlavského jazykového ostrova očima pamětníků 1945*. In Vlastivědný sborník Vysočiny XVI., oddíl věd společenských, 2008. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2009, s. 79 – 114.
- DISMAN, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 2007.
- DOBIÁŠ, J.: *Německé osídlení ostrůvku jihlavského*. Praha: Státní tiskárny v Praze, 1931.
- GÖTH, I.: *Iglau und seine Umgebung*. Iglau, 1937.
- GÖTH, I.: *Vor 40 Jahren*. In Göth, I.: Der Heimatspiegel – Jahrbuch und Auskunftei der Iglauer Sprachinsel. Iglau: 1931, s. 40 – 41.
- HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005.
- HOFFMANN, F.: *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy od počátků do roku 1848*. Jihlava: Ekon, 1999.
- HOFFMANN, F.: *Nové listy a obrazy z minulosti Jihlavy*. Brno: Blok, 1967.
- HROCH, M.: *Národ jako kulturní konstrukt?* Lidé města 3/2005 – 17, s. 7 – 38.
- HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: Slon, 2009. Národní slavnosti, s. 248 – 257.
- JANÁK, J.: *Die deutsche Bevölkerung der „Iglauer Sprachinsel“ zwischen München und dem 15. März 1939*. In Sborník prací filosofické fakulty Brněnské univerzity, ročník XIV., řada historická č. 12. Brno: Státní pedagogické nakladatelství, 1965, s. 123 – 162.
- JANÁK, J.: *Německé obyvatelstvo jihlavského jazykového ostrůvku od anšlusu Rakouska po Mnichov*. In Vlastivědný sborník Vysočiny VII., oddíl věd společenských, 1990. Jihlava: Muzeum Vysočiny Jihlava, 1990, s. 21 – 48.
- JANÁK, J.: *Zásahy nacistů vůči českému obyvatelstvu „jihlavského jazykového ostrůvku“ po 15. březnu 1939*. In Boj proti fašismu a okupaci na jižní Moravě, XIV. Mikulovské sympozium 25. a 26. října 1984, Praha: Teps, 1985, s. 123 – 132.
- JAROŠ, Z.: *Jihlavský havířský průvod*. Jihlava: Občanské sdružení Jihlavský havířský průvod, 1999.
- JAROŠ, Z.: *Jihlavský havířský průvod*. In Hejnal, P. a kol.: Havíření na Jihlavsku: Sborník k 13. setkání hornických měst a obcí, domnělému 760. výročí jihlavského městského a horního práva (1249 – 2009) a 10. výročí obnoveného havířského průvodu (1999 – 2009). Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009. s. 101 – 135.
- KASALOVÁ, P.: *Historie a současnost jihlavských havířských průvodů*, Pardubice: Univerzita

Pardubice, Fakulta humanitních studií, Katedra historických věd, 2002. Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Petr Vorel, CSc.

KŘESADLO, K.: *Jihlava 1233 – 1983*. Jihlava: Jihomoravský krajský národní výbor v Brně a Městský národní výbor v Jihlavě při příležitosti oslav 750 let Jihlavy, 1983.

PALÁNOVÁ, A.: *Česko-německé vztahy na národnostně smíšeném území Jihlavska v letech 1919 – 1925*. In Vlastivědný sborník Vysočiny XII., oddíl věd společenských, 2000. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2000, s. 117 – 131.

PALÁNOVÁ, A.: *Česko-německé vztahy na národnostně smíšeném území Jihlavska v letech 1925 – 1938*. In Vlastivědný sborník Vysočiny XIII., oddíl věd společenských, 2002. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 2002, s. 123 – 145.

PALÁNOVÁ, A.: *Vznik Československé republiky a události na národnostně smíšeném území Jihlavska*. In Vlastivědný sborník Vysočiny XI., oddíl věd společenských, 1998. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 1999, s. 211 – 233.

PERŮTKOVÁ, M., VÍTÁMVÁSOVÁ, J.: *Jihlava – Německý národnostní prostor uprostřed Českomoravské vrchoviny*. In Jihlavský archivní občasník 2005 – 2007, Svazek II. Jihlava: Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Jihlava, s. 159 – 178.

PEŠEK, J.: *Slavnost jako téma dějepisného zkoumání*. In Documenta Pragensia XII: Pražské slavnosti a velké výstavy: sborník příspěvků z konferencí Archivu hlavního města Prahy 1989 a 1991 [sestavil Jiří Pešek]. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 1995. s. 7 – 27.

PEŠKOVÁ, J.: *Každodennost a svátek – filozofický rozměr festivity*. In Documenta Pragensia XII: Pražské slavnosti a velké výstavy: sborník příspěvků z konferencí Archivu hlavního města Prahy 1989 a 1991 [sestavil Jiří Pešek]. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 1995. s. 29 – 32.

PETRÁŠ, R.: *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848 – 1948*. Praha: Gallery, 2002.

PFAFF, I.: *Obrozenská společnost na Vysočině – Příspěvek k sociální stratifikaci lidového národního hnutí 1800 – 1850*. Praha: KLP, 1995.

POŠVÁŘ, J.: *K počátkům jihlavského hornictví a horního práva*. In Vlastivědný věstník Vysočiny I., 1956. Jihlava: 1956, s. 27 – 54.

PÍSKOVÁ, R. A KOL.: *Jihlava*. Praha: NLN, 2009.

SCHALLNER, D.: *Proměny jihlavských komunálních elit ve 20. a 30. letech 20. století*. In Documenta Pragensia XIV.: Mezi liberalismem a totalitou – komunální politika ve středoevropských zemích 1848 – 1948. [sestavil Jiří Pešek a Václav Ledvinka] Praha: Scriptorium pro Archiv hlavního města Prahy, 1997, s. 221 – 227.

SKALNÍKOVÁ, O.: *Pět století hornického kroje*. Příbram: Hornická Příbram ve vědě a technice, 1986.

SILVERMAN, D.: *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar, 2005.

STANĚK, T.: *Tábory v českých zemích 1945 – 1948*. Šenov u Ostravy: Tilia pro Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1996.

ŠIMKA, A.: *Národně osvobozenecý boj na Jihlavsku*. Brno: Krajské nakladatelství v Brně, 1963.

VANĚK, M.: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004.

VANĚK, M., MÜCKE, P., PELIKÁNOVÁ, H.: *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: FHS UK a COH ÚSD, 2007.

VYBÍHAL, J.: *Jihlava pod hákovým křížem*. Jihlava: 2009.

WEHRMANN, F.: *Iglau lebt weiter*. Heidelberg: 1990.

WEISER, T.: *Kdo vládl v Jihlavě? Pokus o sociometrickou analýzu jedné komunální elity*. In Documenta Pragensia XIV.: Mezi liberalismem a totalitou – komunální politika ve středoevropských zemích 1848 – 1948. [sestavil Jiří Pešek a Václav Ledvinka] Praha: Scriptorium pro Archiv hlavního města Prahy, 1997, s. 193 – 219.

Další použité zdroje

KÁBA, A.: *Záříjový den*, historická scéna k jihlavskému havířskému průvodu, přepracovaná verze ze srpna 1958. Archiv Muzea Vysočina Jihlava.

KLUKAN, P.: *Z historie Jihlavských listů*. Dostupné z: <<http://www.jihlavske-listy.cz/6-historie-jl.html>>. Citováno 19.12.2011.

Die Gemeindeverwaltung der k. Stadt Iglau in den Jahren 1890 – 1894. Iglau: Gemeinderathe, 1996. SOkA Jihlava.

Die Gemeinde-Verwaltung der königlichen Stadt Iglau in den Jahren 1895 – 1899. Iglau: Gemeinderate, 1902. SOkA Jihlava.

Fond Spolek pro havířský průvod Jihlava, 1888-1925 (řazeno chronologicky), inv.č.1, kart. 1, Inventáře krojů a náčrty, soupis účastníků. SOkA Jihlava.

Fond Spolek pro havířský průvod Jihlava, 1888-1922 (řazeno chronologicky), inv.č.2, kart. 1, Spisy k pořízení krojů a organizaci průvodů. SOkA Jihlava.

Fond Spolek pro havířský průvod Jihlava, 1928-1937 (řazeno chronologicky), inv.č.3, kart. 1, Spisy k organizaci průvodů. SOkA Jihlava.

Jihlavské listy, SokA Jihlava. Svazky 1892 – 1939.

Jiskra, SokA Jihlava. Svazky 1949, 1957 – 1961, 1967.

Mährischer Grenzbote, SOkA Jihlava. Svazky 1890 – 1911, 1913 – 1943.

Již nikdy! Leták k výstavě o úloze německého revanšismu. Jihlava: Oblastní muzeum Vysočiny, 1961.

Němci v Jihlavě. Jihlava: Statutárním město Jihlava, 2010. (leták)

Scénář havířského průvodu z roku 2011. Soukromý archiv Ing. Milana Koláře.

Výstava „*Nikdy zcela neodešli: Jihlavští Němci.*“ Dům Gustava Mahlera Jihlava, 2011.

Webové stránky Jihlavský havířský průvod: <http://pruvod.rohozna.net>.

Rozhovory

Rozhovor s manželi Sládkovými, Nattheim: 12. – 13. 4. 2011.

Rozhovor s Ing. Milanem Kolářem, Jihlava: 13. 1. 2011.

Další literatura

ARBURG, A. VON A KOL.: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945.* Brno: Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2010.

BRANDES, D.: *Češi pod německým protektorátem – Okupační politika, kolaborace a odboj 1939 – 1945.* Praha: Prostor, 2000.

HAHNOVÁ, E., HAHN, H. H.: *Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání.* Praha: Votobia, 2002.

HAHNOVÁ, E.: *Sudetoněmecký problém: Obtížné loučení s minulostí.* Praha: Prago Media, 1996.

HOŘEC, J.: *Chtěli nás vyhubit – Dokumenty o nacistické vyhlazovací a germanizační politice v českých zemích v letech druhé světové války.* Praha: Naše vojsko pro Svaz protifašistických bojovníků, 1961.

JAROŠ, Z.: *Jihlavské dolování I.* Jihlava: 1993.

KOŘAN, J.: *Přehledné dějiny československého hornictví I.* Praha: Československá akademie věd, 1955.

POŠVÁŘ, J.: *Jihlavská mincovna.* In Vlastivědný sborník Vysočiny II., oddíl věd společenských, 1958, samostatná příloha. Jihlava: 1958. s. 37 – 56.

SLÁDEK, M.: *Němci v Čechách – Německá menšina v českých zemích a Československu 1848 – 1946.* Praha: Pragma, 2002.

UHLÍŘ, J. B.: *Ve stínu říšské orlice.* Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan, 2002.

Masaryk, T. G.: *České myšlení.* Praha: Melantrich, 1968.

Dolování stříbra a mincování v Jihlavě – sborník. Jihlava: Muzeum Vysočiny, 1999.

Seznam příloh

- Příloha č. 1: Postavy havířského průvodu – výňatek z textu Zdeňka Jaroše. (text)
- Příloha č. 2: Jihlavský jazykový ostrov. <http://cs.wikipedia.org>. (obrázek)
- Příloha č. 3: Horník noční směny. Náčrtek Johanna Haupta. Fond Spolek pro havířský průvod Jihlava, 1888-1925 (řazeno chronologicky), inv.č.1, kart. 1, Inventáře krojů a náčrty, soupis účastníků. SOkA Jihlava. (obrázek)
- Příloha č. 4: Jihlavští havíři, nedatováno. Göth, I.: Iglau und seine Umgebung. Iglau, 1937. (fotografie)
- Příloha č. 5: Hornický učeň. Kresbu věnoval malíř Kríkawa Johannesu Hauptovi. Heimatgruss – Festblatt zum 24. und 25. Juni 1921., Sommersonnenwende 1921, č. 5, s. 3. (obrázek)
- Příloha č. 6: Postava perkmistra. Autorem je malíř Kríkawa. Zum Stadtfest, 24.6. 1934. Příloha Mährischer Grenzbote, s. 1. (obrázek)
- Příloha č. 7: Postava patricije. Autorem je malíř Kríkawa. Zum Stadtfest, 24.6. 1934. Příloha Mährischer Grenzbote, s. 2. (obrázek)
- Příloha č. 8: Postava košela. Autorem je malíř Kríkawa. Zum Stadtfest, 24.6. 1934. Příloha Mährischer Grenzbote, s. 3. (obrázek)
- Příloha č. 9: Postava halapartníka. Autorem je malíř Kríkawa. Zum Stadtfest, 24.6. 1934. Příloha Mährischer Grenzbote, s. 4. (obrázek)
- Příloha č. 10: Havíři 16. března 1939 při projevu Arthura Seyss-Inquarta. Vybíhal, J.: Jihlava pod hákovým křížem. Jihlava: 2009, s. 48. (fotografie)
- Příloha č. 11: Havířský průvod roku 1939 nastoupený před Hansem Kressem a spisovatelem K. H. Stroblem. Vybíhal, J.: Jihlava pod hákovým křížem. Jihlava: 2009, s. 116. (fotografie)
- Příloha č. 12: Plakát k jihlavským městským slavnostem 1940. Vybíhal, J.: Jihlava pod hákovým křížem. Jihlava: 2009, s. 198. (obrázek)
- Příloha č. 13: Přední list „Der Bannerträger“ z 1. září 1942. Vybíhal, J.: Jihlava pod hákovým křížem. Jihlava: 2009, s. 226. (obrázek)
- Příloha č. 14: Obrázek praporečnicka a razítka s havířem k jihlavským dnům 1942. Vybíhal, J.: Jihlava pod hákovým křížem. Jihlava: 2009, s. 234. (obrázek)
- Příloha č. 15: Čelo novodobého havířského průvodu cestou na Jánský vršek. <http://pruvod.rohozna.net/galerie>. (fotografie)
- Příloha č. 16: Mše v kostelíku sv. Jana. <http://pruvod.rohozna.net/galerie>. (fotografie)
- Příloha č. 17: Manželé Sládkovi na heidenheimském zámku 13. dubna 2011. Archiv autorky. (fotografie)

Příloha č. 1

Postavy havířského průvodu – jejich seznam a popis

Jaroš, Z.: Jihlavský havířský průvod. In Hejnal, P. a kol.: Havíření na Jihlavsku: Sborník k 13. setkání hornických měst a obcí, domnělému 760. výročí jihlavského městského a horního práva (1249 – 2009) a 10. výročí obnoveného havířského průvodu (1999 - 2009), Jihlava: Statutární město Jihlava, 2009. s. 107 – 115.

Průvod zahajuje a vede **perkmistr**. Ve středověku byl nejvyšším a nejvýznamnějším králem jmenovaným horním úředníkem, který řídil královské doly. Také v jihlavském průvodu to byla čestná postava, pro kterou byli vybíráni vždy nejschopnější hoši, vždy jen za odměnu. Perkmistr byl oblečen v zelený kabátek zapínaný vpředu stříbrnými knoflíky, doplněný krátkými červenými španělskými kalhotami s fialovým podložím. K tomu patřily dlouhé, hráškově zelené punčochy a španělské boty, na hlavě měl fialový sametový baret. Výraznou součástí oděvu bylo bílé okružní u krku a krajkové rukávové manžety (okružní a krajkové manžety měly všechny postavy 16. století, proto už je u dalších figur neuvádíme). Doplněkem byly bílé rukavičky, kožený pás s mečem a odznak jeho hodnosti – soudcovské kladívko (Streithammer).

Pak následovali tři **praporečníci**. Počet byl dán tím, že nesený praporec byl velmi těžký, takže se jeho nosiči museli střídát. Žerď korouhve z dubového dřeva byla zdobená řezbou uměleckého truhláře W. Sedlaka, těžký ornamentální kovový rám vykoval umělecký zámečník Karel Kerl. V rámu byl připevněn látkový list čtvercového tvaru, jehož horní polovina byla protažena vlající trojúhelníkovou částí zakončenou žlutým střapcem. Dolní hrana listu byla ozdobena žlutým třepením a dalším žlutým střapcem. Jedna strana praporu je dekorována olejomalbou vídeňského malíře prof. Josefa Baiera. Je na ní hlava sv. Jana Křtitele. Na druhé straně je v ozdobném rostlinném orámování kosmo postavený čtvercovaný městský znak se lvy a ježky a nápis "Insignia Iglaviae", ze znaku vyrůstá polopostava horníka. Trojúhelníková část je rozdělena vodorovně městskými barvami, v kterých je celý praporec: nahoře je červená, dole bílá, plocha je dále ozdobena zkříženými hornickými nástroji (kladívkem a mlátkem) a dalšími rozvilinami (v 30. letech malby opravoval akad.malíř F. Staeger). Praporečníci byli oděni v zelenou blůzku s tmavočervenými rukávy a prostřihy na prsou. Dále měli široké červené kalhoty s oranžovým podložím, oranžové punčochy a zelený klobouk s půlkulatým dýnkem ozdobený stuhou a kohoutím peřím. K vybavení patřil kožený opasek a dozadu obrácená hornická kožená zástěra, dále taštička na lůj a kahan.

Za nimi šli dva **halapartníci** s halapartnami na rameni jako ochránci vzácného praporce. Jejich blůzka byla opět zelená s červenými rukávy a prostřihy na prsou. Červené kalhoty mívaly zelené podložení, červené byly i punčochy. Na koženém opasku měli vpředu malou taštičku a vlevo vedle ní pověšený kahan. Zatímco většina ostatních zastoupených skupin měla na nohou různé nízké boty španělského typu zhotovené z hnědé a černé kůže, která prosvítala několika průstřihy, halapartníci byli obuti do bot s kulatou špicí (tzv."Kuhmäuler").

Dále následovali dva horničtí **pěvci** s loutnou na zádech. Jejich zelená blůzka s prostřihy vpředu měla tentokrát žluté rukávy. Dále měli červené kalhoty s modrým podložím a žluté punčochy, klobouk byl opět zdoben kohoutím peřím. I oni měli na opasku sumku a kahan.

Za nimi kráčela skupina 16 **havířů denní směny**. Měli na sobě vpředu rozepínací zelené kabátky s červenými rukávy a bílou kapucí, červené kalhoty se žlutým podložím, červené punčochy a válcovité klobouky zelené barvy s červenou sametovou stuhou. Někteří z nich nesli sekeru bradatici, jiní pochodně. Kožená zástěra se nosila na zadní části těla, kde tvořila tzv."flek". Za opaskem měli taštičku na lůj a kahan.

Tajuplnou postavou byl **proutkař**. Ten měl v ruce virguli, proutek, který musel být ulomen z lískového keře, ale pouze za jistých nocí a jistým způsobem. Jen tak prý získal kouzelnou moc nalézat rudné žíly. Proutkař měl přes bíločervené krátké kalhoty šedo zelený kabátek s předním zapínáním a kapucí přetahovanou přes hlavu. Dále měl bílé punčochy, kožený opasek s taštičkou a kahanem, navíc zde měl ještě nůž v pochvě.

Pak kráčela skupina 11 **havířů noční směny** oblečených v bílých kabátcích zapínaných vpředu na knoflíky. Oranžové kalhoty měly bílé podložení. Na hlavě měli černé klobouky se zelenou sametovou stuhou. Stejně jako havíři denní směny měli na zadní části "flek" a kromě taštičky a kahanu na opasku mívali ještě v ruce sekeru bradatici.

Dále šlo sedm **plavičů rudy** neboli **hutníků**. Ti byli oblečeni do hnědého nebo tmavězeleného kabátku s kovovými knoflíky vpředu. Jejich hnědé kalhoty byly na kolenou ozdobeny modrými a červenými rozparky a náběrkami. Výraznou součástí jejich oděvu byly dlouhé kamaše chránící holeně až po kolena a kukla, která kryla hlavu, krk a ramena až po prsa. Jestliže na první den oslav nosili kuklu přetaženou přes hlavu, druhého dne nosívali černou plstěnou čepici se štítkem dozadu. Další výzbrojí byla opět dozadu nošená kožená zástěra a taštička s kahanem. Přes rameno nosili sekeru bradatici.

K nim měli blízko dva **rýžovači zlata**. Jejich kroj se skládal z tmavěmodré kazajky s kapucí, červeno-modrých kalhot, červených punčoch a černého baretu nebo zeleného klobouku s půlkulatým dýnkem.

Následující skupinu tvořilo 12 **horníků-dělníků**. Mívali zelené kabátky s kovovými knoflíky a bílou kapucí. Modré nebo červené kalhoty se zelenými či červenými pruhy byly pod kolena upevněny nákolenicemi. Součástí oděvu byly modré punčochy. Na hlavě měli zelené klobouky s půlkulatým dýnkem ozdobené kohoutím peřím. Za opaskem měli kromě taštičky a kahanu ještě nůž v pochvě, přes rameno nosívali kopáč.

Velký úspěch pravidelně sklízely další tři postavy, **horničtí učni**, kterým se lidově říkalo permoníci. Vždy jimi byli nejmenší ze všech zúčastněných chlapců. Byli oblečeni v hnědou kazajku s prostřihy a bílými rukávy, hlavu kryla bílá kapuce. Jako jediní měli holá kolena, protože modré nebo žluté punčochy nosívali shrnuté. Kolem pasu měli dozadu uvázanou koženou havířskou zástěru, taštičku a kahan. Jejich charakteristickým znakem byla ještě dřevěná tyč s kovovou vidlicí, kterou nosili přes rameno.

Další zastoupenou profesí bylo 12 **důlních hlídačů**. Ti měli na sobě tmavěhnědou kazajku s červenými nabíranými rukávy a přes hlavu natahovanou bílou kapuci, dále pak červenomodré španělské kalhoty a světlečervené punčochy. Na opasku byla opět sumka a kahan.

Pak následovali čtyři **důlní tesaři**. Jejich tmavěhnědá kazajka s prostřihy měla modré rukávy, punčochy byly červené. Vpředu měli velkou zástěrou ze světlé kůže staženou úzkým opaskem. Na hlavě měli šedý plstěný klobouk s půlkulatým dýnkem ozdobený kohoutím peřím. Obutí byli do bot s kulatou špicí (Kuhmäuler). Přes rameno nosili sekeru hlavatku.

Dalšími zastoupenými řemeslníky byli čtyři **důlní kováři**. Ti měli stejné oblečení jako výše popsaní praporečníci: zelená blůzka s prostřihy na prsou a ramenou s tmavočervenými rukávy, červené kalhoty s oranžovým podložním, oranžové punčochy, zelený klobouk ozdobený stuhou a kohoutím peřím. Navíc však nosili velkou koženou zástěru přepásanou úzkým opaskem a vedle kahanu mívali ještě kovářské kladivo přes rameno.

Za nimi šlo osm **šichtmistrů** (směnmistrů). Bývali to dříve jacísi středověcí "dílenští mistři". Na sobě měli hnědou kazajku s prostřihy a červenými rukávy s bílými nášivkami. K tomu patřily červeno-modré španělské kalhoty a červené punčochy. Na hlavě nosívali černý baret. Dále měli ještě dozadu obrácenou havířskou koženou zástěru, u pasu taštičku na lůž a kahan. Přes rameno nosili jako odznak svého úřadu sekeru bradatici.

Zajímavými postavami byli dva **měřiči**. Bývali to vlastně důlní inženýři. Měli na sobě třešňově červené kabátky zapínané vpředu kovovými knoflíky, které doplňovaly červeno-modré španělské kalhoty a žluté punčochy. Na hlavě mívali černý soukenný baret. Kromě taštičky a kahanu byli ještě vybaveni dlouhou měřicí tyčí, tzv. látrem (látro bývala stará hornická délková míra, staročeské látro mělo 238 cm).

Další dvě skupiny symbolizovaly výjimečnost Jihlavy v oblasti horního soudnictví. Vždyť

prakticky až do konce 16. století bylo město se svým proslulým horním právem považováno za nejvyšší soudní instanci pro celé České království. Tuto zašlou slávu připomínalo osm **konšelů**, kteří kdysi jako **přísežní** zasedali u jihlavského horního soudu. Konšelé byli oblečeni do zeleného kabátku s kovovými knoflíky s červenými rukávy a krátkým pláštěm přes ramena. Dále měli červenožluté kalhoty, červené punčochy a červený plstěný klobouk s bíločervenou stuhou a bílým pštrosím peřím, na ruku bílé rukavičky. Opasek byl opatřen kovovou zdobnou sponou. Odznakem jejich hodnosti byl meč na koženém závěsu vlevo u pasu.

Nejvýznamnějšími bylo pět (někdy i více, ale vždy lichý počet) **horních soudců**. Jejich postavení je už zřejmé z oblečení, které dokládá zálibu tehdejších mocných v nádhře sametu, kožešin a hedvábí. Kabátek je červený nebo zelený, má zapínání na stříbrné knoflíky a krátký pláštěk je lemován kožešinou. Kalhoty bývaly červeno-žluté nebo modro-červené. Punčochy byly červené. Jako pokrývku hlavy mívali soudci sametový baret s bílými nebo červenými pštrosími péry. Na ruku měli bílé rukavičky. Znakem jejich hodnosti byl "zlatý" řetěz na krku, meč na černém koženém závěsu u levého boku a soudcovské kladívko, které drželi v ruce.

Po soudcích následovalo šest **patriciů** (důlních podnikatelů z řad nejbohatších Jihlaváků). Také jejich oblečení odráží jejich společenské postavení. Základní barvou jejich šatu je černá. Kabátek má zapínání vpředu na stříbrné knoflíky, ramena kryje krátký pláštěk, obojí bylo zdobeno černým plastickým ornamentem. Vše doplňují černé punčochy a černý sametový baret nebo španělský klobouk, na ruku bílé rukavičky. U levého boku měli meč na závěsu z černé kůže (tvůrcové postavy patricie se údajně inspirovali basreliéfy renesančních náhrobků zachovaných u jihlavského kostela sv. Jakuba).

Patriciové tvořili konec souboru postav ze 16. století, avšak neuzavřeli celý průvod. Johann Haupt dobře věděl, že touto dobou dolování v jihlavském rudním revíru neskončilo. Proto se rozhodl zařadit do svého průvodu i postavy horníků z 18. století, kdy ještě naposled prožívá Jihlava stříbrnou slávu. A tak za skupinou patriciů se objevilo 19 **havířů z období rokoka**. Jejich kabátky měly ocelově zelenou barvu a vystupuje z nich bílá náprsenka a mašle pod krkem. Vpředu je kabátek ještě ozdoben 3 řadami drobných kovových knoflíků. Kalhoty nad kolena jsou červené a přecházejí do kožených nákolenic, punčochy jsou bílé. Na nohou měli nízké kožené boty s velkou kovovou přezkou. Nejvýraznější součástí kroje byl černý hrncovitý klobouk (tzv. kalpak) s červeným chocholem a zkříženými kladívky na přední straně. Do výbavy patřil ještě kožený opasek a na něm taštička a kahan ze žlutého kovu. Pro oživení měli horníci v ruku hole, sekery, měřidla či pochodně. Vedoucí celé skupiny měl klobouk ozdoben bílým chocholem, na opasku měl navíc nůž v pochvě a v ruce držel sekeru bradatici.

Původně závěr průvodu obstarávala skupina 12 **havířských pomocníků**. V dřívějších dobách havířští pomocníci, kterým se také říkalo pacholci, vykonávali tu nejtěžší a nejpodřadnější práci v dole. Naše skupina byla ustrojena podobně jako předchozí. Jejich oděv byl opět pojat jako rokokový, avšak byl poněkud jednodušší, navíc doplněn bílou kapucí. Měl hlavně za úkol připomínat podomácku zhotovované kostýmy, které nosovalo od roku 1799 12 vybraných chlapců, účastníků každoroční svatojánské slavnosti. Později měli ještě kromě taštičky na lůj a kahanu u pasu i sekeru bradatici. V r. 1936 se tato skupina rozšířila o další pomocníčky z chlapců mateřské školy, kteří měli nejen blůzky, ale i další doplňky vyrobeny z různě tuhého barevného papíru.

Součástí průvodu byli ještě čtyři **měšťané** v oděvu z roku 1799, kteří však nesli baldachýn, jak bude ještě dále uvedeno. Byli oblečeni do dlouhého světlého kabátu rokokového střihu zapínaného vpředu knoflíky z bílého kovu. a světlé vesty. Kolem krku měli bílý šátek. Kalhoty pod kolena byly černé, soukenné, ozdobené stříbrnými přeskami. Oblečení doplňují šedé punčochy a černé nízké boty se stříbrnými přezkami. Na hlavě měli bílé nakadešené paruky vzadu s černou mašlí.
(...)

Středem průvodu byl kněz, který přenášel nejsvětější svátost do jánského kostelíka. Procesí se řadilo tak, že čelo tvořili horníci v krojích ze 16. století. Pak šel kněz se svátostí pod baldachýnem, který nesli čtyři měšťané v historických krojích odpovídající roku 1799 (jejich oblečení bylo

popsáno výše). Po stranách nebesa doprovázelo deset soukeníků s pochodněmi, opět oděných v dobovém oděvu. Poté následovali horníci v rokokových krojích, havířští pomocníci, popřípadě další účastníci (počet historických postav se rozšiřoval. Tak třeba v roce 1936 přibylo pět postav ministrantů vytvořených podle obrazového cyklu "Sedm svátostí" Petra Longhiho, v r. 1940 se zvýšil počet o dva **radní**, čtyři **horníky v rokokových krojích** a dokonce o čtyři **havíře v oděvu z 19.století**, pro které posloužila jako vzor slavnostní uniforma posledního jihlavského horníka Rudolfa Röricha).

Příloha č. 2

Jihlavský jazykový ostrov.

<http://cs.wikipedia.org>.

Příloha č. 3

Horník noční směny. Náčrtek Johanna Haupta.

Fond Spolek pro havířský průvod Jihlava, 1888-1925 (řazeno chronologicky), inv.č.1, kart. 1, Inventáře krojů a náčrty, soupis účastníků. SOkA Jihlava.

Příloha č. 4

Jihlavští havíři, nedatovaná fotografie.

Göth, I.: Iglau und seine Umgebung. Iglau, 1937.

Příloha č. 5

Hornický učeň. Kresbu věnoval malíř Kříkawa Johannesu Hauptovi.

Heimatgruss – Festblatt zum 24. und 25. Juni 1921. Příloha Mährischer Grenzbote, Sommersonnenwende 1921, č. 5, s. 3.

Příloha č. 6

Postava perkmistra. Autorem je malíř Kříkawa.

Zum Stadtfest, 24.6. 1934. Příloha Mährischer Grenzbote, s. 1.

Příloha č. 7

Postava patricije. Autorem je malíř Kříkawa.

Zum Stadtfest, 24.6. 1934. Příloha Mährischer Grenzboten, s. 2.

Příloha č. 8

Postava konšela. Autorem je malíř Krikawa.

Zum Stadtfest, 24.6. 1934. Příloha Mährischer Grenzbote, s. 3.

Příloha č. 9

Postava halapartníka. Autorem je malíř Kříkawa.

Zum Stadtfest, 24.6. 1934. Příloha Mährischer Grenzbote, s. 4.

Příloha č. 10

Havíři 16. března 1939 při projevu Arthura Seyss-Inquarta.

Vybíhal, J.: Jihlava pod hákovým křížem. Jihlava: 2009, s. 48.

Příloha č. 11

Haviřský průvod roku 1939 nastoupený před Hansem Krbem a spisovatelem K. H. Stroblem.

Vybíhal, J.: Jihlava pod hákovým křížem. Jihlava: 2009, s. 116.

Příloha č. 12

Plakát k jihlavským městským slavnostem 1940.

Vybíhal, J.: Jihlava pod hákovým křížem. Jihlava: 2009, s. 198.

Příloha č. 13

Přední list „Der Bannerträger“ z 1. září 1942.

Vybíhal, J.: Jihlava pod hákovým křížem. Jihlava: 2009, s. 226.

2. Jahrg. - Folge 2

Feldpostbrief der NSDAP., Kreis Jglau

1. September 1942

Im Jgelland gibt es 60 NSD.-Kindergärten!

Ein Tag im NSD.-Kindergarten

Heute will ich über ein Tagewerk im Kindergarten höflich erzählen. Die kleine Selma Ull, der hoch Mißsch, unser aller Liebling Franz Kettec und der Schöchi sind heute wie immer die ersten im Kindergarten, da die Mütter in der Tabakfabrik arbeiten. Solange nicht alle Kinder beisammen sind, dürfen die Kinder spielen, was sie wollen. Wir nennen dies das Freispiel. Heute ist wieder das Kriegsspiel an der Reihe. Hochl erregt das große Holzauto, das soll nämlich ein Panzerwagen sein, und stellt es vor sich. Den es trifft, ist der Feind, der böse Fluß, der muß niedergemacht werden. Mit Haho und viel Gefasel geht es ans Verstecken. Auch die Mädchen beteiligen sich dran.

Ja, wer kommt denn da mit besonders feierlicher Miene, unser Hans Schwarz, der hat heute Geburtstag. Jedem der heute zu Besuch kommt, erzählt er strahlend „Ich habe heute Geburtstag!“ Das ist ja auch ein großer Tag, ganze 3 Jahre ist der Hans schon. Nun sind alle Kinder da, 27 sind es. Wir singen ein hübsches Morgenlied und da heute schönes Wetter ist, gehen wir in den Garten. Bis zum Jahn-uhrtot spielen die Kinder im Sand oder es wird geschaukelt. Zum heutigen Festtag habe ich nämlich die Schaukel aufgemacht. Da gibt es ein Haho, jeder will der erste sein. So vergeht die Zeit und die Kinder haben lächlichen Hunger gekriegt.

Jetzt geht es ans Händewaschen. Wenn die Hände schön rein gewaschen sind, kann es zum Essen gehen. Die Helferin hatte im Garten inzwischen den Tisch gedeckt. Ich gehe die Brotstücken und Sachetn holen, die draußen am Zaun sauberlich aufgehängt sind und teile die mitgebrachten Brote und Semmeln aus. Bei dieser Gelegenheit muß ich Euch erzählen, was mir gestern Schreckliches dabei passiert ist. Ich hatte mehrere Sachetn in der Hand und wollte das des kleinen Pepi nehmen, da spürte ich plötzlich etwas weiches darin.

Nichts ahnend machte ich das Sachet ein wenig auf, da springt zu meinem allergrößten Schreck eine Feldmaus heraus. Ich schreie auf und lasse vor Schreck alle Sachetn fallen. Fu, vor Mäusen habe ich Angst. Die Kinder sind wohl anfangs auch erschrocken, doch dann rufen sie fröhlich: „Jäh, eine Maus — jäh, eine Maus!“ Ich gerate mich nicht mehr herab, doch Hans Schwarz teilt die Situation und brachte die Sachetn zum Tisch. Er geht in jedes Sachetn hinein und schreit dabei immer: „Keine Maus darin!“ Ja so kann es zünftig gehen.

Noch heute lachen die Kinder darüber und rufen: „Dah auf, Tante Emmi, gleich wird wieder eine Maus herausgespringen!“

Zum mitgebrachten Essen gibt es heute Tomaten. Während die Kinder still bei den Tischen sitzen, benutze ich die Gelegenheit und bereite den Geburtstagskuchen für unser Geburtstagskind vor. Ein kleiner Lichterkranz wird auf einen Tisch gestellt und nett hergerichtet. Dann muß ich schauen, ob die Kinder mit dem Essen fertig sind. O du meine Güte, der Hochl hat ja wieder noch nicht aufgeessen. Er kaut noch immer an seiner großen Semmel. Ich muß ihn auch heute wieder mahnen. Er bemüht sich jetzt. Auf einmal ruft er: „Tante Emmi, schau, hab schon aufgeessen.“ Es kam mir doch ein wenig zu schnell vor und deshalb frag ich: „Wo hast Du denn die Semmel, hast Du sie versteckt?“ Da sagte er: „O nein, da in meinem Wompeibauch.“ Dabei zeigte er mit beiden Händen auf seinen Bauch. Wir mußten alle lachen.

Da alle Kinder fertig sind, heißt es wieder Hände waschen und dann Zähne putzen. Es folgt der Höhepunkt des heutigen Tages. Die Kinder nehmen sich an den Händen und gehen in unseren Tagessaal. Sie stellen sich im Kreis um den Geburtstagsstisch auf und singen ein Geburtstagslied. Hans Schwarz, der Held des Tages, steht strahlend da. Dann gratulieren wir ihm alle.

Der Vormittag ist heute besonders ruhig vergangen. Um halb 12 Uhr mittag werden die ersten Kinder abgeholt.

Příloha č. 14

Obrázek praporečnicka a razítka s havířem k jihlavským dnům 1942.

Vybíhal, J.: Jihlava pod hákovým křížem. Jihlava: 2009, s. 234.

Příloha č. 15

Čelo novodobého havířského průvodu cestou na Jánský vršek.

<http://pruvod.rohozna.net/galerie>

Příloha č. 16

Mše v kostelíku sv. Jana.

<http://pruvod.rohozna.net/galerie>

Příloha č. 17

Manželé Sládkovi na heidenheimském zámku 13. dubna 2011.

Archiv autorky.

